

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID INSTITUTIONEN BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2010:4
ISSN 1654-0247

Genusperspektiv i barnbibliotekariers arbete Vilka attityder har de till genusfrågor i förmedlingsarbetet?

ELIZABETH CARLSON
CHRISTINA CARLSTEDT

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

© Elizabeth Carlson/Christina Carlstedt
Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel:	Genusperspektiv i barnbibliotekariers arbete – Vilka attityder har de till genusfrågor i förmedlingsarbetet?
Engelsk titel:	Gender aspects in the work of children's librarians – What are their attitudes concerning gender issues in mediation?
Författare:	Elizabeth Carlson, Christina Carlstedt
Kollegium:	Kollegium 3
Färdigställt:	2010
Handledare:	Skans Kersti Nilsson
Abstract:	<p>This Master's Thesis aims to examine the attitudes concerning gender issues among children's librarians. The main purpose is to examine what their views on the subject are, and if they consider gender issues when acquiring and mediating books. We are also interested in their opinions about gender stereotyping in children's books.</p> <p>We have chosen to interview eight children's librarians. This is our primary method, which we will combine with theories on gender and reading.</p> <p>The interviews showed that the biggest gender issue in general is the predominance of female librarians. Other than that there were few discussions on the subject at the libraries. The role as mediator was more reflected upon. The general view was that there is a delicate balance between too much interference and too little. The librarians consider promoting the children's interest in reading to be their greatest concern, and this means gender issues might be overlooked. Their greatest influence is achieved through their choice of which books to acquire, and how they promote these.</p> <p>There are differing opinions on gender stereotyping in books among the librarians. The stereotypes can facilitate reading comprehension, as the children easily recognise the characters and identify with them. They can also limitate the child's frame of reference.</p>
Nyckelord:	genus, barnbibliotek, läsvanor, förmedling, bibliotekarierollen, barnlitteratur, stereotyper

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	1
1.1 FÖRFÖRSTÅELSE.....	2
1.2 BAKGRUND.....	2
1.3 PROBLEMBESKRIVNING.....	5
1.3.1 Syfte och frågeställningar.....	5
1.4 AVGRÄNSNING.....	6
1.5 DEFINITIONER.....	6
1.6 DISPOSITION.....	7
2. TIDIGARE FORSKNING	8
2.1 BARNBIBLIOTEKSARBETE.....	8
2.2 LÄSNING OCH BARNBÖCKER.....	10
2.3 GENUS OCH JÄMSTÄLLDHET.....	14
3. TEORI	17
3.1 GENUSTEORI.....	17
3.2 FÖRMEDLING.....	19
3.3 STEREOTYPER.....	21
3.4 TEORIDISKUSSION.....	23
4. METOD	24
4.1 METOD FÖR INTERVJUUNDERSÖKNINGEN.....	24
4.2 METOD FÖR BEARBETNING AV RESULTAT.....	25
4.3 METOD FÖR ANALYS.....	25
5. RESULTATREDOVISNING	27
5.1 PRESENTATION AV RESPONDENTERNA.....	27
5.2 GENOMGÅNG AV INTERVJUERNA.....	28
5.2.1 Barnbibliotekariers inställning till genus och jämställdhet.....	28
5.2.2 Inköp av böcker och media.....	30
5.2.3 Förmedling.....	31
5.2.4 Vad läser pojkar och flickor?.....	33
5.2.5 Har kön någon inverkan på bemötandet.....	34
5.2.6 Vilken betydelse har huvudpersonens kön?.....	35
5.2.7 Stereotyper.....	35
5.2.8 Bokslukare och besökare.....	37
5.2.9 Övriga kommentarer.....	37
5.3 SAMMANFATTNING AV RESULTATET.....	38
6. ANALYS	40
6.1 JÄMSTÄLLDHET OCH GENUS I ALLMÄNHET.....	40
6.2 BIBLIOTEKARIENS ROLL.....	41
6.3 FÖRMEDLING.....	42
6.4 INKÖP.....	44
6.5 BEMÖTANDE.....	46
6.6 LÄSNING.....	47
6.7 STEREOTYPER.....	49
7. DISKUSSION OCH SLUTSATSER	51
7.1 HUR REFLEKTERAR BARNBIBLIOTEKARIER KRING JÄMSTÄLLDHETS- OCH GENUSFRÅGOR I ALLMÄNHET?.....	51
7.2 HUR SER BARNBIBLIOTEKARIERNA PÅ SIN ROLL SOM FÖRMEDLARE AV LITTERATUR TILL BARN?.....	52
7.2.1 Vilka synsätt på låntagarna och vilka problem förekommer?.....	54
7.2.2 I vilken utsträckning tänker de på genusfrågor vid inköp?.....	55
7.3 ANSER BARNBIBLIOTEKARIERNA ATT DE FÖRMEDLAR LITTERATUR BASERAT PÅ GENUSMÖNSTER?.....	56
7.3.1 Anser de att de bemöter flickor och pojkar olika?.....	57
7.4 VAD ANSER BARNBIBLIOTEKARIERNA OM GENUSSTEREOTYPER I BÖCKERNA?.....	58
7.5 REFLEKTIONER SOM UPPKOMMIT UNDER ARBETETS GÅNG.....	59
8. SAMMANFATTNING	61

KÄLLFÖRTECKNING	63
<i>Otryckta källor</i>	63
<i>Publicerade källor</i>	63
BILAGA 1	66

1. Inledning

Samhällets tankar och idéer om genus är i ständig förändring. Idag finns, åtminstone på ytan, en strävan mot större jämställdhet. Hur mycket har egentligen förändrats och hur är synen på genus och jämställdhet i dagens Sverige? Under en tidigare kurs blev vi intresserade av hur genus och jämställdhet skildras i barnböcker. Vi började fundera över hur böcker påverkar barns uppfattning om samhället och om sig själva. I förlängningen blev detta ett resonemang kring hur barnbibliotekarierna, som förmedlar dessa böcker, förhåller sig till genus och jämställdhet.

Böcker hjälper barn att utforska världen. De ger barn en möjlighet att känna igen sig själva och få bekräftelse på sin egen livssituation. En bok kan dessutom utmana barnets uppfattningar och ge barnet en vidare bild av hur världen är. Att ta till sig skildringar av andra sätt att leva är också ett bra sätt att utveckla respekt och förståelse. Inte minst gäller detta hur familjeliv, mäns och kvinnors roller skildras. I dagens samhälle finns många olika, vanliga eller ovanliga, familjekonstellationer.

Enligt vad vi har sett i vår omgivning har det under de senaste åren blivit allt tydligare betoning på traditionella former av genus i samhället, t.ex. i utbudet av barnkläder. Det är svårt att hitta något annat än rosa och glitter bland flickkläderna, och för pojkarna är blått och andra mörka färger dominerande. Kläderna blir allt vuxnare i sin framtoning, i synnerhet flickkläderna. Skillnaderna betonas allt mer. Samtidigt finns en strävan mot större jämställdhet i samhället, t.ex. att jobb inte ska vara beroende av könstillhörighet och att män och kvinnor som har samma arbetsuppgifter ska ha samma lön. Samhället är klivet, det har blivit både öppnare och mer fördomsfullt.

Finns denna betoning av genusskillnader även i böckerna? Tidigare fanns en strävan mot jämställdhet i barnböckerna. Stereotyperna började luckras upp och ge plats för mammor med karriär och pappor som tar hand om sina barn. Hur har detta utvecklats? Stereotyper är troligen ganska vanligt förekommande i böckerna, eftersom det är ett enkelt och oftast kortfattat sätt att beskriva personer på. Det är också något som hjälper många barn att känna igen sig i böckerna. Därför tror vi att det är viktigt att mönstren inte blir alltför fasta. Flera olika stereotyper och större variation i mönstren gör att det är större chans att det liknar barnens egna förutsättningar.

Detta kan vara något som bibliotekarier behöver kunskap om, då det är genom biblioteken många barn hittar sin litteratur. För skolbarn är biblioteket den största källan till läsoplevelser. (Kulturbarometern 2002, s. 56f) Barnbibliotekarierna är de som bestämmer vilka böcker barnen ska få tillgång till. Det är på grund av detta som vi anser att det är viktigt att få veta hur barnbibliotekarier tänker kring genus och jämställdhet. Vi undrar om de är medvetna om det och gör sina val med omsorg, eller om det är något som hamnar i skymundan. Att bara gå på instinkt kan befästa gamla föreställningar och innebära att böcker med föråldrat innehåll finns på bibliotekets hyllor. Därför är det bra att hålla sig informerad om utvecklingen i samhället, både samhället i stort och det lilla samhället kring biblioteket. Värderingar kan skifta beroende på lokalsamhället, en liten ort på landet är troligen ganska olik en storstad. Ett litet samhälle kan ofta få ett mindre varierat utbud, kanske av rena utrymmes- och ekonomiskäl; det finns helt enkelt inte tillräckligt med plats och en tillräckligt stor budget för att kunna tillhandahålla allt biblioteket egentligen vill kunna erbjuda sina låntagare. En ytterligare orsak kan vara att

det kan ta längre tid för nya idéer att efterfrågas, även om denna eftersläpning troligtvis minskat jämfört med tidigare år.

1.1 Förförståelse

Vi har försökt sätta ord på våra egna antaganden om genusfrågor och jämställdhet, eftersom denna förförståelse påverkar utformningen av uppsatsen. Vårt grundläggande antagande är att genus inte är medfött/biologiskt, utan en kulturell konstruktion. Dessa skillnader i genus berättigar heller inte de skillnader i status som fortfarande finns i samhället trots många år av strävan efter jämställdhet. Manliga egenskaper värderas högre, och män har oftare högre lön. Jämställdhet kräver fortsatt arbete, och vi vill medverka till detta, bland annat genom denna uppsats. Det är kanske en liten insats, ”en droppe i havet”, men vi anser ändå att det är värt att göra. Eftersom genus formas genom den sammanlagda effekten av många små fenomen, hoppas vi kunna vara en av alla dessa ”droppar”.

En effekt av denna obalans vi antar att vi kan få se i undersökningen är att pojkar ogärna läser böcker om flickor, men att flickor läser om bägge könen. Dessutom är det troligt att människor bemöts olika, beroende på vilket genus de tillhör. För övrigt kan vi tänka oss att det är möjligt att de yngre barnbibliotekarierna är mer intresserade och insatta i genus- och jämställdhetsfrågor.

En förutsättning för uppsatsen är också att genuskorrekt läsning faktiskt influerar barnen. Det kan vara ett problem med att fokusera på de som ska tillhandahålla genuskorrekt litteratur till barn. För hur vet man om dessa böcker faktiskt har en inverkan på barnens inställning till genus. Utan att undersöka hur barnen själva påverkas av böckerna kan det vara svårt att se hur stor inverkan barnbibliotekarien kan ha på barnen i genusfrågor. Att förmedla genuskorrekt litteratur till barn kanske inte alls ger den effekt som vuxna tror. Det kan vara så att barnen inte ser samma innehåll i boken eller att de helt enkelt förkastar idéerna om de strider allt för mycket mot barnens livsbild. För att ta reda på vad som påverkar barnen behöver det vara barnens förhållande till böcker som undersöks, genom att intervjua eller observera dem. Vi anser dock att det är troligt att barnen ändå tar med sig någon form av intryck från böckerna, även om det inte alltid är det som författarna eller barnbibliotekarierna avsett. Trots detta tycker vi ändå att det är bra att tillhandahålla genuskorrekt litteratur, eftersom möjligheten finns att det ger en positiv inverkan på barnen. Därmed anser vi att barnbibliotekariernas syn på vad genusperspektiv har för roll i deras arbete blir intresserant. En annan orsak till att det är bra med genuskorrekta böcker är att det finns barn vars världsbild redan innehåller detta, och de har ett behov av att hitta böcker som passar dem.

1.2 Bakgrund

För det stora flertalet människor är det en självklarhet att det finns två kön, och att ens plats i samhället till en stor del beror på vilken av dessa två kategorier man passar in i. Ändå finns det ännu inte några egentliga vetenskapliga bevis på att det är stor biologisk skillnad på de två könen. Det finns biologiska olikheter, men de är knappast den största

orsaken till de många skillnader som finns. Många, kanske de allra flesta, skillnader beror snarare på sociala erfarenheter. Vi människor formas av de budskap vi får från andra människor, hur de reagerar på vårt sätt att vara. Det kan till och med vara så att en del uppfattade skillnader inte existerar; sociala faktorer gör att vi ser olikheter där de inte finns, enbart för att vi fått lära oss att de ska finnas.

Som människor ordnar vi ständigt världen omkring oss för att göra den begriplig. De personer vi möter i vardagen behöver sorteras för att vi ska kunna hantera den sociala kontakten. Vi har svårt att bemöta en person som vi inte kan avgöra om det är en man eller en kvinna. Omedvetna förväntningar på en persons uppträdande kan inte infrias om det är oklart vilket genusmönster personen kan förväntas agera efter. En stor del av tankekraften kan gå åt till att försöka sortera in personen i en lämplig kategori.

De traditionella föreställningarna och myterna om manligt och kvinnligt påverkar oss hela tiden, uppmanar till att göra åtskillnad baserat på kön. (Svaleryd 2003, s. 24f) Genusskillnader finns på alla områden i dagens samhälle, mer eller mindre utpräglat. Det är en ständig social process som gör att uppdelningen bibehålls. Biblioteket är en del i samhället, således är det också en plats för trading av genus. I synnerhet gäller detta genuskopplingar kring läsning.

Uppdelningen i två kön är relativt lätt att beskriva och definiera utifrån ett biologiskt perspektiv. Det är när man försöker definiera de sociala och psykologiska aspekterna av kön som det blir verkligt komplicerat. Det innefattar faktorer som är svåra att definiera, och som dessutom är beroende av omgivningen, kulturellt och tidsmässigt. Dessa faktorer kan också ändras inom samma kultur på grund av maktskiftet, vem som vid ett givet tillfälle har makten att definiera sociala funktioner och positioner. (Werkmäster 1991, s. 141f)

Samhället är en grundläggande faktor, uppväxtmiljön är viktig för formandet av ens personlighet och värderingar. Traditionellt tänkande kring genus är svårt att ändra på, eftersom det arbetas in under hela uppväxten. Att bryta mot de mönster som inpräntas under barn- och ungdomsåren är ingen enkel process. Detta på grund av att de är så integrerade i ens identitet att de knappast märks om man inte träffar på något som bryter mot dem. Detta gör också att samhället som helhet oftast förändras långsamt. Nya tankar och idéer uppstår ständigt, men det tar tid innan de blir allmänt accepterade.

Skillnader mellan män och kvinnor behöver inte vara negativt, men bör inte heller ses som orsak till särbehandling. Kvinnliga attribut borde inte ha lägre status än manliga. Eftersom många av de egenskaper som ses som genuspräglade egentligen är neutrala, skulle en ökad jämställdhet kanske leda till en minskning av tvånget att passa in i en viss mall. Skillnaderna ska inte vara ett tvång, utan en möjlighet. Då krävs det en utökad flexibilitet i genusmönstren.

Enligt en undersökning som redovisas i *Barn, kultur och inläring* finns det i den litteratur som barn i låg- och mellanstadieåldrarna själva väljer att läsa vissa drag som är tämligen allmängiltiga och stabila över tid. Enligt Kohen-Raz undersökning finns det temaval i barns läsning; det går en gräns vid ca tio års ålder, och flickor och pojkar skiljer sig åt i sina val. Pojkar under tio år tenderar att välja deckare och böcker om djur, medan de över tio föredrar äventyrs- och krigsskildringar. Flickor under tio däremot

föredrar djurberättelser och sagor, och de äldre flickorna vill helst läsa familjeskildringar och kärlekshistorier. (Kohen-Raz, se Qvarsell 1987, s. 32)

Den svenska barnboken var fram till 50-talets slut en arena för de konventionella könsrollerna. Även kvinnorörelsen ansåg länge att detta inte behövde ändras. Sedan startade könsrollsdebatten på allvar, och intresset för barnbokens roll i barnens utveckling till jämställda människor ökade. (Toijer-Nilsson 1978, s. 12-15) Idealbildningen i böcker för barn och ungdom stämde inte längre med de ideal som genom könsrollsdebatten fick allt större genomslag i samhället. Tidsandan krävde självständiga flickor och män som vågade visa ömhet. (ibid., s. 20f) Under 60-talet räckte det med små antydningar om traditionsbrott för att en bok skulle anses vara progressiv och jämställd. Under 70-talet kom de egentliga ”programskrifterna” som uttalat handlade om nya mönster och roller. En del av författarna som skrivit under 60-talet fortsatte att utveckla sitt engagemang. Flickors och kvinnors strävan efter självständighet blev huvudfrågan och inte bara ett bimotoiv. Den mest framträdande nyheten var trots detta den nya mansrollen. En man som skulle ta hand om sina barn och få möjlighet att utveckla de känslor och egenskaper som mannen traditionellt måst dölja eller förneka. (ibid., s. 93-95)

Ensamstående föräldrar har blivit allt vanligare i samhället, vilket har satt spår i barnlitteraturen. I allt fler barnböcker finns det ensamstående föräldrar, och pappan eller mamman får ta på sig båda rollerna. Även flickors och pojkars roller har förändrats. Ett exempel är Ulf Nilssons och Eva Erikssons *Lilla syster kanin*, där storebror moderligt tar hand om sin lillasyster. (Werkmäster 1991, s. 167-169)

De flesta barns första kontakt med böcker är pek- och bilderböcker. Det förekommer både pojkar och flickor som huvudpersoner i dessa böcker, men det som egentligen är relevant är inte biologiskt kön utan konstruerat genus, det vill säga personernas uppförande och utseende. Tankeövningar, där man byter kön på personerna, kan vara en hjälp för att se om boken är könsneutral. Då blir det tydligare om personen följer det föreskrivna genuset. (Nikolajeva 2000, s. 166-168)

Den rådande uppfattningen om pojk- och flickböcker gör gällande att pojkar inte läser flickböcker men att flickor läser pojkböcker. På grund av detta betraktas pojkböckerna ofta som mer allmänmänskliga. (Nikolajeva 1998, s. 14)

I dagens bokutbud finns möjligheter att hitta både traditionella böcker och böcker vars innehåll strävar efter jämställdhet. Det finns bokförlag som specialiserar sig på att ge ut böcker med annorlunda karaktärer och familjeförhållanden. Olika förlag ger ut böcker som visar alla möjliga familjekonstellationer. Vilda förlag Kram-märker barnböcker, vilket innebär att böckerna är granskade ur jämställdhets-, demokrati- och mångfaldsperspektiv. (Kalmtegg 2007, s. 7) Samtidigt kommer det böcker som har litet mer traditionella genusmönster. Ett par exempel är Conn och Hal Igguldsens *The dangerous books for boys* och den svenska *Handbok för pojkar*. Dessa blandar fakta om hur en kanin ska flås och hur man klättrar i träd med information om dinosaurier och berömda fältslag. Enligt Igguldsen handlar böckerna om att testa gränser, vilket är en del av det manliga psyket, och en reaktion på den så kallade trygghetskulturen. Böckerna har fått kritik för sin konservativa könssyn. (Lindell 2008, s. 4)

Det verkar som om barnböckerna i regel speglar dagens samhälle som helhet, även om ”undantagen”, som till exempel ovanliga familjekonstellationer, sällan syns. När ”undantagen” väl syns framställs de ofta i en ganska god dager. En intressant fråga att ställa är åt vilket håll influenserna går: är det samhället som påverkar böckerna, eller tvärtom? Troligen går strömmen åt bägge håll. Det som påverkar barnen, kan ge effekter i det framtida samhället. I takt med att samhället förändras kommer böckerna att förändras.

1.3 Problembeskrivning

Hur förhåller sig barnbibliotekarier till genusaspekter och stereotyper i litteratur för barn och ungdomar? Att förmedla litteratur till barn är en ständig balansgång. Å ena sidan vill barnbibliotekarien intressera barnen för läsning och ge dem det de tycker om att läsa. Å andra sidan vill man undvika att förmedla litteratur som är på något sätt undermålig. En aspekt av detta är vilka värderingar, om t.ex. genus eller olika kulturer, som speglas i litteraturen. Det vi intresserar oss för är problematiken kring genus. Vi kommer inte att undersöka hur genus beskrivs i böcker, men vi kommer att ta upp det i viss mån. Detta på grund av att vi är intresserade av hur barnbibliotekarier förhåller sig till böcker med olika genusstereotyper. Vi behandlar även vilka typer av böcker barn läser och om detta följer något genusmönster. Det hela kompliceras av att det inte finns ett bestämt sätt att förhålla sig till denna fråga, utan det finns en hel uppsjö av teorier kring genus. Att hitta rätt i denna djungel är ingen enkel uppgift. Bibliotekets barnavdelning är en plats där det finns förutsättningar för att barnen ska tillägna sig kunskaper och värderingar, oftast under litet mer informella former än i skolan. Därför anser vi att barnbibliotekarien och litteraturen är aktörer i barns utveckling, även om de kanske inte spelar huvudrollen.

1.3.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med vår uppsats är att undersöka hur och i vilken utsträckning barnbibliotekarier resonerar kring genusfrågor, stereotyper och jämställdhet i sitt arbete.

Hur reflekterar barnbibliotekarier kring jämställdhets- och genusfrågor i allmänhet?

Hur ser barnbibliotekarierna på sin roll som förmedlare av litteratur till barn?

Vilka synsätt på låntagarna och vilka problem förekommer?

I vilken utsträckning tänker de på genusfrågor vid inköp?

Anser barnbibliotekarierna att de förmedlar litteratur baserat på genusmönster?

Anser de att de bemöter flickor och pojkar olika?

Vad anser barnbibliotekarierna om genusstereotyper i böckerna?

1.4 Avgränsning

Då de flesta barnbibliotekarier arbetar med barn i alla åldrar barn- och ungdomsavdelningen riktar sig till, har vi inte gjort några avgränsningar angående åldersgrupper. Avgränsningen blir den åldersgrupp som barn- och ungdomsavdelningar på många folkbibliotek riktar sig mot: 0-16 år.

Vi har intervjuat både skol- och barnbibliotekarier, men har valt att i vårt arbete använda oss av ordet barnbibliotekarie genomgående, för att förenkla läsning av uppsatsens text. Vi är medvetna om att skolbibliotekariens roll skiljer sig från folkbibliotekariens, bland annat måste skolbibliotekarien följa de lagar och förordningar som styr skolans verksamhet. Vi anser dock att den skillnaden inte påverkar ämnet i vår uppsats. Vi har gjort samma i fråga om definieringen av barnbibliotek, och använder samma term för både skol- och barnbibliotek.

1.5 Definitioner

Feminist/Feminism: Enligt författaren och forskaren Lena Gemzöe är en feminist en person som anser att kategorin kvinnor är underordnade kategorin män och att detta förhållande bör ändras. Det här är en synnerligen kortfattad definition som försöker täcka in det väsentligaste som är gemensamt för de olika riktningarna inom feminismen. Dessutom klargör den att feminismen är kritisk till den rådande samhällsordningen och vill verka för en ändring. Den uttrycker däremot inget om exakt hur ojämnligheten ser ut eller hur den ska åtgärdas. (Gemzöe 2002, s. 13-16) Denna definition är varken heltäckande eller uttömmande. Den är snarare att betrakta som ett feministiskt grundantagande, en plats att utgå ifrån. (ibid., s. 27)

Genus: begrepp inom humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning och teoribildning som används för att förstå och urskilja de föreställningar, idéer och handlingar som sammantagna formar människors sociala kön. Genus används som benämning på den kulturella process som tillskriver såväl människor som symboliska förhållanden och institutioner kollektiva s.k. könsegenskaper, dvs. manligt och maskulint resp. kvinnligt och feminint. I högre grad än i den tidigare kvinnoforskningen används begreppet för att betona relationen mellan könen och som redskap för att studera de i tid och rum varierande formerna av vad som uppfattas som manligt och kvinnligt. (Genus 2008-11-04, Nationalencyklopedins Internettjänst)

Genusperspektiv: I uppsatsen använder vi denna term för att beteckna reflektioner över förhållandet mellan kategorierna män och kvinnor, och hur genus definieras i olika sammanhang. I fråga om böcker avser vi med genusperspektiv det sätt på vilket genus beskrivs, inte till vem boken riktar sig. Genusperspektiv i bibliotekariernas arbete avser dels hur de bedömer barnböcker, dels hur de ser på de olika läsvanor flickor och pojkar har och hur de bemöter barnen.

Jämställdhetsplan: alla arbetsgivare i Sverige med tio eller fler anställda måste enligt jämställdhetslagen göra en årlig jämställdhetsplan för den egna arbetsplatsen. Planen ska innehålla en översikt över vilka åtgärder som enligt jämställdhetslagen behövs på arbetsplatsen och en redogörelse för vilka av dessa åtgärder som arbetsgivaren har för

avsikt att påbörja eller genomföra under det kommande året. (Bratt & Lodalen 2007, s. 17)

Kön: Vi avser med detta biologiskt kön.

Könsblindhet: Bristande medvetenhet om hur olika pojkar och flickor behandlas. Ett exempel är att tro att man behandlar dem lika, men inte gör det. Vidare finns det en större förmåga att se undantagen som bekräftar regeln än själva regeln i sig själv. Könsmönstren sitter så djupt införlivade i vår personlighet att de är nästan osynliga för oss. (Olofsson 2007, s. 119)

Könsidentitet: En persons identitet, utseende eller beteende med avseende på kön, även om denna skiljer sig från vad som traditionellt varit förenligt med normerna för manligt respektive kvinnligt. (Bratt & Lodalen 2007, s. 18) Vi använder termen synonymt med genus i uppsatsen.

Könsspecifik: Föremål eller annat som kopplas till ett visst genus, t.ex. böcker som läses av pojkar.

Könsroll: sammanfattande term för traditionella föreställningar om skillnader mellan könen avseende beteende, värderingar, normer, resurser och makt. Som exempel kan nämnas att vissa beteenden, kläder och sysslor traditionellt har getts en kvinnlig eller en manlig stämpel. (Bratt & Lodalen 2007, s. 19) Används inte längre av genusforskare i någon större utsträckning, termen anses ge en felaktig bild av könet som en roll man spelar och kan gå ur utan problem. (Olofsson 2007, s. 119) Vi använder inte termen, men en del av den litteratur vi använt och några av våra respondenter har använt den.

Stereotyper: En förenklad uppfattning om egenskaper utmärkande för en viss grupp, t.ex. religion eller kön, också ens egen grupp. Stereotypen påverkar ofta den bild man skapar sig av en individ ur en viss grupp utan att närmare pröva om den är korrekt. Den är ofta uppbyggd av en viss faktisk kunskap och förenklar behandlingen av intryck från omvärlden. Genom att den inte bara inverkar på uppfattningen av hur vissa andra "är" utan även hur de "bör" vara, kan stereotypen bidra till att upprätthålla fördomar och negativa attityder. (Stereotyp 2008-11-04, Nationalencyklopedins Internettjänst)

1.6 Disposition

I första kapitlet beskriver vi bakgrunden till uppsatsens problemområde och syftet med uppsatsen, anger frågeställningar och avgränsningar, går igenom definitioner och beskriver uppsatsens disposition. I kapitel två lägger vi fram den tidigare forskning vi ansett relevant för vår uppsats. Tredje kapitlet är en genomgång av de teorier vi använt för analys av intervjumaterialet. Därefter följer en presentation av vår metod i kapitel fyra. Nästa kapitel innehåller en sammanställning av intervjumaterialet. Därefter analyserar vi detta material med hjälp av teorin i kapitel sex. Sjunde kapitlet innehåller de slutsatser vi kommit fram till, och en diskussion kring dessa. Här presenterar vi även svaren på våra frågeställningar. Avslutningsvis följer en sammanfattning av uppsatsen i kapitel åtta.

2. Tidigare forskning

I detta kapitel kommer vi att presentera en översikt över den forskning som tidigare gjorts inom de områden uppsatsen behandlar och som har varit relevant för vårt arbete. Vi har valt att använda i första hand nordiskt material, eftersom vi anser att det blir mest relevant för vår uppsats. En del av materialet är av lite äldre datum, detta då vi inte funnit nyare material, eller ansett att det ändå kan tillföra något av värde till uppsatsen. Likaså har vi valt att använda ett fåtal källor som inte är av vetenskaplig karaktär, men som vi ändå ansett tillför värdefulla insikter. En del av de arbeten vi använt behandlar inte direkt arbete i bibliotek, utan är inriktat på förskola och skola. Det kan ändå vara användbart för oss, i synnerhet som barnbibliotekarier ofta samarbetar med förskola och skola.

2.1 Barnbiblioteksarbete

Eftersom våra forskningsfrågor syftar till att undersöka barnbibliotekariers arbetssätt i förhållande till genusfrågor och jämställdhet, har vi använt oss av forskning inom detta ämne som utgångspunkt. Det har inte bedrivits så mycket forskning om barnbibliotekariers arbete. Därför finns det inte heller mycket om genusperspektivet i deras arbete. På Bibliotekshögskolan i Borås har det dock gjorts en del forskning inom ämnet på magisternivå. Det finns t.ex. uppsatser som handlar om hur papparollen skildras i bilderböcker, hur inköpen går till, och vilken roll sambindningslistorna spelar. Vårt uppsatsarbete har dragit ut på tiden och det har under denna tid framkommit ny forskning inom ämnet. Vi har dock valt att avsluta vårt aktiva informationssökande efter 2007.

En ofta diskuterad aspekt av jämställdhet på arbetsplatsen är den faktiska könsfördelningen. Hur många män respektive kvinnor det finns på arbetsplatsen, och vilka arbetsuppgifter de har kan spela stor roll. Stiernstedt och Wassholm har i sin magisteruppsats på Bibliotekshögskolan i Borås undersökt hur detta visar sig på folkbibliotek. Syftet med uppsatsen är att ta reda på vilken betydelse könsfördelningen har för bibliotekarieyrket och huruvida deras respondenter anser att yrkets och arbetsuppgifternas status påverkas av könsfördelningen. För att kunna svara på detta har de valt att intervjua sju folkbibliotekarier och två folkbibliotekschefer på två olika folkbibliotek. De har också valt att intervjua en kommundelsbibliotekarie på ett kommundelsbibliotek. Båda cheferna och kommundelsbibliotekarien är kvinnor. På folkbiblioteken intervjuades fyra manliga och tre kvinnliga bibliotekarier. Stiernstedts och Wassholms slutsatser visar att majoriteten av deras respondenter tror att kvinnodominansen har inverkan på yrkets status. De betonar att det inte behöver vara kvinnodominansen som orsakar låg status och lön, det kan vara möjligt att det stora antalet kvinnor kan bero på den låga statusen. Det är sällsynt med manliga barnbibliotekarier och denna uppsats tar bland annat upp troliga orsaker till att detta är fallet. Vi kommer inte att ta upp denna aspekt i någon större utsträckning, men det kan vara intressant att ha med i bakhuvudet. Särskilt som bristen på manliga barnbibliotekarier med stor sannolikhet påverkar den riktning barnbiblioteksarbete har. Fler män i yrket skulle kunna leda till andra inriktningar och värderingar i arbetet.

Möjligheten finns att det skulle ge pojkar någon att identifiera sig med. (Stiernstedt & Wassholm 2004, passim)

Cecilia Kristianssons uppsats har ett likartat ämne som vår, men är mer inriktad på hjälpmedlen barnbibliotekarierna använder. Kristiansson har i sin magisteruppsats *Barnbiblioteksarbete ur ett genusperspektiv* behandlat hur genusperspektiv finns med i barnbibliotekariers arbete med att förvärva och förmedla skönlitteratur till barn och hur sambindningslistorna är till hjälp i detta avseende. Hon har undersökt detta dels genom en analys av sambindningslistorna, dels genom att fyra barnbibliotekarier har svarat på kvalitativa enkäter som hon har skickat till dem. Hennes slutsatser är att barnbibliotekarierna ofta har reflekterat över genusfrågor i sitt arbete, men frågorna har en benägenhet att överskuggas av andra aspekter. Det viktigaste är att sprida läsglädje. Vidare uppfattar sig inte barnbibliotekarierna som särskilt betydelsefulla för barns genusutveckling. I sambindningslistorna tas genusaspekter bara upp om det är något verkligt anmärkningsvärt, eller på grund av eget intresse från recensenten. Kristiansson drar slutsatsen att sambindningslistorna inte är ett tillräckligt hjälpmedel för en barnbibliotekarie som är intresserad av att aktivt arbeta med genusfrågor. (Kristiansson 2003, passim)

Vi gör ingen egen undersökning av litteraturen, utan utgår från tidigare forskning. Därför är en litteraturstudie, särskilt en som denna som kombinerar det med en undersökning av förmedling, intressant för oss. Linda Magnusson tar i sin uppsats *Skall barnbiblioteken påverka mönster i samhället?* upp barnbibliotekariens roll i samhällets förändringar och hur fadersgestaltningen ser ut i 2001 års utgivning av bilderböcker. För att göra detta använder hon sig av en bilderboksanalys som är präglad av uppsatsens litteratursociologiska ansats. Hon har analyserat ett urval av bilderböcker från år 2001, valda genom Bibliotekstjänsts sambindningslistor för detta år. För att undersöka barnbibliotekariens samhällspåverkande roll har hon granskat de gemensamma riktlinjer som finns för barnbiblioteken. Utöver detta har hon även valt att intervjua fyra barnbibliotekarier via enkäter. Resultatet visar att fadersgestaltningen i de 26 bilderböckerna är varierande. Papporna skildras inte rakt igenom stereotyp, men vissa stereotypa drag återfinns hos dem. Deras aktiviteter speglar att det skett en utveckling inom arbetsfördelningen i de svenska hemmen. Barnbibliotekens gemensamma riktlinjer har inte en tydlig formulering att det finns ett ansvar att influera mönster i samhället. Dokumenten kan ändå tolkas ganska fritt. Rollen som samhällspåverkare kan således se väldigt olika ut från bibliotek till bibliotek. De olika undersökningarna visar tillsammans att det är barnbibliotekariens eget intresse som påverkar hur de försöker inverka på förändringar i samhället. Vill man som barnbibliotekarie verka aktivt för jämställdhet och för en ökad kontakt mellan fäder och barn kan det vara en bra idé att se på fadersgestaltningen i böckerna som rekommenderas. Den mest angelägna punkten är inte att välja bort böcker med stereotypa personskildringar utan att arbeta utifrån vetenskapen att de finns. (Magnusson 2003, passim)

Litteraturförmedling är en av de väsentliga uppgifterna i en barnbibliotekariers arbete. För att få en uppfattning om detta har vi använt oss av Maria Ledins magisteruppsats *Barnbibliotekariers kompetens och kärnkunskaper på området litteraturförmedling och läsfrämjande arbete* har som syfte att synliggöra barnbibliotekariers kompetens och kärnkunskaper. Ledin fokuserar på litteraturförmedling och läsfrämjande arbete riktat mot barn, utifrån barnbibliotekariernas egna uppfattningar av yrkesrollen och yrkeserfarenheten. För att undersöka detta har hon valt att göra sex intervjuer med

barnbibliotekarier. Läsfrämjande och litteraturförmedling är svåra att separera, läsfrämjande kräver en god förmedling och en god förmedling kan leda till att barnen lär sig att uppskatta läsande. Den viktigaste aspekten av litteraturförmedling är att hitta rätt bok till rätt barn. Det är lättast att förmedla böcker som barnbibliotekarierna själva har läst och den personliga smaken har stor inverkan. Värderingar kan påverka vilken litteratur som förmedlas till barnen. Förmedling av litteratur till barn kräver stor förståelse för barns sätt att tänka, och god kunskap om barnlitteratur (Ledin 2005, passim)

Som vi tidigare har nämnt är förmedling en av de grundläggande uppgifterna för en barnbibliotekarie. Därför har vi använt ytterligare en artikel om detta, vilken handlar om dagens situation och hur rollen behöver utvecklas för att biblioteket ska vara betydelsefullt för barn även i framtiden. Beth Juncker, professor vid institutionen för kultur och medier vid Danmarks biblioteksskole, skriver i *Det estetiske - fanden eller frelsen?* om de nya krav som ställs på biblioteken i och med utvecklingen mot ett informationssamhälle. En process som ger barnen en betydligt större roll, i synnerhet som de numera har i stort sett samma demokratiska rättigheter som vuxna. Juncker hävdar att det behövs ett nytt upplysningsbegrepp för att biblioteket ska kunna behålla en plats i samhället. Har biblioteket ingen relevans för barnen, kommer biblioteksanvändningen att fortsätta att minska. Det gamla upplysningsbegreppet betraktade den estetiska upplevelsen och det talade ordet som farlig och fördummande. För att den obildade massan skulle kunna bli myndiga samhällsmedborgare krävdes boklig bildning och ett disciplinerat sinne. Juncker jämför den debatt som fördes under 1800-talets slut, om faran med det estetiska för den obildade massan, med den som fördes hundra år senare kring barns användande av nya medier. (Juncker 2006, s. 97f) Att barnen genom de nya medierna får tillgång till upplevelser och kunskap utan den träning som skriftkulturen kräver beskrivs som en utmaning mot själva grunden för den europeiska civilisationen. Biblioteken bekämpar detta genom arbete för att stärka läsningens och den goda bokens ställning. Den upplevelsebaserade estetiska livsstilen blir en skurk för biblioteken. För låntagarna, i alla åldrar, är det en omistlig kvalitet. (ibid., s.100f) Det här, anser Juncker, ger en möjlighet att ompröva och förnya upplysningsbegreppet och dess demokratiserande målsättningar. (ibid., s. 91) För det är demokratin som är det viktiga, demokratin i vardagen och alla människors rätt att få sin röst hörd. (ibid., s.102)

2.2 Läsning och barnböcker

Är det någon skillnad på vad flickor och vad pojkar väljer att läsa? Finns det några tecken på att det är så, eller är det en ”sanning” som tas för given? Finns det lika mycket böcker till flickor som till pojkar, och hur ser det ut med könsstereotypa böcker? Är det så att flickor lättare kan tänka sig att läsa böcker med pojkar i huvudrollen än vad pojkar kan tänka sig att läsa en bok med en flicka i huvudrollen? Det är några av de frågor vi ställt till våra respondenter. För att bilda oss en egen uppfattning om dessa frågor, har vi använt oss av forskning kring barns läsning och barnböcker.

Modig och stark – eller ligga lågt är en antologi som diskuterar genusperspektiv på den litteratur som används inom skola och förskola. Trots att tyngdpunkten ligger på litteratur i skolan, är boken användbar också för barnbibliotekarier. Detta eftersom den behandlar intressanta ämnen som en barnbibliotekarie har nytta av, bland annat flickors

och pojkars val av litteratur. Det är en antologi som behandlar många olika genrer, från bilderböcker till ungdomsromaner, och flera åldersgrupper, från förskolebarn till högstadiel elever. Författarna diskuterar könsmönstren i böckerna, och vilken inverkan de har på barnens syn på genus. Antologin behandlar även vikten av ett bra samarbete med barnbibliotekarien. Barnbibliotekarien har en annan insyn i vilka böcker som finns att tillgå. Det är av stor betydelse att barnbibliotekarien ser till att det blir ett varierat utbud. (Modig och stark 2005, passim) Lena Kåreland skriver i inledningen att: ”Skönlitteratur är inte speglingar av verkligheten och återger inte människors kollektiva uppfattningar vid olika tider.” (Modig och stark 2005, s. 12) Det är däremot möjligt att studera hur kön och genus konstrueras i litteraturen. Det som är intressant i sammanhanget är vad författarna lyfter fram som representationer av samhället. (ibid., s. 12) Till exempel går det att studera i vilken mån personernas handlande följer könsstereotyperna, eller om det kanske finns exempel på avvikelser från de givna normerna. Hur flexibel eller statisk beskrivningen av flickor och pojkar är kan också vara något att notera. (ibid., s. 19)

Vilka böcker barn väljer att läsa är intressant för oss, då en av våra forskningsfrågor handlar om just detta. Således är en av de för vår uppsats viktigaste artiklarna ur den ovan nämnda antologin Lars Brinks, universitetslektor i litteraturvetenskap, *Välja bok. Läspreferenser hos en grupp barn under år 1-3 och år 6*. Artikeln beskriver en studie han genomfört, av läspreferenser hos barn i år 1-3 och år 6. Barnen fick välja ett antal böcker att läsa som skoluppgift, och de fick även samtala kring dem och individuellt välja vilken av terminens böcker som var deras favorit. Bokurvalet har varit begränsat då eleverna fått välja från boklådor sammanställda av kommunens barnbibliotekarie. Studien visade att under de första åren söker pojkarna efter manliga hjältar i sin läsning, och därmed undviker de böcker som riktar sig mot flickor. Flickorna däremot läser alla typer av böcker. Pojkarna läser ändå mer varierat, flickorna läser i högre utsträckning samma böcker som kamraterna. Denna tendens till genusstereotyp läsning minskar med stigande ålder, redan i år 3 börjar pojkarna läsa böcker som verkar avsedda för flickor. (Brink 2005b, passim) Brink drar slutsatsen att grupptrycket inte är så betydande som en del tidigare forskning påvisat, då det är en stor spridning på vilka böcker barnen väljer som favorit. Flickorna påverkar troligen varandra mer än vad pojkarna gör, de väljer mer likriktat. Kanske beror detta på att de talar mer med varandra om böckerna de läser. Genusmönstren är tydliga i barnens val. Detta gäller i synnerhet pojkarna och främst då de yngsta. De väljer, och verkar känna behov av böcker med manliga hjältar. Troligen beror detta på att de behöver stärka en osäker könsidentitet. De slutsatser Brink drar av sin undersökning är att den stora spridningen bland favoritböckerna ytterligare understryker vikten av att lärare och barnbibliotekarier ger barnen tillräckliga valmöjligheter, genom att erbjuda ett stort urval av böcker. Det är dessutom tydligt att barnen behöver läsa om hjältar av det egna könet. Får barnen göra detta på ett positivt sätt, får de en trygg könsidentitet vilket gör att de senare kan läsa mer genusöverskridande. (ibid., s. 198-201)

Vi har använt ytterligare en artikel av Lars Brink, *Boksamtal under mellanåren*. Han har här inriktat sig på ett delmoment i studien i den föregående artikeln, vilket ger oss mer insyn i de äldre elevernas val. Det är således en mer ingående analys av boksamtal eleverna i år 6 fick genomföra, och vilka böcker de äldre eleverna valde att läsa. Han undersöker vilka böcker barnen väljer och hur de samtalar om dem i organiserade boksamtal. Barns val av böcker kan ibland verka svåra att förstå för en vuxen. Varför avvisar de ibland böcker som vi tror de skulle tycka om? Brink frågar sig om de ser

andra saker i texterna än vad en vuxen gör. (2005a, s. 204) De befinner sig mellan två stadier i läsutvecklingen enligt läsforskaren Joseph Appleyards modell. Läsaren som hjälte eller hjältinga är det tidigare stadiet, läsaren som tänkare är det senare. Enligt Brink leder detta till att barnen koncentrerar sig på tre kriterier för en god läsoplevelse. Den första är identifikation med huvudpersonen och engagemang i berättelsen; den andra är realism i berättelsen; den tredje är att en bra berättelse stimulerar eget tänkande. (ibid., s. 211) För att få ett grepp om varför barnen väljer just de böcker de gör använder Brink begrepp från Kathleen McCormicks forskning. En text har då en allmän repertoar, som innefattar värderingar och kulturell tillhörighet, och en litterär repertoar, dvs. berättarteknik, språkbruk och liknande. I fall textens repertoarer matchar läsarens, går mötet med texten lätt. Är skillnaden alltför stor kan det leda till att texten avvisas. Enligt Brink är det möjligt att lägga genusperspektiv på detta, men det går inte att utgå från att det är generellt applicerbart. (ibid., s. 220f)

Litteraturforskaren Ying Toijer-Nilsson har skrivit boken *Berättelser för fria barn: könsroller i barnboken*. Den behandlar hur beskrivningar av genus förändrats under barnbokens historia, i synnerhet från 50-talet till slutet av 70-talet. 1965 startade en debatt om könsroller i barnböcker, efter att Kerstin Thorvall publicerat artikeln ”*Bor alla barnboksförfattare i tomtelandet?*”. Slutsatserna i Ying Toijer-Nilssons undersökning blir att litteraturen har följt debattens utveckling och många av de böcker som bryter mot mönstren har blivit populära. Hon anser att det finns mycket kvar att göra, men att grunden är lagd. De böcker som bryter mot mönstren är ofta begränsade till personlig sfär, och hon vill t.ex. se en större bredd i ämnesval och handling. (Toijer-Nilsson 1978, passim) Debatten kan vara viktig för barnbibliotekarierna, eftersom en medvetenhet om hur stereotyper i barnböcker har sett ut, och även förändrats genom åren. Boken är intressant för vår uppsats på flera sätt; dels ger den en översikt över utvecklingen av könsroller i böcker, dels en översikt över den debatt som förts om dessa. Negativt är att boken är något föråldrad, både debatten och utvecklingen har gått vidare. Det var dock vid den tiden som den här boken skrevs som en stor del av diskussionen utspelade sig.

Maria Nikolajeva som är professor i barnlitteratur vid Cambridge University har skrivit *Bilderbokens pusselbitar*. Boken handlar om bilderbokens uppbyggnad. En av nödvändigheterna för att bibliotekarierna ska kunna arbeta genusmedvetet är att det finns information om ämnet. Vilket finns i *Bilderbokens pusselbitar*. Där tar Nikolajeva bland annat upp hur genusstrukturer i bilderboken kan studeras. Hon gör detta genom ge exempel på frågor som kan ställas i läsning av bilderböcker. Som t.ex. är huvudpersonens kön avgörande för handlingsförloppet eller kan könet bytas ut. Använder sig konstnären av överförtydligande visuella medel för att understryka huvudpersonens kön? Motsvarar personens beteende den föreskrivna genusnormen? Är bipersonerna, särskilt de vuxna, beskrivna på ett stereotypt sätt och i så fall på vilket sätt? Är personen ett könlöst djur eller föremål, finns det då några tecken i texten eller bilden som tvingar oss att uppfatta personen som pojke eller flicka? (Nikolajeva 2000, s. 166-171) Vi har använt oss av denna text för att få en inblick i hur stereotyper, och då i synnerhet genusstereotyper, fungerar.

Nikolajeva har även skrivit en bok om barnbokens uppbyggnad, med titeln *Barnbokens byggklossar*. Barnböcker är barnbibliotekariernas främsta arbetsredskap, och därför anser vi att vi behöver få en förståelse för hur barnböcker är uppbyggda vilket denna text ger oss. Nikolajeva skriver att det ofta sägs att det är en bra barnbok för alla barn ifråga om

böcker till barn. Kan en bok vara bra för alla barn? Det är högst osannolikt. Precis som med övriga läsare har barnen skilda erfarenheter och olika personlighet, och allt detta påverkar vilka böcker man tycker om. Nikolajeva anser att det inte finns något som är en bra bok för alla, utan man måste betänka vem eller vilka boken riktar sig till. Barnböcker är inte ålders- köns- eller kulturellt neutrala. För barnbibliotekarien kan detta vara en bra fråga att ha i bakhuvudet i och med förmedlingen av böcker. (Nikolajeva 1998, s. 11) Inom vuxenlitteraturen finns det inget som kallas manslitteratur, men det finns dock kvinnolitteratur. I barnlitteraturen finns det både vad som kallas pojk- och flicklitteratur. Däremot går det att se en viss skillnad genom att det finns en föreställning om att pojkar inte läser flickböcker medan flickor läser pojkböcker. Vilket kan visa på att pojkböckerna ses som mer allmänmänskliga. Detta är helt i linje med uppdelningen av vuxenlitteratur i kvinnolitteratur och litteratur. (ibid., s. 14) Kollektiv huvudperson är till skillnad från vuxenlitteraturen vanlig i barnlitteraturen. Två eller flera huvudpersoner kan ge flera identifikationsobjekt för olika barn i olika åldrar, genus och olika temperament. (ibid., s. 58) Nikolajeva tar upp att en stereotyp är en endimensionell person med vissa drag som representerar en viss grupp människor. I fråga om genusstereotyper är det när flickor och pojkar, kvinnor och män i böcker uppför sig på ett sätt som de förväntas att göra utifrån de rådande normerna. (ibid., s. 64)

Lena Kåreland som är professor i svenska med inriktning mot didaktik och litteraturvetenskaplig ämne-teori gav år 2001 ut en översikt över barn- och ungdomsbokens utveckling, titulerad *Möte med barnboken*. Boken är uppdelad i flera delar som berör olika sorters barnlitteratur. Det finns även en liten del i boken som tar upp könsroller i barn- och ungdomsböcker under 1960- 70- och 80 talet. Under denna period då det kom ut en del barnlitteratur som försökte tänja på gränserna och flera av dessa böcker behandlade yrken och arbetsvillkor där mammor struntar i hemmet och börjar jobba eller att föräldrarna byter jobb med varandra. Den betonar också betydelsen av kunniga lärare och bibliotekarier. Kåreland talar om vikten av att läsa och att läsning av barnböcker ger barn tillfälle att möta olika typer av verklighet och olika förebilder. Detta är intressant för vår uppsats i och med att en av aspekterna av det vi skriver om är att barn ska kunna hitta sin egen verklighet samt kunna upptäcka nya. Den tar upp hur samhället påverkar barnbokens utformning. Det vill säga att vilken sorts barnböcker som skrivs beror historiskt sätt på hur samhället är. Familjestrukturen är mer varierande i dag än vad den har varit förut, vilket ofta syns i barnboken. Förskolor och dagis har fått en mycket större roll. Därigenom har skolan och barnbiblioteket en större roll som litteraturförmedlare. Boken nämner en del av barnbibliotekariers arbetsuppgifter, t.ex. vad som kan vara bra att tänka på vid bokinköp. Detta kan vara intressant för vår uppsats. En annan problematik som hon nämner är till exempel klassiker, böcker som har anklagats för att ha borgerlig och gammaldags könsrollssyn som Elsa Beskow i till exempel *Putte i blåbärskogen*. Det kan vara viktigt att tänka på när dessa böcker skrevs; de är skrivna i ett helt annat samhällsklimat. *Möte med barnboken* innehåller också en avdelning om ungdomsböcker, som bland annat behandlar synen på ungdomsböckerna, dess förändring och könsroller i böckerna. Barnbibliotekarierna vi har intervjuat riktar sitt arbete mot barn mellan 0-16 år, därför är detta av intresse för vår uppsats. (Kåreland 2001, passim)

2.3 Genus och jämställdhet

Detta är det andra huvudtemat i vår uppsats, i kombination med barnbiblioteksarbete. Våra forskningsfrågor är ställda utifrån tanken att vi vill undersöka barnbibliotekariers tankar kring genus och jämställdhet. För att möjliggöra detta har vi använt oss av litteratur som behandlar genus och jämställdhet för att få en grund att bygga på. Vi har även läst en del om barns utveckling.

Historien om flickor och pojkar är skriven av Harriet Bjerrum Nielsen och Monica Rudberg, verksamma vid Oslo universitets Pedagogiska forskningsinstitut. Boken beskriver den process varigenom barn ges det genus som motsvarar deras (uppfattade) biologiska kön; könsocialisation. När barnet förstår att det finns två kön, blir uppförande i enlighet med könsroller ett viktigt sätt att skapa mening och stärka sin identitet. Flickors flickaktighet och pojkars pojkaktighet belönas av omgivningen, medan beteenden som förknippas med det motsatta könet bestraffas eller ignoreras. (Bjerrum Nielsen & Rudberg 1991, s. 10f) Boken är ganska gammal och det kan vara en brist; forskningen står inte stilla. Den används dock fortfarande i viss utsträckning. Den är en övergripande genomgång av hur central könsidentiteten är i ett barns utveckling. Könsidentiteten är inte något ytligt fenomen, utan den är djupt förankrad i vår personlighet, våra omedvetna önskningar och konflikter. Enligt författarna leder detta till att en kvinna inte har samma förståelse för en pojke som för en flicka. ”Kvinnor och män lever under olika livsbetingelser. Det leder till skilda erfarenheter och därmed skilda förståelsesätt hos de två.” (ibid., s.13) Könsidentiteten har en stor roll i jämställdhetsarbete och därför anser vi att det gagnar vår uppsats att ha detta i åtanke. Eftersom könsocialiseringen är en del av utvecklingen på ett tidigt stadium blir det en del av ett barns verklighet och att bryta mot detta kan vara svårt.

Kajsa Svaleryds bok *Genuspedagogik* behandlar hur pedagoger kan arbeta med genusperspektiv inom pedagogiskt arbete för att kunna ge barn och ungdomar en trygg och medveten identitet. Vi anser att den är intressant för vår uppsats genom att den ger exempel på praktiskt arbete med genusperspektiv. Även om den inte riktar sig specifikt mot bibliotek, kan den ändå ge idéer om hur genuspedagogik kan se ut på ett barnbibliotek. I bokens första del visar Svaleryd med hjälp av klara exempel hur barns identitet som flickor och pojkar formas av omgivningens föreställningar om manligt och kvinnligt under hela sin skoltid, från förskolan upp i de sena tonåren. Den andra delen är en metodbok i jämställdhets- och värdegrundsarbete. Här finns övningar för barn i åldern 1-16 år, uppdelade i särskilda arbetsområden. Syftet med dessa övningar är att lära barnen att vara mer toleranta och kunna agera mer jämlikt. Dessutom vill man ge dem en chans att se nya möjligheter i sina egna liv. (Svaleryd 2003, passim) Svaleryd menar att både arbete med att bekräfta och stärka barnens identiteter som flicka eller som pojke, och ge dem förutsättningar att gå utanför de traditionella genusmönstren behövs. Hon skriver att ett genusmedvetet pedagogiskt arbete behövs, bland annat genom en medvetenhet om hur de egna könsnormerna och värderingarna påverkar undervisningen. (ibid., s. 8) Detta är även något som barnbibliotekarien kan ha i åtanke vid förmedling av böcker. Enligt Svaleryd är det lätt att tänka och tala om könen i termer av stereotyper. Att barnen väljer aktiviteter och sätt att vara efter sociala stereotyper är problematiskt, då det leder till begränsning av barnens, både av pojkars och flickors, erfarenheter och lärande. (ibid., 14-16) Svaleryd är förskollärare och verksam som projektledare för Jämrum, ett regionalt jämställdhetscentrum för pedagoger i Gävleborgs län.

Britta Olofssons *Modiga prinsessor och ömsinta killar* är skriven utifrån Olofssons erfarenheter av jämställdhetsarbete inom förskolan. Hon beskriver arbetet med att införa en genusmedveten pedagogik i förskolan, praktiskt arbete på en genusvetenskaplig grund. Utgångspunkten är att även om det inte finns några absoluta svar om skillnaderna mellan män och kvinnor, måste arbetet med den demokratiska värdegrunden utgå från att dessa skillnader inte motiverar faktiska statusskillnader. (Olofsson 2007, passim) Vi har använt oss av boken för att det är exempel på praktiskt arbete med barn och genus, trots att det inte är ett vetenskapligt arbete, utan snarast populärvetenskapligt. Olofsson visar på hur svårt det kan vara att se mönstren och bryta mot dem eftersom de är djupt rotade i oss. Detta gör att det är lättare att se det som avviker från mönstren, och därigenom tolka dessa avvikelser som vanligare än vad de är. Barnens beteende kommer från de vuxna. Det är svårt att vara medveten om sitt faktiska uppträdande när det är mönster som blivit så invanda att de är osynliga. I många undersökningar som har gjorts med förskolelärare har de hävdade att de behandlat barnen lika. Sedan har de dock upptäckt att det inte är fallet. Olofsson ger exempel hämtat ur sin egen erfarenhet, hur de ansåg sig arbeta jämställt och medvetet med barnen, men blev medvetna om att det fanns ytterligare ändringar att göra. Hon menar att detta är ett exempel på könsblindhet. (ibid., s. 18) Don Kulick som är socialantropolog och professor för genusstudier vid Stockholms universitet anser att rädslan för flickpojkar beror på att manliga attribut värderas högre än kvinnliga. (ibid., s. 97) En inställning som visar på att manliga attribut anses vara mer värda är idén att flickorna kommer att vara de stora vinnarna medan pojkarna kommer att vara förlorarna i ett jämställdhetsarbete. (ibid., s. 110)

Språket är av stor betydelse för människors upplevelse av vardagen; det är meningsskapande och definierande. *Språk och kön* av Ann-Catrine Edlund, som är fil.dr. i nordiska språk vid Umeå universitet, Eva Erson, som är docent i svenska språket med genusinriktning vid Södertörns högskola och Karin Milles som är fil.dr. i nordiska språk vid Stockholms universitet behandlar hur användandet av språket bidrar till att skapa genus. Bokens första del är en introduktion till feministisk språkvetenskap, och behandlar också folkliga föreställningar om genus. Del två handlar om språkets användning i vardagssituationer, och dess meningsskapande funktion. Den sista delen tar upp andra perspektiv på språk, t.ex. språklig sexism. (Edlund, Erson & Milles 2007, passim) I synnerhet de avsnitt som behandlar manligt och kvinnligt språkbruk är av intresse för oss, eftersom språket är starkt genusskapande. Genom det aktiva användandet av språk formar vi vår uppfattning om världen och människorna omkring oss, vi "sätter ord" på våra upplevelser. På detta sätt skapar språket verkligheten som vi uppfattar den. Språket används på olika sätt i olika situationer, vi talar på olika sätt beroende på var vi är och vem vi talar med. I mötet mellan olika människors språkanvändning förändras åsikter och nya tankar uppstår. Här finns en koppling mellan språkvetenskap och genusvetenskap – varje individ är aktiv och medskapande. Språkhandlingar, liksom andra handlingar, skapar genus. (ibid., s. 12f) En individs identitet skapas genom upprepade språkhandlingar. Individen har däremot liten kontroll över hur hon framstår för andra. Deras tolkning av uppträdandet ligger utanför hennes kontroll. Varje individ ingår förutom detta i flera praktikgemenskaper. Dessa är en grupp människor med gemensam verksamhet, t.ex. en arbetsplats, som har utvecklat gemensamma sätt att tänka, agera och använda språket. Denna gemensamma grund krävs för att en sådan gemenskap ska fungera. De som kommer nya till gruppen skolas in i detta, och det kan vara svårt att ifrågasätta inarbetade föreställningar. (ibid., s 21-23)

Populära föreställningar om språk ger vid handen att mäns och kvinnors språkbruk skiljer sig åt, något som bidrar till att upprätthålla bilden av två skilda kön med olika beteenden. Därigenom förklaras deras olika sociala ansvar på ett ”naturligt” vis. Den feministiska språkforskningen ställer istället frågan om detta speglar det faktiska beteendet, eller om det enbart handlar om föreställningar om beteenden. Vilket som är viktigast för genustradering, föreställningarna eller det faktiska beteendet, går knappast att svara på. (ibid., s. 74-76) Språket som samhällets spegel är en ofta använd metafor. Den tilldelar språket en passiv roll; det speglar förändringar som uppstått oberoende av språket. Med detta synsätt blir det inte nödvändigt att arbeta med språklig förändring, den kommer att följa på de samhälleliga förändringarna. Ett alternativ till detta synsätt är att orden i sig spelar en aktiv roll i skapandet av kulturella idéer och strukturer. Har språket denna aktiva roll är det ytterst angeläget att göra sig omsorg om vilka ord som används, då de bidrar till att skapa och förstärka vår uppfattning om verkligheten. (ibid., s. 203f)

Under hela den tid genusvetenskapen har varit en egen disciplin har det funnits en diskussion kring den komplicerade frågan *Kön eller genus?* Eva Gothlins, fil. dr. i idé- och lärdoms historia, skrift med denna fråga som titel är en genomgång av denna diskussion. Genusteori är grunden till vår uppsats, därmed är det här en mycket intressant text för oss. Den klargör flera av de problemställningar som finns inom området och ger en tydlig bild av ett komplicerat forskningsområde. Vad är egentligen genus? Det är det sociala könet, men i vilket förhållande har det till biologiskt kön, om ens något? Det första problemet i denna frågeställning är att vi inte kan veta vad som är socialt och vad som är biologiskt. Från allra första början är vi påverkade av vår sociala och historiska omgivning och att skilja ut det absolut biologiska blir därigenom omöjligt. En ytterligare problematik är hur det går att avgöra om en person är man eller kvinna. Vad är avgörande; muskelmassa, könsorgan eller kanske kromosomuppsättning? Oftast stämmer dessa indikatorer överens och ger en entydig bild, men i många fall kan könsbestämningen bli problematisk. (Gothlin 1999, s. 9f) Distinktionen kön/genus bär med sig en fara; ett accepterande av det biologiska könet som en oproblematisk grund och därmed en naturalisering av en uppdelning som är historiskt skapad. Den biologiska tvåkönsmodellen kommer inte in i historien förrän slutet av 1700-talet. Innan dess sågs människan som två versioner av samma kön, i grunden lika. Det gjordes däremot skillnad i genus. (ibid., s. 9) En del forskare anser att distinktionen kön/genus dessutom förstärker dualismer, så att dessa fortsätter att prägla tänkandet. (ibid., s. 11) Hirdman anser däremot att genus bör användas även i fortsättningen, eftersom det ger en tydligare förståelse för att det är idéer och föreställningar som diskuteras, inte det av naturen givna könet. (Hirdman, se Gothlin 1999, s.12)

3. Teori

Uppsatsens syfte är huvudsakligen genusteoretiskt. För att få en bättre förståelse för hur de olika beståndsdelarna samverkar, kompletterar vi detta med teorier om vissa specifika aspekter på bibliotekariernas arbete. Först presenteras vår genusteoretiska utgångspunkt, sedan de teorier vi använt för att belysa förmedlingsarbetet och stereotypernas betydelse. Genusperspektiv kan studeras från flera utgångspunkter. För att få ett grepp om ämnet har vi tittat på den historiska bakgrunden i ämnet, som den är beskriven av Gothlin. Vi har valt att arbeta med Hirdmans teori på grund av att vi anser att hon belyser det vi vill veta: maktfrågor i genusrelationer. Hirdmans teori innebär att genussystemet präglar hela samhället och ständigt återskapas genom människors handlingar, och därmed ger teorin en möjlighet att analysera barnbibliotekariers roll i detta skeende. För att kunna gå djupare har vi valt att fokusera på två områden som har betydelse för barnbibliotekariers arbete. Förmedlingsarbetet är en starkt genusskapande verksamhet, eftersom barnbibliotekarien genom sina val ger barnen klara signaler om vad som är lämplig läsning för dem. Bibliotekariens syn på sin uppgift som förmedlare blir därigenom viktigt och genom Jochumsen och Hvenegaard Rasmussens teori har vi en modell av de förhållningssätt som kan finnas på biblioteken. En av huvudfrågorna i vårt arbete är hur barnbibliotekarierna tänker om genusstereotyper i barnböcker. För att kunna få svar på detta behöver vi förstå vad stereotyper i barnböcker innebär. Reynolds artikel ger oss teoretiska verktyg för att kunna analysera deras förhållningssätt till stereotyperna i böckerna.

3.1 Genusteori

Genus är den svenska översättningen av termen gender, som används inom den anglosaxiska forskningen. "Gender" introducerades i kvinnoforskningen av antropologen Gayle Rubin 1975, för att beteckna en socialt skapad uppdelning av människor som genomsyrar hela samhället. Rubin betonade värdet av att begreppsliggöra detta system byggt på relationer mellan könen. Samtidigt kritiserade hon det då förhärskande begreppet patriarkat, som hon menade borde reserveras för den typ av hierarkiska system som innebar äldre mäns makt över kvinnor och yngre män. Patriarkat är en form av genussystem, inte en beteckning för alla former av sådana system. (Gothlin 1999, s. 3)

Ett genussystem gör skillnad baserat på reproduktion, sexualitet eller kroppstyp. Denna åtskillnad/asymmetri är nödvändig för systemets existens, men hierarkin är det inte. Dock har de flesta kända samhällen hierarkiskt ordnade genussystem. Dessa system genomsyrar samhället, och en mängd små processer, där allt "genusifieras", bildar sammantagna en genusordning. Genus är mer än individens könsidentitet, det är också något som syns på samhällsnivå, där det influerar lagar, relationer, institutioner; allt vad människan tar sig för. (ibid., s. 6f)

Det finns ingen fullständig definition av genus, eftersom termen ständigt diskuteras och omformuleras. Genus kan, på ett generellt plan, sägas beteckna att relationen mellan könen, vad som anses vara "manligt" och "kvinnligt" inte är biologiskt utan en social

och kulturell konstruktion. Det finns inget som är av naturen givet i dessa sammanhang, allt är beroende av social och kulturell påverkan. (ibid., s. 4)

Vi har hämtat vårt genusteoretiska perspektiv från Yvonne Hirdmans forskning. Hennes arbete handlar mycket om det som är osynligt; det går inte att se de bakomliggande strukturerna utan en viss ansträngning. Yvonne Hirdman är professor i historia vid Stockholms universitet och professor i samtidshistoria vid Södertörns högskola, och är en av de främsta forskarna inom svensk genusvetenskap. Vi har använt oss av två av Hirdmans texter som underlag för vår grundläggande teoriansats: artikeln *Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning* (1988) och hennes bok *Genus - om det stabila föränderliga former*. (2004)

Genom användandet av ordet genus anser Hirdman det blir möjligt att se hur människor formas till män och kvinnor. Ordet behövs för att ge möjlighet att analysera kvinnors underordning och mäns och kvinnors delaktighet i skapandet av den, och för att kunna analysera begreppet kön utan genusinslag. På detta vis görs en distinktion mellan skillnader i kön och skillnader i genus. (Hirdman 2004, s. 16)

Hirdman systematiserar genusbegreppet och skapar en modell för en analys av samhället utifrån kön. Hennes utgångspunkt är tanken att det finns en ordnande struktur i samhället, som hon kallar genusystem. Detta är en dynamisk struktur av processer, idéer och föreställningar, ett nätverk av fenomen som skapar mönster. (Hirdman 1988, s. 51) Att detta system präglar hela samhället gör att vi inte kan undvika det, men vi kan lära oss att se det. Är vi medvetna om systemet ger det oss troligen större chanser att påverka det. Genussystemet återskapar ständigt sig självt, genom människors handlingar. (ibid., s. 56f) Således kan vi ha inverkan på systemet, även om det verkar orubbligt.

Detta system är enligt Hirdman baserat på två bärande principer; isärhållandets princip och hierarkin. Båda dessa principer kommer till tydligt uttryck i konstruktionen av genus; femininum är som kategori helt avhängigt maskulinum. Kvinnors egenskaper diskuteras ständigt, ändå är det tydligt att detta alltid sker utifrån mannen som norm. Mannen är den överordnade måttstocken, och det sätts ett likhetstecken mellan man och människa. (Hirdman 2004, s. 47) Detta syns tydligt i de tre formler för hur kvinnor ses/har setts som Hirdman formulerar. De utgår alla från A, mannen som norm.

A- icke A är den grundläggande formeln. Kvinnan, i motsats till människan, är odefinierad. Hon blir en närmast icke-existerande formlös skugga. Helt enkelt inte mänsklig. (Hirdman 2004, s. 27f) A-a formeln representerar kvinnan som en ”liten man”. Kvinnan är likadan som mannen, bara lite sämre version, lite mindre värd. Det är något som fattas. Definitionen av A och a är flytande; vissa kvinnor är mer A samtidigt som män kan vara a. (ibid., s. 28-35) A-B formelns uppdelning ger mannen och kvinnan var sin avdelning, de är fullständigt olika. De anses ha olika begåvning, och olika uppgifter att utföra i samhället. De är så väsensskilda att en jämförelse anses omöjlig. (ibid., s. 35-44)

Isärhållandets princip innebär att detta att göra genus är att göra skillnad, även där skillnader inte finns. (Hirdman 2004, s. 65) Manligt och kvinnligt hålls hela tiden isär, på alla områden. Principen genomsyrar samhället och strukturerar både fysisk och psykisk ordning, dvs. platser, sysslor och egenskaper. Inte minst syns isärhållandet i

våra föreställningar om kvinnligt och manligt. (Hirdman 1988, s. 52) Genom att tala om "kvinnlighetens elementära form(er)" vill Hirdman lyfta fram de mönster av manligt och kvinnligt som har funnits genom historien. (2004, s. 19) Dessa mönster ser olika ut, men de återfinns ständigt. Vi har under arbetet med denna uppsats blivit allt mer uppmärksamma på dessa företeelser, och det blir allt tydligare vartefter vi reflekterar över det. Det är kanske det som krävs; eftertanke. Annars går det att fortsätta att ta det för givet.

Den andra principen är hierarkin. Eftersom att vara man är själva definitionen av vad en människa är, blir män normen, måttstocken för det normala. (Hirdman 1988, s. 51) Mannen är den självskrivna huvudpersonen genom historien, och den punkt samhällets uppbyggnad kretsar kring. Detta kallar Hirdman maskulinums första lag; "att vara Man är att *inte* vara Kvinna." (2004, s. 48) Även om definitionen av maskulinitet har skiftat genom historien, finns det ändå en bestående grund, verb som mäktat, kunna, göra och adjektiv som styrka och förstånd. Dessa är de basala maskulina kvalitéer som ständigt återkommer i skapandet av maskulinitet, oavsett tid och rum. (ibid., s. 51) Mannen är i alla lägen norm och kvinnan ses i jämförelse med honom. (ibid., s. 59f) Maskulinums andra lag innebär således att "vara man är att vara normbärare". (ibid., s.65) Vi lever med den normalitet som den manliga normen skapar, vilket betyder att det vi upplever som självklart och naturligt egentligen är en kulturell konstruktion. (ibid., s. 75) Hirdman menar att denna uppfattning om naturligt och normalt regleras genom att varje tid och varje samhälle har ett slags genuskontrakt, som innebär att människor har konkreta föreställningar om hur män och kvinnor ska vara gentemot varandra och att de ständigt tänker och handlar utifrån det rådande genussystemets olika kontrakt. Genuskontrakten upprätthåller en ordning, men samtidigt finns också möjlighet till förhandling och förändring. Hirdman poängterar dock att genuskontraktet inte kan ses som ett kontrakt mellan jämbördiga parter, då det ofta bestäms av den part som definierar den andra. (1988, s. 54f)

Hierarkin kallas dessutom den manliga normens logik eftersom mannen är normen, det överordnade och allmängiltiga. Isärhållandets lag och den manliga normens logik hör samman genom att tänkandet kring normerna bygger på den dikotomi mellan könen som isärhållandet grundar sig i. (Hirdman 1988, s. 51f) De två lagarna förstärker således varandra. Det manliga idealet tar avstånd från allt feminint, och därigenom blir det feminina mindre värt.

3.2 Förmedling

Hur barnbibliotekarierna betraktar låntagarna är en grundläggande aspekt av arbetet. Det genomsyrar hela förhållandet mellan biblioteket och brukaren, och hur bibliotekets samlingar är uppbyggda. Ett bibliotek inriktat på att bilda och "förbättra" låntagarna kommer sannolikt att se annorlunda ut än ett som strävar efter att ge låntagarna det de vill ha.

Historiskt sett har dessa attityder skiftat. En artikel av Henrik Jochumsen och Casper Hvenegaard Rasmussen, lektorer vid institutionen för kultur och medier vid Danmarks Biblioteksskole, delar in detta i tre idealtyper anpassade från en sociologisk teori. (2006, s. 42)

Detta har tidigare gällt enbart vuxna låntagare. Barnen har inte blivit "myndiggjorda" förrän det senaste decenniet, genom bland annat FN-resolutionen om barnens rättigheter. De har nu i mångt och mycket samma demokratiska rättigheter som vuxna, yttrandefrihet, rätt att få tillgång till information, medier, konst och kultur. Även om de politiskt och juridiskt inte är myndiga, har de rätt att få sin röst hörd i allt som angår dem. (Juncker 2006, s. 90) Genom detta kan det argumenteras för att teorier om brukarna nu kan anses gälla även barnen, då de i allt högre grad blir behandlade som självständiga personer.

De tre idealtyperna i Jochumsen och Hvenegaard Rasmussens artikel är medborgaren, klienten och kunden. De poängterar att dessa typer inte ska uppfattas som en bild av verkligheten, utan de är en modell. Typerna är renodlade, med klarare avgränsningar än de har i verkligheten. (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen 2006, s. 42) Den senaste typen är den i dagsläget förhärskande, som istället för att ge plats för en ny typ har utvecklats och blivit mer fasetterad. (ibid., s. 48)

Medborgaren

Denna typ har sin bakgrund i borgarklassen och civilsamhället som växte fram under 1800-talet. Tonvikten ligger på rättigheter och plikter; rätten att rösta och göra sin åsikt hörd i samhället, men också plikten att delta i samhällslivet. Målet är att komma fram till lösningar som tjänar det allmänna bästa. Förhållandet till biblioteket kan beskrivas som ett samtal mellan likar. (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen 2006, s. 42). Bildning var här en plikt, eftersom utförandet av plikter i samhällslivet krävde en viss kunskapsbas.

Klienten

Under uppbyggnaden av välfärdssamhället uppstår nästa idealtyp. Klienten har liksom medborgaren fokus på rättigheter, men står i en beroendeställning till experterna, i det här fallet bibliotekarierna. Klienten ser sig ha rättigheter som individ, men är beroende av att experterna bestämmer vad som är bäst för den enskilde. Målet är lika behandling och samma rättigheter för alla. (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen 2006, s. 43) I biblioteksvärlden leder detta till att bibliotekarien anses ha rätt att bestämma vad som är lämplig läsning för låntagarna.

Kunden

Den sista idealtypen växer fram ur marknadssamhället. Kunden har precis som medborgaren fokus på individens rättigheter, men här handlar det om att vilja ha det man har rätt till och det som är det bästa för individen. Målet här är den enskildes bästa, och detta definieras genom kunden själv; den enda som vet vad som är bäst för en person är personen själv. (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen 2006, s. 43) Bibliotekariens roll blir här enbart att tillhandahålla det som låntagarna söker.

I hela samhället har utvecklingen sedan 60-talet gått mot en utökning av medborgarens roll som kund. Konsumentmentaliteten är numera utbredd. Detta kan följaktligen tolkas som att kundrollen har utvecklats i tre dimensioner: höjd, bredd och djup.

Utvecklingen på höjden har skett genom att fler och fler människor ses som konsument. Människor förväntas konsumera vid en allt lägre ålder, och barn socialiseras till förbrukare. Biblioteket blir här en av flera möjligheter för barnen. Det

handlar alltså mest om vad barnen vill ha biblioteket till, inte vad biblioteket vill med barnen. (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen 2006, s. 48f)

Bredden visar sig genom att vi på allt fler områden ser oss som kunder. Numera finns det inte bara en marknad för varor och traditionella tjänster, utan också för upplevelser och förmedlingstjänster. Detta märks även på biblioteken, som fått allt fler funktioner. Det är inte längre enbart böcker det handlar om. Nya medier har tillkommit, och nya funktioner som informationscentral, kulturhus och en plats för social samvaro i offentlig miljö. (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen 2006, s. 49f)

Den tredje dimensionen är djupet. Detta innefattar både utbudet och det sätt kundrollen genomsyrar vardagen. Vi är inte bara kunder i allt fler sammanhang, utan utbudet inom dessa sammanhang har ökat markant. Denna ökning ger större möjligheter att köpa sig en identitet. De val en person gör visar upp en bild mot omvärlden, en bild av hur personen är eller vill vara. Den andra delen av djupdimensionen är hur kundrollen genomsyrar hela vardagen. Till och med familjerelationer kan bli kundrelationer i dagens samhälle. (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen 2006, s. 50)

Att människor ser sig själva som kunder i allt högre grad avspeglas också i bibliotekets interaktion med sina låntagare. Låntagarna tillfrågas allt mer, genom kundundersökningar och utvärderingar av bibliotekets arbete. Dessutom är inköp baserade på efterfrågan numera helt accepterade. Både biblioteket och låntagarna själva ser således låntagarna som kunder. Låntagarnas behov definierar biblioteket i allt högre grad. (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen 2006, s. 51) Liksom Jochumsen och Hvenegaard Rasmussen anser vi att kundperspektivet är det mest förekommande, men vi tror att det kan behöva utvecklas för att biblioteket ska överleva i framtiden.

3.3 Stereotyper

Stereotyper är vanliga i barnlitteraturen, möjligen för att barnen ska kunna känna igen sig i böckerna eller beroende på att det är ett enkelt sätt att kortfattat beskriva karaktärer. Trots detta kan det vara svårt att hitta forskning som enbart handlar om genusstereotyper i barnlitteraturen. Mycket av det som finns skrivet om ämnet är populärvetenskapligt. Innan vi började skriva denna uppsats hade vi uppfattningen att stereotyper oftast är dåliga. Det vi har läst har lett oss till att ompröva denna uppfattning.

Det finns en stereotyp om stereotyper. Så inleder Kimberley Reynolds, professor i barnlitteratur vid Newcastle University, sin artikel om stereotyper i barnlitteratur. I de flesta diskussioner och definitioner anses stereotyper vara ett utarmat sätt att tänka, och de är lätta att manipulera. På grund av detta ses stereotyper ofta som fixerade, överdrivna och oftast nedvärderande mentala bilder av olika samhällsgrupper, som förmedlar och inpräntar de fördomar de återspeglar. Stereotyper ses ofta som en av de metoder den dominerande gruppen använder för att definiera vad som är normen. De attribut som används för att skilja mellan den förhärskande normen och ”de andra” bildar grunden till de negativa stereotyper som används för att legitimera de förhärskande maktsystemen. Enligt Reynolds är detta dock en alltför förenklad och förvriden syn på en betydligt mer komplex verklighet, inte minst det sätt stereotyper fungerar på i barn- och ungdomsböcker. (2006, s. 28) Både i bild och i text kan

stereotyperna vara användbara. Stereotypa bilder till en mindre stereotyp text kan samverka på ett sådant sätt att det normaliserar ovanliga företeelser.

För att kunna sluta att använda sätt att värdera och relatera till människor baserat på de egenskaper som utnyttjas i skapandet av negativa stereotyper, är det inte nog att förkasta och nedvärdera den nuvarande situationen. Nya alternativa sätt att tänka och beskriva förhållanden och attribut behövs skapas, användas och uppmärksammas när de faktiskt används. Reynolds påpekar att det knappast är möjligt att skapa ett samhälle helt utan fördomar, men att arbeta för att undvika att upprepa de erkända misstag som historiskt sett har gjorts vore en lovvärd målsättning. Stereotyper är en av de faktorer som samverkar för att bibehålla status quo, men de kan också användas för att åstadkomma förändring. (Reynolds 2006, s. 28f)

Enligt Reynolds är stereotyper nödvändiga, utan dem skulle all ny information och alla nya erfarenheter kräva så mycket bearbetning att det skulle sätta stopp för all social utveckling. En konsekvens av den mängd information vi måste bearbeta är att vi formerar tankeprocesser som fungerar som ett utvecklat nätverk av stereotyper. Detta är varken bra eller dåligt, utan en konsekvens av hur språket formar sinnet. (Reynolds 2006, s. 29f)

Dessutom påpekar Reynolds att även om den negativa synen på stereotyper baserar sig på deras stelbenthet, är de inte oemottagliga för förändring. De kan både motverka förändring och arbeta för den, och i den senare kapaciteten har de använts i barnböcker under ett århundrade eller mer. (Reynolds 2006, s. 30) Det som är det essentiella här är medvetenheten om stereotyperna. Att använda dem medvetet kan ge goda resultat; slentrianmässigt användande av stereotyper cementerar snarare det gamla.

Även om Reynolds argumenterar för att stereotyper är invävda i alla former av tankeverksamhet och att deras användande av kategorisering är identiskt med språkets struktur, är den mer allmänt använda definitionen av stereotyp en begränsad bild av olika grupper i samhället. Detta är den version som mest orsakat diskussioner. Reynolds hävdar att då stereotyper är uppbyggda på motsatsparet bra – dåligt är det tydligt att de inte enbart kan vara dåliga. Däremot är de goda stereotyperna ofta bortglömda. (Reynolds 2006, s. 30f) De dåliga stereotyperna är de som verkar få mest plats i diskussionerna. Det kan vara bra att lyfta fram de bra stereotyperna också. Att synliggöra de osynliga mekanismerna ger oftast större möjligheter att påverka.

Reynolds anser att stereotyper kan ses som ett slags försvarsmekanism som hjälper oss att behålla en känsla av kontroll, i synnerhet när samhället genomgår förändringar. På grund av detta blir de särskilt aktiva under omställningstider, och då både de goda och de dåliga. För det mesta är koncentrationen på de dåliga, och på så vis blir de goda stereotyperna mindre synliga. De är ändå minst lika intressanta som sina motsatser, och svårare att motstå genom sin relativa osynlighet. (Reynolds 2006, s. 31)

”Goda” stereotyper är lika falska och överdrivna som deras negativa motsvarigheter, men i motsatt form. Alla dåliga egenskaper rensas bort, och kvar blir en idealiserad, perfekt bild. Den här typen av stereotyper tenderar dessutom att sysselsätta sig med normen, förstärka det förhärskande paradigmet. Något som kan bli lika mycket en begränsning som de negativa stereotyperna, om än på olika vis. (Reynolds 2006, s. 30f) Det är svårt att bli sedd som mindre värd på grund av en koppling till en negativ

stereotyp. Det kan emellertid vara lika svårt att leva upp till ett ideal, ett ideal man kanske inte ens vill bli förknippad med.

Barn ser världen på ett uppdelat sätt, en svart-vit bild som ger dem en bättre möjlighet att förstå världen. Reynolds anser att det är viktigt att förstå att böcker som använder stereotyper därmed inte nödvändigtvis stöder det förhärskande synsättet eller ger en överförenklad bild av världen. (2006, s. 36) Det är snarare så att dessa böcker arbetar med barnens tankevärld, istället för emot den.

Barnlitteraturen spelar en central roll i barns arbete med att förstå hur världen fungerar. Det är därför angeläget att litteraturen kan erbjuda nya vägar, annars finns det risk att fastna i en rundgång, där barnen tillägnar sig föråldrade och skadliga stereotyper som sedan måste bekämpas. Det vore bättre att undvika dessa stereotyper redan från början. (Reynolds 2006, s. 38f) Det här är lättare sagt än gjort; att hålla sig innanför de gamla ramarna är det enklaste. Att hitta nya vägar kan vara svårt, och att undvika de gamla stereotyperna kan vara nästan omöjligt.

3.4 Teoridiskussion

Genusteorin är den övergripande, vår huvudsakliga sysselsättning. Två områden där vi anser att genussystemet upprätthålls/förs vidare är förmedling, mötet mellan barnbibliotekarien och användaren, och stereotyper i böckerna, där bibliotekariernas åsikter och attityder är avgörande för vilka böcker som väljs ut.

Vi kommer att analysera vårt intervjumaterial främst genom användandet av Hirdmans teori om genussystemet. Genom att utgå från de två begreppen isärhållande och hierarki kommer vi att undersöka vilken inställning våra respondenter har till sitt arbetssätt. För att kunna relatera dessa till de två områden vi ansett är intressanta för vår undersökning har vi kompletterat dessa begrepp med dels teori kring förmedling av böcker och dels stereotyper i dessa.

Jochumsen och Hvenegaard Rasmussens begrepp används för att klargöra respondenternas attityder till förmedling. Enbart genusteori kommer inte åt alla aspekter av detta, det behövs en mer specifik teori. Genom att kombinera dessa två teoretiska angreppssätt får vi fram en mer utvecklad bild av respondenternas attityder. För att vara säkra på att vi inte missar den tredje delen av vår forskningsfråga, har vi också en teoretisk ansats för att undersöka våra respondenters attityder till stereotyper. Reynolds begrepp god/dålig stereotyp kommer vi att använda för att analysera respondenternas inställning till stereotyper i böckerna, främst i förhållande till genus.

4. Metod

För att kunna studera barnbibliotekariers attityder till arbete med jämställdhet och deras syn på genusfrågor har vi valt att göra en kvalitativ undersökning. Vi har valt att genomföra detta genom en serie intervjuer med barnbibliotekarier. Valet av denna metod följde ganska naturligt på vårt val av ämne för uppsatsen, då vi anser att det är den lämpligaste metoden för att undersöka människors attityder och åsikter. Det kan dock bli problematiskt med ett så pass känsligt ämne som genus och jämställdhet, om respondenterna känner att de blir bedömda. Risken finns då att de censurerar sig själva, och ger svar som de tror är ”lämpliga” svar. Vi anser detta kan minimeras genom en väl genomförd intervju, och att metoden ändå ger reliabelt resultat.

Genom vårt val av metod kommer vårt resultat inte att bli generellt applicerbart; det är snarare ett utsnitt ur verkligheten. Kvalitativa metoder ger en bild av just den lilla del som undersökts, och denna bild kan inte anses gälla för andra liknande situationer. Vi anser att det ändå är intressant att genomföra en kvalitativ undersökning. Vår problemformulering kräver en mer djupgående analys för att kunna besvaras, och då blir det nödvändigt att acceptera att det inte finns möjlighet till en heltäckande bild utan enbart en detaljanalys.

4.1 Metod för intervjuundersökningen

Eftersom det är barnlitteraturen och barnbibliotekariens arbetsuppgifter vi är intresserade av har vi valt att endast intervju bibliotekarier som har som sin huvudsakliga arbetsuppgift att ansvara för barn- och ungdomsavdelningen på folkbibliotek. Respondenterna valdes genom att vi valde ut kommuner av varierande storlek, för att få en viss variation på bibliotekens storlek. Av praktiska skäl valde vi endast bibliotek i södra och mellersta Sverige. Sedan kontaktade vi kommunens huvudbibliotek och frågade om vi kunde få möjlighet att intervju den bibliotekarie som hade huvudansvaret för barnavdelningen. Då vi antog att inte alla tillfrågade skulle kunna eller vilja delta, kontaktade vi tolv bibliotek trots att vi räknade med att göra sex till åtta intervjuer. Av de bibliotek vi kontaktade var det åtta där barnbibliotekarien hade möjlighet att svara på våra frågor. Vi bedömde att detta var ett lämpligt antal respondenter; fler hade blivit ohanterligt med vår valda analysmetod, färre hade gett ett magert resultat.

Den kvalitativa intervjun liknar ett vanligt samtal, en vardaglig situation, vilket är dess styrka. (Holme & Solvang 1997, s. 99) Vi vill att respondenterna skall ha möjlighet att påverka samtalets gång och känna sig mer bekväma i situationen. Vi har valt att inte skicka frågorna i förväg till respondenterna eftersom vi vill ha det spontana svaret på frågorna. Intervjuerna genomfördes i ett enskilt rum på respondentens arbetsplats, och tog 30-60 minuter. Vi spelade in intervjuerna på band, utom i de fall då respondenten inte gav tillstånd till detta, och vi antecknade också under intervjuens gång. Intervjuerna utfördes enligt intervjuunderlaget i bilaga 1, men vi strävade efter att hålla atmosfären avspänd och i möjligaste mån likt ett vanligt samtal. Efteråt skrev vi ut intervjuerna och skickade dem till respektive respondent för att de skulle få möjlighet att anmärka på eventuella felaktigheter eller oklarheter.

De personer som vi har intervjuat är integritetsskyddade, vilket betyder att vi har gett dem andra namn och att ord och uttryck som kan vara avslöjande har bytts ut. (Thomsson 2002, s. 14) Vi klargjorde detta för respondenterna vid den första kontakten, för att skingra eventuella farhågor om att ställa upp för en intervju.

Vi har använt oss av ett på förhand iordningställt frågeformulär. Underlaget är endast tänkt som ett stöd i intervjun; frågorna ska vara ett sätt att komma vidare när reflektionerna dör ut. I övrigt gäller det att vara reflekterande och låta samtalet flyta på ett naturligt sätt. (Thomsson 2002, s. 61) Vårt intervjuunderlag består av huvudfrågor med ett antal förslag på följdfrågor, för att vi skulle ha möjlighet att kunna gå in djupare i frågorna. Frågorna är utformade utifrån Hirdmans genusteori kombinerat med det som framkommit i vårt arbete med tidigare forskning. Vi genomförde en försöksintervju, då vi ansåg att vi som ovana intervjuare behövde vänja oss vid intervjusituationen. Försöksintervjun fick dessutom som resultat att vi ändrade inriktning på några av frågorna, eftersom vi såg att vi inte riktigt fick svar på det vi var intresserade av.

4.2 Metod för bearbetning av resultat

Vi började med att bearbeta materialet för att se vad vi fått fram från de olika respondenterna. I resultatredovisningen sammanställde vi materialet baserat på de teman som gjorde sig gällande i det empiriska materialet. Att sammanställa materialet på detta vis, istället för att presentera varje respondent för sig, gav oss möjlighet att jämföra de olika respondenternas svar på frågorna för att se skillnader och likheter. Bland annat försökte vi se om storleken på kommunen där respondenterna arbetar gav utslag i materialet, eller om deras ålder hade någon inverkan. Det var också här vi tog beslutet att inte skilja på skolbibliotekarier och folkbibliotekarier. Sedan ställde vi materialet mot våra teorier för att göra en analys av vad vi fått fram.

4.3 Metod för analys

Det material vi fått fram i intervjuresultatet ställdes mot de tre teorier vi har använt oss av. I och med att vår resultatsammanställning är tematiskt upplagd, finns redan där en första analys. Vi har valt att sammanställa respondenternas svar under de olika temana istället för att ta varje respondent var för sig. Detta för att tydligare kunna se skillnader respektive likheter. De olika temana har vi tagit fram först och främst utifrån vår empiri men även från våra frågeställningar.

Vi har arbetat med en reflexiv ansats när vi analyserade vårt intervjumaterial. Detta betyder att vi har reflekterat över de svar vi fått från deltagarna, ifrågasatt och försökt förklara dem. De tolkningar som har uppstått genom intervjumaterialet har gett upphov till tankar och anknytningar till teorier under arbetets gång. Ifrågasättandet gäller även våra egna tolkningar, inget är självklart utan det måste få sin betydelse i sammanhanget och allt måste ifrågasättas. (Thomsson 2002, s. 37-39) Det gäller att ta vara på de idéer som uppstår under arbetet och ständigt söka nya svar på de frågor som ställs. (ibid., s. 41)

Reflexivitet innebär försök till att iaktta hur innebörden av det som förmedlas i kommunikation mellan människor skapas och förändras genom de återkopplingar som görs i samtalet. Det innebär också att de olika planen i en undersökning speglas i varandra, genom att gå mellan hanterandet av intervjumaterialet och teorinivån och de tolkningar som görs. Det är i detta samspel som möjligheterna till reflexion är som störst. (Thomsson 2002, s. 39f)

Att reflektera över intervjuresultatet och teorierna ger upphov till tankar och idéer som sedan leder fram till en slutsats. Sedan kan denna slutsats i sin tur ge upphov till en ytterligare kedja av tankar kring resultat och teorier.

Vår huvudsakliga teori är Hirdmans genusteori. Vi har främst använt oss av Hirdmans begrepp *isärhållande* och *hierarki* i analysen. De formler för kvinnors och mäns roller hon ställt upp är också de i viss mån intressanta för analysen. Dock är dessa formler mest en beskrivning av synsätt på män och kvinnor. Begreppen isärhållande och hierarki belyser hur genus ständigt formas och utageras i samhället vilket gör dessa begrepp mer lämpliga som analysverktyg, och därför har vi valt att koncentrera oss på dessa. Analysen har krävt kompletterande teorier om förmedling och stereotyper för att vi skulle kunna besvara de frågor vi velat undersöka. För att analysera frågorna om förmedling har vi använt en teori från Jochumsen och Hvenegaard Rasmussen. Frågor om stereotyper har vi analyserat genom Reynolds teori. Dessa har vi kombinerat med Hirdmans teori för att kunna angripa vårt intervjuresultat ur flera vinklar och på detta sätt skapa en mer heltäckande bild.

5. Resultatredovisning

I detta kapitel kommer vi att sammanställa resultaten från de olika intervjuerna. Först ger vi en kort presentation av de olika respondenterna. Sedan följer en genomgång av resultatet från intervjuerna, sammanställt under samma teman vi arbetat utifrån i intervjuunderlaget. Sist finns en sammanfattning av materialet.

Diskussionerna under intervjutillfällena har varit ganska fria. Något vi emellertid har märkt är att respondenterna ofta censurerar sig själva, möjligen för att de inte vill ses som bakåtsträvande eller omedvetna om jämställdhetsproblematiken. Det kan också vara det att de har en känsla av att bli bedömda, vilket kan vara en naturlig reaktion på en intervjusituation. I den mån vi märkte av tveksamheten under själva intervjutillfället försökte vi lätta på stämningen, men det är svårt för någon som själv är ovan vid intervjuer.

5.1 Presentation av respondenterna

Här följer en presentation av våra respondenter, storlek på bibliotek och på orten de arbetar på. I texten hänvisar vi till respondenterna som barnbibliotekarie, oavsett deras exakta arbetsuppgifter. Nedan följer en noggrannare presentation.

Anna, ca. 45 år, är från början mellanstadielärare, och har arbetat som detta. Hon har bibliotekarieexamen, och har nu arbetat som barnbibliotekarie i ca tio år. Hennes arbetsuppgifter är varierade, och innebär arbete på filial och huvudbibliotek. Kommunen hon arbetar i är medelstor, med ca 60 000 invånare. Eftersom Anna bad att vi inte skulle spela in intervjun, kommer vi inte att ge några direkta citat från denna intervju.

Berit, ca. 60 år, har bibliotekarieexamen, och har arbetat som barnbibliotekarie i ca. 30 år. Hennes huvudsakliga arbetsuppgift är att ansvara för huvudbibliotekets barnavdelning. Hon är även bokbussbibliotekarie, men följer bara med på skolturerna. Hon arbetar i en liten kommun, med ca 16 000 invånare.

Carina, ca. 60 år, läste från början engelska, pedagogik och sociologi, och tog sedan bibliotekarieexamen. Hon har arbetat på flera olika typer av bibliotek, men har mest arbetat som barn- eller skolbibliotekarie. Hennes arbetsplats är uppdelad i arbetslag, och hon är för närvarande ansvarig för barn- och ungdomsavdelningen. Hon har inga pass i referensdisk på vuxenavdelningen då biblioteket är tillräckligt stort för att avdelningarna ska vara helt åtskilda. Hon är den enda av respondenterna som arbetar på ett bibliotek av den storleken. Kommunen hon arbetar i har ca 100 000 invånare.

Disa, ca. 25 år, har en examen i biblioteks- och informationsvetenskap. Hon har arbetat på folkbibliotek men är sedan ca. ett år tillbaka skolbibliotekarie. Kommunen är liten, med ca 10 000 invånare.

Elin, ca. 45 år, har bibliotekarieexamen och har arbetat som barnbibliotekarie större delen av sitt yrkesverksamma liv. Hennes huvudsakliga arbetsuppgift är att ansvara för huvudbibliotekets barn- och ungdomsavdelning. I detta ingår också ett övergripande ansvar för kommunens barnkulturella evenemang. Tjänsten har dock som uttalat syfte att vara läsfrämjande. Kommunen är liten, med strax över 10 000 invånare.

Fia, ca. 25 år, har magisterexamen i biblioteks- och informationsvetenskap, och har arbetat som barnbibliotekarie ungefär tio månader. Hon har som främsta uppgift att ansvara för barn- och ungdomsavdelningen, men hon har även andra uppgifter. Då biblioteket har en liten personalstyrka, blir uppdelningarna mellan arbetsuppgifterna av nödvändighet mindre strikta. Kommunen är liten, med ca. 10 000 invånare. Eftersom vi inte hade möjlighet att använda bandspelare vid denna intervju, kommer vi inte att ge några direkta citat.

Gunnel, ca. 45 år, har bibliotekarieexamen, och har dessutom läst engelska, svenska och informationsteknik. Hon är barn- och skolbibliotekarie sedan ca 20 år. Hennes arbetsuppgifter har efter en nyligen företagen omorganisering riktats mest mot skolbiblioteken, men hon har också uppgifter på huvudbibliotekets barn- och ungdomsavdelning. Kommunen är mellanstor, med strax över 25 000 invånare.

Hanna, ca. 30 år, har magisterexamen i biblioteks- och informationsvetenskap. Hon ansvarar för huvudbibliotekets barn- och ungdomsavdelning, men är utöver detta skolbibliotekarie på en låg- och mellanstadieskola. Kommunen är liten, med ca. 20 000 invånare.

5.2 Genomgång av intervjuerna

I detta kapitel har vi sammanställt resultaten från de olika intervjuerna. Vi har här anslutit oss till våra respondenters språkbruk; de har nästan genomgående använt begreppet "kön" för att beskriva sina erfarenheter. Detta även då de tydligt talar om genus. Det finns några få undantag.

5.2.1 Barnbibliotekariers inställning till genus och jämställdhet

Jämställdhet är en svår fråga. Det verkar vara den rådande uppfattningen hos alla våra respondenter. Det finns förstås skillnader i inställning, men den starkaste tendensen är att mer borde göras. Hur detta ska ske är svårare att komma fram till. Könsfördelningen på arbetsplatsen är en synlig och tydlig skillnad, och den blir därför lätt att diskutera. Eftersom bibliotekaryrket är kvinnodominerat blir den stora frågan hur det ska komma in fler män i yrket. Hur arbetet faktiskt utförs är svårare att diskutera. Vi anade detta innan vi började våra intervjuer, och visste att vi troligtvis skulle få svårigheter med att komma åt det som inte syns. Det är dessutom ett känsligt ämne, och svårt att diskutera utan att det känns som kritik.

Det är flera av respondenterna som inte vet huruvida det finns en jämställdhetspolicy på arbetsplatsen. Flertalet antar att det finns, men vet inget om den. I de fall det finns en policy är det oftast en som gäller för hela kommunförvaltningen. Den stora frågan är hur väl utarbetad denna policy är, och hur väl de anställda känner till den. På de flesta

bibliotek är det mest kvinnor som jobbar, och det anses kanske inte som nödvändigt att ha en policy. De flesta av respondenterna har emellertid kommenterat att det vore bra att få in fler män, och att det kanske kunde vara bra med en policy för deras skull. Det finns inte hos någon av våra respondenter en policy för hur låntagarna ska behandlas ur jämställdhetsperspektiv, och Elin undrar hur det skulle gå till att ställa upp en sådan. Hon påpekar att det i den existerande policyn står att män och kvinnor inte ska behandlas olika, och att den kan antas gälla även i kontakten med låntagarna. Tilläggas kan dessutom att flera av respondenterna nämner att arbete med att utarbeta biblioteksplaner pågår, och att dessa kan tänkas ta upp jämställdhet i mötet med låntagaren.

De flesta av respondenterna uppger att diskussioner om jämställdhet är sällsynta på deras arbetsplats. På Carinas arbetsplats har de ibland diskussioner om detta, men det gäller nästan uteslutande könsfördelningen inom personalen. Hon säger dessutom att lönefrågan blir stor i diskussionen om jämställdhet. Det är bara Gunnel som uppger att de har återkommande diskussioner kring jämställdhet. Ofta är det artiklar i tidskriften *Opsis Kalopsis* som ger upphov till diskussioner. Gunnel är även den enda av respondenterna som berättar att hon har läst en del i ämnet, av eget intresse. Det handlar mycket om bemötande, att vuxna tror att de behandlar barnen lika till dess de börjar syna sitt eget beteende i sömmarna och inser att verkligheten ser annorlunda ut. Gunnel betonar att det är en viktig men svår fråga. Flertalet av våra respondenter håller med; det är en angelägen fråga, och egentligen borde den prioriteras mer. Hanna är den enda som ger någon förklaring till varför detta inte görs. Hon har svårt att se hur tiden ska räcka till för ytterligare ett moment, i synnerhet en så komplicerad fråga. Berit är den enda som anser att det inte direkt behövs jämställdhetsarbete där hon arbetar, möjligen kunde det vara bra med fler män.

Denna önskan om fler män på arbetsplatsen återkommer i flera av intervjuerna - de flesta av respondenterna arbetar i enkönade miljöer. Elin och Anna påpekar särskilt att en mer blandad miljö troligen skulle vara en förbättring. Elin ger ett exempel som tydligt illustrerar detta. Hennes arbetskamrater var tidigare enbart kvinnor, men nu har två män anställts. Dessa två män har inte biblioteket som sin huvudsakliga arbetsplats, och är endast närvarande på fikaraster och vissa möten. Elin tycker ändå att det märks en skillnad enbart genom denna, relativt obetydliga, förändring. Anna funderar även över vilken effekt fler män skulle ha på bibliotekets status, och om det skulle ge plats för nya idéer. Hon reflekterar dessutom över huruvida kvinnodominansen har påverkat mediainköpen – skulle fler män på biblioteket leda till mer teknisk litteratur och dylikt?

De flesta av respondenterna anser att barnbibliotekarien har en betydelsefull, men kanske begränsad, roll inom genusfrågor och jämställdhet. Disa uttrycker sig klarast om detta, då hon tycker att hon som barnbibliotekarie har en central roll och en chans att medverka till ett mer jämställt samhälle. Respondenterna försöker välja böcker med omsorg, särskilt till bokprat. Fia och Gunnel talar båda om hur viktigt det är att dels köpa in bra (ur genussynpunkt) litteratur, och sedan också föra fram dessa böcker i bokprat och rekommendationer. Gunnel påpekar:

...det vi har att jobba med, det är ju böckerna. Att vi kan ställa fram böcker, och det att vi... det är väldigt viktigt att vi köper då böcker med starka flickor till exempel, där flickorna är lite busiga, så det inte är bara pojkar som är busiga i böckerna. Och också att vi köper böcker där pojkarna är... bara leker stilla lekar och är kanske den som är underordnad flickan, om man säger så... det har ju

kommit många såna böcker, det har det ju... så det är viktigt att vi för fram dom även... på bokprat i klasser och så...

Berit och Carina är lite mer återhållsamma; Carina tycker att det inte är bra att gå in i genusfrågorna för mycket. Att gå in allt för djupt i politiska frågor ingår inte i yrkesrollen. Även om barnbibliotekarien har ganska stora möjligheter att påverka, t.ex. genom val av böcker, är det svårt att göra det utan att bli tillfrågad (av lärare t.ex.), det blir lätt ”pekpinnar”. Carina säger:

Man får liksom förtroende att välja böcker då ja, t.ex. om en förskollärare, en lärare kommer och vill ta upp genusperspektiv i klassen då genom att läsa skönlitteratur så är det klart man kan göra det. Men det är ju lite svårt att göra det mer aktivt sådär utan att man får frågan tycker jag.

Hanna tycker att det är vad en barnbibliotekarie arbetar för, i och med att man t.ex. propagerar för att pappor ska läsa för sina barn. De gör som pappa gör, särskilt pojkarna. Hon brukar uppmuntra pappor att läsa för sina barn, t.ex. när hon deltar på föräldramöten. Berit är den enda som säger sig vara ovillig att påverka barnen i någon särskild riktning. Hon anser:

Eftersom vi har den här policyn att vi lyssnar på våra besökare så lyssnar vi förstås också på barnen och de är redan präglade när de kommer hit. Vi har dem inte så länge här att vi kan påverka dem i någon större utsträckning. Och frågan är om jag vill försöka heller?

5.2.2 Inköp av böcker och media

BTJ:s listor är vad respondenterna använder sig av mest. De har ganska likartade metoder att rent praktiskt hålla sig a jour med bokutgivningen. BTJ:s listor är ”huvudingrediensen” som sedan kompletteras med recensioner från Internetbokhandlar, t.ex. Adlibris.se, och olika tidningar och tidskrifter. Ofta får de också förfrågningar på böcker. Just detta, vad det är som barnen frågar efter, spelar en stor roll i urvalet. Anna och Disa går dessutom till bokhandeln ibland, för att se hur böckerna verkar vid en närmare undersökning.

De flesta av respondenterna tänker på jämställdhetsfrågor när de gör inköp, men i högst varierande grad. Berit funderar på det ibland, mest när det är någon speciell bok. Disa är mycket engagerad, tycker jämställdhet är en viktig fråga och tar alltid med det i sina bedömningar. Hon försöker också att se till att hon har ett så brett utbud som möjligt, vilket inkluderar genus och jämställdhet. Hanna går mest efter det allmänna intrycket, men hon framhåller att det märks att BTJ:s lektörer tänkt i de banorna. Elin använder sig dessutom i stor utsträckning av BTJ:s listor för att få en bättre uppfattning om genus och jämställdhet utan att behöva tänka på det särskilt. Fia och Anna nämner också att de mest går efter det allmänna intrycket, även om Fia aktivt försöker att hitta böcker som är mer nyanserade för att kunna erbjuda ett bredare utbud. Gunnel säger inte direkt att hon tänker på det, men eftersom hon påpekar att hon gärna köper in böcker med starka flickor kan det antas att hon har det i tankarna. Särskilt som hon också talar om att klassikerna kan ge upphov till diskussioner då de har gamla könsrollsmönster. Gunnel nämner även att hon försöker undvika böcker med ytliga, utseendefixerade karaktärer, men dessa är ganska sällsynta i böcker av någorlunda god kvalitet.

Elin är kanske den som tar mest avstånd från så kallad ”lättare” litteratur. Hon betonar att hon försöker hålla en hög kvalitetsnivå på beståndet, men att hon ibland köper in lättare böcker för att inte förlora barnen som läsare. Hon ger ett specifikt exempel på en bok hon köpte trots att hon tyckte den verkade alltför dålig, eftersom hon visste att det skulle öka chansen att flickan som frågade efter boken skulle komma tillbaka:

...då så köpte jag ju den för att då visste jag ju att hon kommer att komma tillbaka och då hittar hon kanske något annat när hon väl har läst den där då. {...}Man får inte vara för rigid eller vad man säger...

Berit och Fia, som båda anser att samhällena de arbetar i kan betraktas som konservativa, nämner båda två boken *Malins mamma gifter sig med Lisa* som exempel på en bok de funderat lite extra över. Berit köpte den, trots att hon nästan förväntade sig negativa reaktioner på den. Hittills har de uteblivit. Även Fia förväntade sig negativa reaktioner, men inte heller hon har fått några klagomål. Däremot är boken sällan utlånad, trots att hon gärna skyltar med den.

Samtidigt säger de alla att de skulle köpa in en bok med genusstereotypa karaktärer om den är bra i övrigt. Disa påpekar att det är svårt för en bok att vara bra om den är byggd på stereotyper. Berit framhåller att klassikerna är otänkbara att vara utan, även om de är stereotypa. Ifråga om de nyare böckerna är det något som måste avgöras i varje enskilt fall. Såvida det inte är alltför extremt köper hon de böcker som efterfrågas.

Just efterfrågan är en viktig indikator; alla respondenterna säger att de försöker köpa in mesta möjliga av det som barnen frågar efter. Fia menar att det är betydelsefullt att signalera till barnen att deras önskemål respekteras. Elin tycker att det ibland kan bli lite bekymmersamt att få bokanslaget att räcka. Ibland får hon avstå från böcker av ekonomiska skäl. Carina har också svårt med detta ibland, särskilt med de böcker som ges ut i långa serier, där varje del är ganska dyr. Detta är ändå ganska sällsynt, oftast är det på grund av att boken fått dålig kritik som hon avstår från att köpa in den.

5.2.3 Förmedling

Att rekommendera en bra bok kan vara problematiskt. Respondenterna har ganska likartade metoder. De försöker få till ett samtal med barnet, och frågar om intressen och vad barnet tidigare läst. Dels för att få reda på vad barnet vill ha, men också för att bedöma vilken läsnivå de ligger på. Carina säger att det kan bli svårt om barnet nämner en bok hon inte har hört talas om, men oftast har hon en viss uppfattning om vad det är. Dessutom har hon hjälp av att hennes bibliotek märkt upp mycket på Hcg-avdelningen efter genre. Elin talar om hur vital den personliga kontakten är:

Så just att man tar med dem ut i hyllan och liksom får rå om dem då, öga för öga, det är bara dig jag presenterar boken för... känns att det är modellen.

Berit tycker att de yngre barnen har ofta klara idéer om vad de vill ha och lyssnar mest på sina kamrater. De äldre barnen vill gärna ha tips och lånar oftare det Berit rekommenderar.

När det gäller barnens val av böcker anser respondenterna att det väsentligaste är att lyssna till barnen. Barnet ska kunna känna att det är dess eget val att läsa en viss bok. Disa och Gunnel tycker att barnbibliotekarien ska försöka ge barnen böcker med lite mer variation, särskilt i de fall då barnen begränsar sitt läsande på grund av könsmönster. Gunnel menar att detta är viktigt, eftersom barnen lätt indoktrinerar sig själva på sätt och vis. Då kan böcker vara en hjälp till att ge dem en annan syn på sig själva, och då är det bra att peka på de böcker om t.ex. starka flickor som finns. Elin funderar i liknande banor, men säger också:

...även om jag tycker det är en fantastisk bok så... nä, man kan inte pracka på, för då förlorar man dem oftare alltså. Det är inget alternativ.

Barnens egna önskningspunkter ska således alltid vara utgångspunkten. Däremot har respondenterna olika åsikter om i vilken utsträckning barnbibliotekarien ska påverka deras val. Berit, Carina och Fia anser att barnbibliotekarien i möjligaste mån ska ge dem de böcker de vill ha. Fias spontana reaktion på ordet ”påverka” är att det är lite väl starkt, men hon säger sedan att det faktiskt är det som barnbibliotekarien gör; man ger förslag, och då blir det gärna böcker hon anser är lite mer jämställda. Disa och Gunnel är måna om att uppmuntra barnen att utvecklas som läsare. Alltså pekar de på andra böcker, utan att förbjuda de ”dåliga”. Särskilt som Gunnel poängterar:

Jag tror inte barnen de tänker inte så där så där att nu ska jag låna en bok där flickan är den som vinner och så vidare... utan det är ju sånt där indoktrinering till sig själva... och då är ju böckerna viktiga, utan att de tänker på det blir det ju det där att flickor kan, jag kan också trots att jag är flicka och trots att jag är lite... anses svagare än pojken så fixar jag det här.

Elin nämner också att hon ibland får önskemål från lärare om vad de vill att barnen inte ska läsa, ofta för att de tycker att barnens läsutveckling riskerar att stagnera. I sådana situationer får barnbibliotekarien påverka lite mer och försöka hitta något som både barnet och läraren kan bli nöjda med.

Det råder delade meningar om huruvida det är lämpligt rekommendera olika böcker beroende på kön. Flera av respondenterna menar att det är lämpligt, mest för att barnen ska kunna känna igen sig i böckerna. Enligt Anna kan detta underlätta läsningen, särskilt hos de barn som läser lite. Elin talar även om värdet av att barnet kan identifiera sig med personerna i boken. Hur viktigt det är beror på situationen. Hon tar som exempel en av sina låntagare, en fyraårig pojke som ska få ett syskon. I den situationen tyckte hon att det var extra betydelsefullt att det äldre syskonet i boken var en pojke för att underlätta för barnet att känna igen sig i boken. I andra situationer blir det kanske inte lika tydligt, utan hon tycker:

...jag pratar ju inte om Kasper-böckerna med de här tjejerna som kommer in och luktar häst, det blir ju också va... då vet man ju att det är de böckerna med röd plutt [hästböcker, förf:s anm.] vill de ju läsa, det är deras intresse... så det faller sig lite så... ja, man tänker ju inte på det så tydligt som ni formulerar det...

Carina tror att hon rekommenderar olika, inom ramen för vad barnen säger att de vill ha. Det är viktigt att tänka på att det är olika för olika personer, och diskutera med dem. Hon menar att hon kanske tar till lite mer om det är en pojke som säger att han vill ha en deckare, än om det är en flicka. Gunnel berättar något liknande – är det en flicka är en

riktig pojkbok inte det första hon väljer att rekommendera. Emellertid frågar hon naturligtvis efter vad det är barnen vill ha, och är det då en bok om kärlek eller en spännande bok blir det samma för bägge könen. Hon påpekar också att det märks om det hon visar upp inte är bra, och då får hon visa på något annat. Hon framhåller att det är grundläggande att inte förbjuda barnen att läsa vissa böcker, det barnbibliotekarien kan göra är att erbjuda alternativ. Fia säger att hon strävar efter att ge barnen det de vill ha, men poängterar att hon inte vet om hon omedvetet gör skillnad. Disas spontana reaktion på frågan är ett eftertryckligt:

Det hoppas jag inte!

Hon gör inga rekommendationer innan hon har diskuterat med barnet, för att hon ska ha något att utgå ifrån. När hon själv var ung läste hon mest pojkböcker, och hon vill gärna att andra flickor ska få möjlighet till detta om de vill. Däremot nämner hon att hon är sämre på att uppmärksamma när pojkar vill läsa flickböcker. Berit säger att hon ibland rekommenderar böcker med väldigt stereotypt innehåll, under förutsättning att det är vad hon har uppfattat att barnet, oftast en pojke, vill ha.

Bokprat riktas till en hel grupp, som oftast är blandad. I den situationen presenteras böckerna lika för alla, det är respondenterna helt överens om. Carina tror att hon möjligen presenterar böckerna på olika sätt vid de tillfällen hon har renodlade flick- eller pojkggrupper. Eftersom det är sällan det händer är hon osäker på om hon gör någon skillnad. När hon pratar med ett enskilt barn kan det nog hända att hon vinklar det lite olika, trycker lite extra på olika aspekter. Hon anser emellertid det är mer beroende på personlighet än kön, i synnerhet om det är ett barn hon känner. Elin säger likadant, hon gör inte skillnad p.g.a. kön, utan om hon känner dem som läsare. Hon har däremot märkt att flickorna är lite tuffare, de kommer oftare fram till henne och frågar. Disa tror att det nog händer att hon berättar lite olika, att hon i så fall försöker framhäva det stereotypt manliga eller kvinnliga i boken för att locka barnet. Fia försöker att inte göra någon skillnad, men tror att hon omedvetet berättar på olika sätt. Anna, Gunnel och Hanna är också lite osäkra. De försöker att inte göra skillnad, men kanske blir det omedvetet på det viset. Berit är däremot helt säker på att hon inte gör någon skillnad i framställningen.

En annan aspekt av förmedling är att marknadsföra biblioteket mot omvärlden. Hanna arbetar mycket med detta, t.ex. sagostunder, mangaworkshop och annat som kan locka barnen till biblioteket. Hon har även kontakt med t.ex. BVC för att fånga upp nya läsare, och uppmuntra föräldrar till högläsning.

5.2.4 Vad läser pojkar och flickor?

På frågan vilka böcker som läses av alla och vilka som är mer könsspecifika ger respondenterna mycket likartade svar. De böcker som läses av bägge könen är övervägande deckare. Enligt Elin är ”deckarvågen” det talas om i vuxenböckerna ännu mer märkbar bland barnböckerna. Det finns till och med deckare i bilderboksformat, vilket böckerna om Blåbärspatrullen är ett exempel på. Hanna tror att deckarnas popularitet kan bero på att barndeckare ofta har mer än en huvudperson, och de är av olika kön. Martin Widmarks Lasse-Majas detektivbyrå är de populäraste, och de har en pojke och en flicka i huvudrollen. Enligt Gunnel går även relationsböcker hem hos både

pojkar och flickor om de har två huvudpersoner av olika kön, som Gull Åkerbloms böcker om Moa och Simon. Fantasy är också ganska könsneutralt, i synnerhet Harry Potter. Hanna och Gunnel har fått intrycket att fantasy mest läses av pojkar, i alla fall på deras bibliotek. Carina tycker att hon har sett en klar förändring här; fantasy var nästan uteslutande något som pojkar läste, men det har ändrat sig på senare år och fler och fler flickor läser fantasy. Däremot är det en del av pojkarna som läser enbart denna typ av böcker, medan flickorna varierar sig mer.

De böcker som är mycket könsspecifika är hästböcker och seriösa relationsböcker, som nästan uteslutande läses av flickor. Elin känner till två pojkar i hela kommunen som läser hästböcker, och de bor båda på lantgårdar. Humoristiska relationsböcker kan däremot läsas även av pojkar, enligt Disa. Långserieböcker om flickor och glamour, t.ex. Mary Kate-böckerna, efterfrågas mest av flickor. Enligt Fia och Berit är det enbart flickor som läser dessa. Böcker om sport och krig är det främst pojkarna som läser, likaså böckerna om Bert.

De flesta av respondenterna är av den uppfattningen att det är ganska jämnt fördelat, att det finns böcker för både flickor och pojkar. Möjligen kan det finnas lite mer som är avsett för flickor. Berit och Carina menar det verkar finnas mer för flickor, men Carina tror det beror på att det är fler flickor som läser. Berit talar om en undersökning hon har läst, där det framgick att utbudet av böcker för pojkar är större än det för flickor. Hon har själv inte uppfattat det på det sättet, men hon funderar över huruvida det beror på att hon inte själv är pojke och det är därför hon har svårare att rekommendera böcker till dem. Elin tycker det kan vara svårt att hitta böcker till pojkar. De fastnar lätt i Bert-böckerna och hittar inget nytt som är lika roligt. Disa har mer tänkt på om det finns jämnt fördelat på olika genrer, då hon strävar efter att inte dela upp böcker i pojk- och flickböcker. På grund av att det finns en del böcker som är könsspecifika är det ändå lätt att hamna i en sådan uppdelning, men hon försöker att undvika det.

5.2.5 Har kön någon inverkan på bemötandet

Hanna och Disa är de enda som säger att de ibland behandlar barnen olika. Hanna berättar:

Ja, jo men det gör man. Med tjejer kan man ju bli lite ja du vi tjejer emellan.

Disa tycker att hon ibland är strängare mot de stökiga pojkarna än de stökiga flickorna, men hon försöker undvika det och eftersträvar att behandla barnen lika. De övriga menar att det inte går att veta om de gör det på ett undermedvetet plan. Däremot bör man sträva efter att behandla barnen lika. Berit säger att hon inte direkt reflekterar över detta, men hon skulle inte berömma en pojke för hans söta kläder. Dessutom påpekar hon att hon har lärt sig av förskolelärarna att det inte är lämpligt att kommentera flickornas kläder. Därför gör hon inte det längre, trots att de ibland är väldigt söta. Carina menar att barnen är olika, och även om vissa beteenden är vanligare hos flickor eller pojkar finns allt hos båda könen. Speciellt hos de barn som är läsvana är skillnaderna små, och då blir bemötandet likartat. En tendens hon har märkt är att yngre flickor gärna tar kontakt med barnbibliotekarien, och gärna för att prata i största allmänhet. Pojkar som tar kontakt är ofta starkt inriktade på böckerna, och vill diskutera dessa. De läsvana pojkarna tar mer kontakt. Elin och Hanna tycker att flickorna ofta är

lite tuffare, och kommer till barnbibliotekarien med frågor och kommentarer. Hanna funderar på om detta kan bero på att hon är av samma kön som flickorna, och det ger en känsla av förtrolighet och tillit.

Elin anser att hon försöker att behandla barnen lika, men det är pojkarna som är stökiga och inte lyssnar. Fia försöker att behandla barnen lika, men pojkarna är mer krävande och avbryter när hon hjälper flickorna. Det som är värst är de vuxna som inte kan respektera att hon hjälper barnen. Disa säger att hon medvetet behandlar barnen olika beroende på utseende, eftersom det ger ledtrådar till deras intressen.

5.2.6 Vilken betydelse har huvudpersonens kön?

Våra respondenter är ganska överens om att barnen föredrar böcker där huvudpersonen är av det egna könet. Det verkar vara mest utpräglat hos pojkarna, de läser inte gärna böcker med kvinnliga huvudpersoner. Ibland kan det vara problematiskt för dem; Elin ger ett exempel på en pojke som gärna ville lära sig japanska, men den enda boken i bibliotekets bestånd hade en flicka som huvudperson och då valde han att inte låna den. Enligt Carina beror det till en viss del på genre, i historiska romaner och deckare spelar det inte lika stor roll. Berit har sett en viss förändring:

Ja, när det gäller killarna tror jag... men det har ändrat sig lite. Det händer faktiskt nu för tiden att killar lånar böcker med tjejer i huvudrollen, men det är inte så ofta, men det händer.

Anna tror sig ha märkt att ålder betyder mer än kön. Barnen vill ha något de kan känna igen sig i, och då är det av större betydelse att åldern är rätt. Berit har likaså observerat detta, särskilt bland tonårsflickorna.

Något annat som kan ha inverkan på barnens preferenser är hur duktiga de är som läsare. Enligt Hanna är det viktigare att det är en huvudperson av det egna könet för dem som är lite sämre läsare. De duktiga läsarna, bokslukarna, kan läsa det mesta.

Disa har sett ett möjligen relaterat fenomen; en del av barnen hon har som låntagare kontrollerar vilket kön det varit på dem som lånat boken tidigare, och ratar boken om de är av ”fel” kön. Hon har märkt av detta hos både pojkar och flickor, men det är vanligare hos pojkarna.

5.2.7 Stereotyper

Stereotyper i barnböcker är en komplicerad fråga. En del av respondenterna ser dem som något bra, andra tycker att det är helt förkastligt. De är emellertid alla överens om att variation behövs. Stereotyperna kan vara av godo – så länge de inte blir för begränsade. Carina tror att stereotyperna kan hjälpa barnen att känna igen sig i böckerna. Små barn i synnerhet vill gärna ha stereotypa böcker. Detta kräver att det finns en mångfald. Elin nämner också detta behov av att kunna känna igen sig. Det är angeläget att visa på de olika typer av människor som finns, men idéerna får inte bli för överdrivna. Fia anser att det finns ett stort antal stereotypa bilder i böckerna, vilket

troligen hör samman med hur samhället är uppbyggt. Det är inte underligt att författarna liksom alla andra lätt fastnar i mallarna. Det finns dock en del som sticker ut.

Elin nämner de många konstiga mammor som finns i bilderböckerna. Det visar att det finns olika typer av människor, men det ger upphov till frågor:

Finns det så många konstiga mammor kan man ju tänka då när man läser de här böckerna, var har författaren fått det ifrån, varför vill de liksom visa det i sina böcker?

Gunnel anser att det är roligt när det väl finns böcker om starka flickor, och de behövs. Hon ser en skillnad under de senaste åren, det finns annat att läsa för flickor än böcker om små söta flickor. Hon nämner boken *Ebba och Ester* som ett bra exempel på nytänkande.¹ Samtidigt kan det vara svårt för förlagen att få fram nytänkande, böckerna måste sälja. Just *Ebba och Ester* var svår att sälja utanför Sverige; små flickor borde inte vara vilda och uppföra sig på ett sådant sätt.

Hanna tycker att det finns ganska mycket om just starka flickor. Det är mest i bilderböcker, det blir lite mindre i böcker för äldre barn. Hon menar ändå att det finns en sned bild av att det alltid är pojkarna som är huvudpersoner. Det behövs starka flickor, men de är fler än det ibland verkar i diskussionerna.

Gunnel nämner något som ingen av de andra respondenterna pratar om. Hon framhåller att det är också viktigt att föra fram de böcker om stillsamma pojkar som faktiskt finns. Det är lätt att de "svaga" pojkarna blir bortglömda om diskussionen bara handlar om starka flickor.

Disa och Fia tror båda att de allra grävsta stereotyperna bör undvikas, men att få bort dem helt är omöjligt. Särskilt, vilket Berit påpekar, så länge det finns människor som uppfostrar sina pojkar till att bli extremt manliga av rädsla för att de ska bli alltför feminina. Finns ett sådant synsätt kvar i samhället kommer det att finnas i böckerna. Dessutom poängterar Disa att man nog måste acceptera stereotyperna, eftersom de ofta är en del i annars bra böcker. Barnen uppskattar böcker med tydliga intriger och stereotypa persongallerier.

Respondenterna är ändå tämligen överens om att det är relativt lätt att hitta böcker med mer nyanserade bilder. Utbudet är visserligen begränsat, men det som finns blir alltid omtalat. Gunnel är optimistisk, hon tror att det går åt rätt håll. Pojkar och flickor blir mer och mer lika. Det är inte längre flickan som är den svaga och pojken är inte alltid stor och stark. Elin tycker att det blir lite modeord. Just nu talas det mycket om stereotyper och genus, snart blir det något annat. Barnen uppskattar inte alltför främmande idéer, de vill kunna känna igen det de läser.

¹ Boken handlar om två små flickor som vill lära sig att flyga. De lyckas till slut med hjälp av ballonger, och måste hämtas ned med helikopter. Föräldrarna är dessutom helt ovetande om händelserna ända tills deras små flickor kommer hem med poliseskort.

5.2.8 Bokslukare och besökare

De flesta av våra respondenter säger att det mest är flickor som besöker deras bibliotek. Undantaget är Disa, som har fler pojkar som besökare. Det är dock inga stora skillnader, fördelningen mellan pojkar och flickor är ganska jämn. Berit anser att antalet pojkar verkar ha ökat efter att fantasy litteraturen blev populär. Elin har sett att flickorna kommer oftare ensamma, pojkarna har för det mesta sällskap av antingen kompisar eller föräldrar.

Det finns storläsare av bägge könen, även om det verkar finnas lite fler flickor som lånar mycket. Gunnel påpekar att det inte är någon som lånar särskilt stora mängder, barnen har oftast många andra aktiviteter på kvällarna. Här har hon sett en skillnad jämfört med tidigare. När hon började arbeta kunde storläsarna låna en kasse åt gången, nu blir det bara fyra-fem böcker. Berit tycker det verkar som om den stora skillnaden är vad de lånar; pojkarna lånar oftare facklitteratur. Carina tror att flickorna lånar mest, och att de också pratar mer om det. De storläsande pojkarna lånar och läser men diskuterar det inte i någon större utsträckning. Hanna anser att det mest är pojkar som lånar mycket, men hon tror det är mest att det har slumpat sig så just för tillfället. Att det kan vara olika från år till år, i fråga om vad storläsarna har för kön. Det kan ändras på några års tid. Hon har också sett att en del av de som lånar en stor mängd böcker verkar försvinna i femte klass, vilket hon tror kan bero på att böckerna då blir tjockare och lite mer krävande.

5.2.9 Övriga kommentarer

Anna tror att orsaken till att det är fler flickor som läser mer är att de uppmuntras mer. Pojkarna får bara höra att de ska kunna läsa, ur rent lästeknisk synpunkt, inte att läsning kan vara roligt. Barnbibliotekarierna borde visa dem och locka dem med intressanta böcker, då skulle de också läsa mer.

Berit anser att det är av vikt att vara försiktig. Att tvinga på ett barn en bok, kan förstöra deras läslust för livet. Elin säger likadant; det är inte bra att pressa på barnen en bok, då är det lätt att man förlorar dem som läsare. Berit menar att det skett förändring från sjuttio- åttiotalen. Det fanns fler hyllvärmare då, till viss del beroende på att bibliotekarierna idag först och främst lyssnar på vad låntagarna vill ha.

Berit berättar om ett projekt hon deltog i för några år sedan, där de bland annat arbetade med genus. Syftet med projektet var att söka vägar att närma biblioteket och förskolan till varandra. Ett av resultaten var s.k. upplevelselådor som biblioteket lånar ut till förskolorna, med böcker, cd-skivor, rim och ramsor och utklädningskläder på ett tema. Dessa lådor används i arbetet på förskolan, enligt förskolans målsättning att de ska aktivera olika sinnen hos barnen för att stimulera språket. Det finns en samling tips på hur lådorna kan användas, som följer med runt på förskolorna och fylls på efter hand. En av dessa lådor är en genuslåda. Berit beklagar att den fortfarande är lite magrare än de andra, det har varit svårt att hitta lämpligt material till den.

5.3 Sammanfattning av resultatet

Jämställdhet uppfattas ofta som en fråga om att få in fler män på arbetsplatsen. Kvinnodominansen på biblioteket är en synlig sanning som är lätt att peka på i en jämställdhetsdiskussion. För övrigt diskuteras dessa frågor sällan på våra respondenters respektive arbetsplatser. I fråga om att påverka har barnbibliotekarien en essentiell, om än begränsad roll. Böckerna är det viktigaste redskapet och att tillhandahålla ett varierat utbud är det väsentligaste. Utöver det anser flera av respondenterna att de inte kan lägga sig i.

Det praktiska arbetet med medieinköp ser likartat ut hos våra respondenter; de använder främst BTJ:s listor, som sedan kompletteras med recensioner från annat håll, för att välja vad som ska köpas in. Det viktigaste för vad de ska köpa in är dock barnens önskemål. Jämställdhetsfrågor är något som de reflekterar över i olika grad. Det är bara en av respondenterna som alltid har det med i tanken.

Respondenterna anser att en av de mest betydelsefulla punkterna med förmedling är att lyssna på vad barnen vill ha. Visst kan barnbibliotekarien i viss mån påverka, men det gäller att vara försiktig för att inte förstöra barnets läsglädje. Att förbjuda läsning av vissa böcker är således inte ett alternativ, bättre är att ge förslag på vad som barnet mer kan läsa. I förmedlingen av böcker säger vissa av våra respondenter att det kan vara så att de vinklar berättelsen om samma bok beroende på barn. Genus behöver inte vara det som har störst betydelse. Det kan vara så att de gör det omedvetet. Ibland kanske de rekommenderar olika böcker beroende på kön.

Det finns ungefär lika mycket böcker för pojkar som för flickor enligt våra respondenter. Många genrer läses av både pojkar och flickor. Vad som är könsspecifikt är respondenterna till viss del oense om. Det varierar från de olika biblioteken, en del är dock gemensamt.

Våra respondenter är överens om att man ska sträva efter att behandla barnen lika. Det går däremot inte att veta om de omedvetet behandlar barnen olika. Dessutom är barnens beteende olika, vilket kanske har en större roll i bemötandet.

Barnen föredrar ofta att läsa böcker där huvudpersonen är av samma kön som de själva. Fenomenet är vanligare hos pojkarna. En av våra respondenter tror att det spelar mindre roll vilket kön huvudrollen har om personen som läser är en bättre läsare.

Stereotyper i barnböcker är en fråga som våra respondenter har olika åsikter om. En del tycker att de är bra, medan andra ser dem som problematiska. Det de är överens om är att det behövs variation; det finns många olika typer av människor, och det bör synas i böckerna. Diskussionen om starka flickor är stor, våra respondenter är eniga om att det behövs. Det finns redan, och en av respondenterna anser att det finns fler än vad som framkommer i diskussionerna. En av respondenterna påpekar en besläktad fråga; det behövs böcker om stillsamma pojkar också. Barnen uppskattar böcker med stereotypa persongallerier och tydliga intriger, särskilt de yngre. De vill kunna känna igen det de läser.

Det finns enligt våra respondenter en viss övervikt mot flickor i antalet besökare på biblioteken, men det är en liten skillnad. Likaså är antalet storläsare, ”bokslukare”,

jämmt fördelat. En av respondenterna påpekar att det varierar från år till år, men att det utslaget över tid är jämnt. En skillnad är att flickorna oftare pratar om det de läser; pojkarna bara lånar och läser. En av respondenterna säger att hon sett en klar skillnad i antalet böcker som lånas, inte ens storläsarna lånar numera mängder av böcker.

Några kommentarer som framkommit är att det skett en förändring jämfört med sjuttioalet. Idag lyssnar biblioteken mer på låntagarna, vilket gjort att det finns färre hyllvärmare. En av respondenterna tror att orsaken till att fler flickor läser kan vara att de får mer uppmuntran. Pojkarna får bara höra att de ska kunna läsa, inte att det är roligt.

6. Analys

I detta kapitel kommer vi att analysera intervjuresultatet med hjälp av Hirdmans, Reynolds samt Jochumsens och Hvenegaard Rasmussens teorier, samt till viss del tidigare forskning. Kapitlet är indelat i sju teman som utgår från det som framkommit i intervjuerna. I flera frågor har respondenterna likartade åsikter. I dessa fall kommer vi inte att nämna vilken respondent som sagt vad, eftersom detta redan framkommit i resultatredovisningen. Respondenter nämns vid namn enbart i de fall en åsikt eller kommentar utmärker sig och tillför något i analysen.

6.1 Jämställdhet och genus i allmänhet

Det som först märks i intervjuerna är oron för att göra fel i jämställdhetsfrågor. Respondenterna är angelägna om att göra ”rätt”, och de vill gärna påpeka att de inte gör skillnad på flickor och pojkar. Att diskutera jämställdhet är inte vanligt på våra respondenters arbetsplatser. De flesta av dem anser att jämställdhet borde diskuteras mer än vad som görs. Berit tycker att jämställdhet är något som på hennes arbetsplats inte behöver diskuteras mer än vad som redan görs. Enligt Hirdman är det en del i ”normaliteten” att inte anse sig vara på något vis ojämfälld, ibland kanske på trots mot överväldigande bevis. (2004, s. 75f) Det kan vara denna normalitet som gör att respondenterna inte diskuterar mer än vad de gör. Genussystemet är en sådan självklarhet att det blir osynligt. Därför ser man inte, eller väljer att inte se, de brister som finns. Eftersom jämställdhet är en fråga som ofta diskuteras i dagens samhälle blir det ändå ett tvång att diskutera detta. Det kan vara den kombinerade effekten av dessa två fenomen som leder till att de flesta av respondenterna känner att de borde tänka på det mer än de gör.

Gunnel och Berit är de respondenter som har funderat mest kring genus. På Gunnels arbetsplats har de till skillnad från de andra biblioteken som vi har undersökt ordnade diskussioner om genusfrågor. Hon har också läst en del av eget intresse. Berit har deltagit i ett studieprojekt som bland annat innebar arbete med genusfrågor, och visar ett stort intresse för frågorna. Vi märkte detta tydligast genom att dessa två respondenter är de enda som själva använder begreppet genus, övriga respondenter använder genomgående ordet kön. Det vi kan konstatera här är att det verkar vara ett eget intresse som ger det största genomslaget för genustänkandet.

Jämställdhet diskuteras dock mer än genusfrågor på de olika arbetsplatserna. Oftast handlar inte diskussionen om jämställdheten i förhållande till låntagarna utan till den egna arbetsgruppen. Något som ses som ett slags universalmedel för bättre jämställdhet är att få in fler män i yrket. De vi intervjuade vill gärna ha in fler män på sin arbetsplats, för att det på detta sätt ska bli mer jämställt. De menar att en mer blandad miljö skulle vara en förbättring, vilket stöds av Elins exempel med de nyanställda männen. Respondenterna tror även att fler män på biblioteken skulle leda till andra arbetssätt och andra sätt att tänka kring arbetet. Hirdman talar om detta fenomen, då främst den genuskonstruktion som sker i en homosocial miljö. Enkönade situationer är idealiska för konstruktion av genus, och genom det sociala umgänget i en sådan situation formas en

idealtypisk genusrepresentant att förhålla sig till. Kvinnligheten konstrueras fram i relation till den frånvarande, genom talet om mannen därhemma. (Hirdman 2004, s. 58) Det här kan också tolkas som ett utslag av ”mannen som norm”. (ibid., 59f) Att det finns män på arbetsplatsen gör att verksamheten får lite högre status, i och med att det då blir en ”riktig” verksamhet. En arbetsplats med bara kvinnor, ett arbete som mest utförs av kvinnor är inte lika viktigt i samhällets ögon.

6.2 Bibliotekariens roll

Vi anser att barnbibliotekarien har en betydelsefull roll i fråga om böcker och läsning. Som barnbibliotekarie är det vanligt att arbeta med bokprat och högläsning. Då barnbibliotekarien i de flesta fall är en kvinna, kan det leda till att barn ser läsning som något som tillhör den kvinnliga sfären. Därigenom blir det per definition omanligt, eftersom att vara man är att inte vara kvinna. Isärhållandets logik kräver en ständig uppdelning för att bibehålla genusgränserna. (Hirdman 2004 s. 67f) Läsning kanske ses som en av de kvinnliga sfärer som det är farligt för maskulinitetsprojektet att pojkar beträder. Detta gör motståndet begripligt. Fler manliga barnbibliotekarier skulle kanske kunna minska problemet; om pojkar får se män i den rollen blir det mer acceptabelt för dem.

Förutom detta finns problemet med bibliotekarierollens begränsningar. Carina anser att en barnbibliotekarie inte kan gå in för djupt i politiska frågor som genusfrågor. Hon är den enda av respondenterna som uttrycker att genus är en politisk fråga. Barnbibliotekarien får inte hävda sina egna åsikter för starkt, det tillåter inte yrkesrollen. Disa anser ändå att hon har en central roll som barnbibliotekarie, och en chans att medverka till ett mer jämställt samhälle. De andra säger inte direkt att det är en politisk fråga, men att det är svårt att avgöra vad de som bibliotekarier kan göra. Exemplet med boken *Malins mamma gifter sig med Lisa*, som två av våra respondenter har nämnt, antyder att det kan vara flera av respondenterna som anser att det kan vara en politisk fråga men inte sätter ord på detta. Båda respondenterna funderade på vilka reaktioner boken skulle framkalla. Fia har använt boken för att medvetet provocera sina låntagare lite, kanske som en strategi för att påverka mer än hennes roll som barnbibliotekarie annars tillåter. Hon säger inte att hon anser sig ha en viktig roll, vilket Disa gör, men hon ger intryck av att vilja ta vara på alla möjligheter hon har att influera barnen. Enligt Jochumsen och Hvenegaard Rasmussen ger bibliotekets förhållande till låntagaren som kund små möjligheter att diktera vad som bör läsas. Istället får barnbibliotekarien visa upp det som man vill föra fram och försöka tala för sin vara. Därmed måste man också acceptera att varan kanske väljs bort av låntagaren. Det som inte passar in i låntagarens självbild löper större risk att avvisas, då de val låntagaren gör är ett sätt att visa upp en bild av sig själv inför omvärlden. (Jochumsen och Hvenegaard Rasmussen 2006, s. 49f) Vi ser att flera av respondenterna, även om de inte säger det rent ut, vill påverka sina låntagare. Detta kan dock bli svårt i genusfrågor, där det handlar om så grundläggande delar av låntagarnas självbild. Här finns troligtvis ett större motstånd än vad som kanske är fallet i andra frågor. En annan aspekt är ifall respondenterna ser barnbibliotekarierollen som politisk, eller bara som förmedlare. Det märks att uppfattningen om huruvida genusfrågor är ett politiskt ämne eller inte har inverkan på i vilken mån barnbibliotekarien anser sig kunna arbeta med detta. Det finns åtminstone två olika förhållningssätt. En av respondenterna anser att hon inte kan arbeta med genusfrågor eftersom det är en politisk fråga, och således går utanför hennes yrkesroll.

Den fullständigt motsatta åsikten, att just för att genus är politiskt bör man arbeta med det, finns hos en annan respondent. Kanske kan den här skillnaden bero på deras definition av politisk fråga; i det första fallet är det bibliotekarien som politiskt obunden vi ser. I det andra är det bibliotekariens uppdrag att verka för det demokratiska samhället, bland annat i fråga om aktuella samhällsfrågor.

Bibliotekariens största möjlighet att beröra är genom böckerna. Att säga till barnen vad de ska läsa är inte möjligt. Istället är det bra att se till att det finns ett stort utbud att välja från och reflektera över hur böckerna presenteras. Flera av våra respondenter nämner att de anser sig inte kunna göra mycket mer än att ha ett bra utbud, särskilt som barnen ofta har bestämda åsikter om vad de vill läsa. Låntagarna som undermedvetet ser sig själva som kunder letar efter böcker som passar den självbild de vill visa omvärlden. Då är det viktigt att kunna prata för sin vara, att ha en bra ”försäljningsteknik”. (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen 2006, s. 50) Barnbibliotekarier får ofta lite av en ”dold agenda”, då de inte direkt kan övertala ett barn att läsa en bok genom att framhålla att boken är lämplig som lästräning och ger barnet goda värderingar. Då kanske barnbibliotekarien istället kan framhäva andra aspekter av boken, och därigenom locka barnen att läsa en bok som har jämställda karaktärer. Genusaspekter kan vara svårt att framhäva i en bokpresentation utan att skrämja bort barnen. Vi anser inte att barnbibliotekarien ska tvinga låntagarna att läsa en viss typ av litteratur, men att hålla ett så brett utbud som möjligt och visa på de möjligheter som finns är en väsentlig del i biblioteksarbetet.

6.3 Förmedling

Våra respondenter uppvisar en viss ambivalens kring sin roll som förmedlare. De vill vara politiskt korrekta och inte göra någon skillnad; samtidigt vill de se varje barn som en egen person och då kan det vara svårt att inte ta hänsyn till genus. Bibliotekariens uppgift är att hjälpa låntagaren att hitta det de vill ha, och i viss mån visa på andra möjligheter. Är genusmönstren djupt rotade i både barnet och barnbibliotekarien blir det svårt att bryta mot dem. Hirdman beskriver hur denna typ av kontraster och uppdelningar ger ordning åt världen. (2004, s. 73) Kontrasterna, dvs. genusmönstren, är för många människor en självklarhet i deras föreställning om världens uppbyggnad. Ambivalensen grundas förmodligen i det som verkar vara en inre konflikt för många av respondenterna. Enligt samhällsklimatet, och barnbibliotekarierna själva, ska varje låntagare ha rätt till det de vill ha, enligt *deras* önskemål. Kunden har alltid rätt! Samtidigt finns det fortfarande en strävan att vara folkbildande, att medverka till en god utveckling. Klient-expertförhållandet enligt Jochumsen och Hvenegaard Rasmussens modell förekommer fortfarande som ett ideal hos barnbibliotekarierna, även om de vill modifiera det. (2006, s. 42f) Barnbibliotekarierna har expertens kompetens, men vill göra det till ett erbjudande istället för ett tvång. Det här kan ge upphov till viss frustration hos respondenterna; det finns en expertkunskap, men låntagarna vill inte riktigt lyssna på vad barnbibliotekarierna har att säga.

Flera av respondenterna nämner att de ibland får önskemål från lärarna om vad de inte vill att barnen ska läsa. I dessa fall kan de påverka lite mer och se om det går att hitta något lämpligare, som både barnet och läraren kan bli nöjda med. Det centrala här är att det är böcker som kan främja barnens läslust. I den här situationen ses barnen snarast som klienter, inte kunder. (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen 2006, s. 43) Troligtvis

ser barnen sig själva som kunder och vill utöva sin rätt att välja. (ibid., s. 49f) Den här kollisionen mellan två synsätt ställer stora krav på barnbibliotekariens förmåga att tillgodose både lärarens och barnens olika krav.

Berit betonar att barnbibliotekarien inte ska påverka barnen för mycket. Förändringar måste ske naturligt och på barnens egna villkor. Det går inte att bara se felen och rätta till dem; i den situationen riskerar barnbibliotekarien att förlora trovärdigheten. Detta tar Olofsson upp; barnen har en bild av världen, och den måste respekteras. Att uppträda som om världen faktiskt är som ens egen idealbild av den, kommer troligen att leda till att barnen inte tar det på allvar. Alternativet är att försöka övertyga dem om fördelarna med att vidga sina vyer. (Olofsson 2007, s. 63) På grund av att genusystemet är den underliggande ordningen i hela samhället är barnen liksom de vuxna införstådda med att det ska vara på ett visst sätt. (Hirdman 1988, s. 51) Vill barnbibliotekarien då hävda att det inte ser ut som barnen vet att det gör, kommer de inte att tillägna sig det barnbibliotekarien vill framföra.

Våra respondenter tycker att ordet påverka är lite väl starkt. De menar att i och för sig är det detta som bibliotekarien gör genom att ge förslag på läsning, särskilt som de flesta gärna vill framhålla böcker som de anser är lite mer jämställda. I slutändan är det ändå barnen som barnbibliotekarien måste utgå från. Just detta, det fria valet, är det som är utmärkande för kunden enligt Jochumsens & Hvenegaard Rasmussens modell. (2006, s. 50) Barnen som kunder visar vilka de är utifrån det de väljer att läsa. Här anser vi att barnbibliotekariens största möjlighet till inflytande finns; genom att tillhandahålla fler möjligheter. Barnen kan inte välja något de inte vet att det existerar, därför är det betydelsefullt att barnbibliotekarien visar på vad som finns. En del av respondenterna är av meningen att yngre barn lyssnar mer på sina vänner än på barnbibliotekarien. Barnbibliotekarien har större chans att influera de äldre barnens val, eftersom de oftare lyssnar på vad som föreslås. Det här kan jämföras med Jochumsen och Hvenegaard Rasmussens modell; äldre barn har lärt sig att välja det som passar deras bild av sig själva. De har hunnit socialiseras in i rollen som kund. (ibid., s. 48f) Små barn som är osäkra på sin roll som kunder följer helst sina jämnårigas rekommendationer. De äldre barnen vill veta vad de har för alternativ, och tar därför hjälp av barnbibliotekarien för att hitta det som passar dem. Kravet på att passa in är lika stort, men de äldre barnen har fler valmöjligheter, flera olika roller att välja mellan.

Respondenterna är överens om att barnbibliotekarien aldrig får tvinga på ett barn en bok, det kan förstöra deras läslust för livet. Något som skulle motverka barnbibliotekariens mål att skapa läsglädje och uppmuntra till läsning. Som vi tidigare tagit upp, det fria valet är en av kundens karakteristiska drag, enligt Jochumsen och Hvenegaard Rasmussen. (2006, s. 50) Det blir därigenom angeläget att låta kunden göra sina egna val. Alltför mycket övertalning från barnbibliotekarien om att en viss bok är bra, kan leda till att barnet uppfattar det som ett tvång att läsa den. I synnerhet om barnet sedan inte tycker om boken kan detta leda till att barnet kopplar samman läsning med press från vuxna.

Berit rekommenderar ibland böcker med mycket stereotyp innehåll, men det är enbart om barnet (oftast pojkar) signalerat att det vill ha en viss typ av böcker, t.ex. sportböcker. Det verkar här som om hon enbart syftar på vad Reynolds kallar negativa stereotyper. De goda stereotyperna är ofta bortglömda eller osynliga. (Reynolds 2006, s. 30f) Som vi tidigare har nämnt är det som passar låntagarens självbild lättare att

acceptera, då det stämmer med den bild personen vill visa upp för omvärlden genom sina val. (Jochumsen och Hvenegaard Rasmussen 2006, s. 49f) Pojkarna i synnerhet är intresserade av detta, vilket överensstämmer med isärhållandet så som det definieras av Hirdman. Gränsdragning gentemot det feminina är den viktigaste komponenten i detta arbete. (Hirdman 2004, s. 65-68) Det är viktigt att respektera barnen, och i dessa fall kan det vara det bästa att acceptera att barnen har ett behov av att dra gränser. Något som är intressant att notera är att förstärkning av maskulinum ses som klart negativt. Det är möjligt att det är något Berit uppfattar som en vinkling i vår intervju som får henne att göra den kopplingen.

Respondenterna tror att det finns ungefär lika mycket böcker för flickor som för pojkar. Möjligen anser de att det kan vara lite svårare att hitta böcker till pojkar. Carina tycker att det är lite övervikt mot böcker som passar bättre för flickor, särskilt inom ungdomsböckerna. Hon funderar på om det kan bero på att det är fler flickor som läser. Det här kan vara ytterligare ett exempel på vad Hirdman benämner mannen som norm. (2004, s. 62-64) Detta kan bero på uppdelningen i litteratur och kvinnolitteratur; det finns mer för flickor för att de anses kunna läsa även sådant som mest är riktat mot pojkar. Det ”normala” är litteratur riktad mot män, därför ska kvinnor och flickor kunna läsa vanliga böcker. Böcker speciellt för flickor är en genre för sig, och eftersom dessa inte är ”vanliga” böcker är de inte lämpliga för pojkar att läsa. Således får pojkarna ett mindre utbud.

Det är angeläget att ha ett brett utbud, och föra fram det som finns. Barnbibliotekarierna har mediebeståndet som sitt huvudsakliga arbetsredskap. Flera av respondenterna talar om att det är viktigt att inte förbjuda barnen att läsa någon bok, istället ska barnbibliotekarierna ge dem fler alternativ. En annan aspekt av att kunna tillhandahålla ett brett utbud ger Gunnel exempel på. Hon nämner de stillsamma pojkarna, som är en ofta förbisedd grupp. De måste ändå få möjlighet att hitta något som passar dem, även om de inte är lika ”köpstarka” som andra grupper. Berit vill inte påverka i någon riktning. Hon är den som tydligast ansluter sig till den modell som Jochumsen och Hvenegaard Rasmussen kallar låntagaren som kund. Bibliotekariens främsta roll är i denna modell att tillhandahålla det kunderna/låntagarna vill ha i den mån det är möjligt. (Jochumsen och Hvenegaard Rasmussen 2006, s. 49f) Här finns flera orsaker till att det är grundläggande att ha ett brett utbud. Något som kanske ger upphov till problem, i och med att biblioteken ofta har en liten budget.

6.4 Inköp

Samtliga respondenter säger att de försöker köpa in så mycket som möjligt av det som de får förfrågningar på, eftersom det är viktigt att barnen känner att deras önskemål respekteras. Här spelar som vi tidigare nämnt bibliotekets budget en stor roll, särskilt två av respondenterna anser att det kan vara svårt att få bokslaget att räcka till. Flera av respondenterna tycker att det kan vara en kompromiss värd att göra. Att köpa in böcker som de själva kanske inte skulle ha valt gör att det blir bättre förutsättningar för att barnen kommer tillbaka. I sådana fall kan det finnas möjlighet till att påverka barnens val av litteratur. Det här kan ses som en strategi för att kunna använda expertkunnskap utan att skrämja bort låntagare. Enligt Jochumsen och Hvenegaard Rasmussen är det karakteristiskt för kunden att man vill kunna välja fritt. Kunden själv är den enda som kan bestämma vad som är det bästa valet. (Jochumsen & Hvenegaard

Rasmussen 2006, s. 48f) Genom att anpassa sin roll till den kundmentalitet som låntagarna har, kan barnbibliotekarierna använda den till sin fördel. När bokurvalet presenteras som ett erbjudande, inte ett tvång, är det troligt att låntagarna reagerar positivt, då det passar in i deras uppfattning om hur de vill bli bemötta. En person som möts av respekt är troligen mer benägen att reagera positivt på förslag som kommer från barnbibliotekarien.

Anna nämner något hon ibland funderar på, att om det funnes fler män på biblioteken kanske inköspolitiken skulle ändras. Det är möjligt att kvinnor har ett annat perspektiv på inköp, och om det är så skulle ett manligt perspektiv kunna leda till inköp av andra typer av böcker. Även om inköpen är baserade på efterfrågan skulle ytterligare perspektiv troligen leda till ett bredare utbud. Detta kan grunda sig på tanken om mannen som norm; om män börjar intressera sig för böcker blir det legitimt, det blir därigenom mer betydelsefullt än om det bara är kvinnor som sysslar med det. (Hirdman 2004, s. 62f) Sysslar är avsiktligt valt, för att betona det ”lilla” i kvinnoarbete. Det blir här ganska tydligt att den manliga normen ger sig till känna. Det kan vara en omedveten önskan om högre status och erkännande från samhället. En annan tolkning är att det är ett utslag av särartstänkande i och med att män anses tillföra något essentiellt som är skilt från kvinnors talanger.

Som vi tidigare nämnt är bokutbudet ett av de viktigaste arbetsredskapen för en barnbibliotekarie. Inköp av böcker blir den första urvalsprocessen, där barnbibliotekarien väljer vad biblioteket ska ha möjlighet att erbjuda. Respondenterna köper det mesta som låntagarna frågar efter, och övrigt väljs mest från BTJ:s listor. De flesta funderar en del på genusfrågor vid inköp, men det är en minoritet som säger att de alltid tänker på det. Gunnel tänker en hel del på genusfrågor när hon väljer vad hon ska köpa. Särskilt om det står i recensionen att det handlar om starka flickor köper hon den alltid. Stereotypen ”den starka flickan” har stora likheter med Hirdmans ”a”; hon har vissa maskulina drag och når nästan upp till det manliga idealet. (2004, s. 28-35) Vi ser den starka flickan som ett exempel på vad Reynolds kallar en god stereotyp, en idealiserad typ med uteslutande goda egenskaper. (2006, s. 30f) Betoningen på den starka flickan som en god stereotyp framhävs på ett likartat sätt som tanken att det behövs fler män på biblioteken. Kanske är det ett likartat fenomen? Pojkflickan kan närma sig det manliga idealet och därigenom få del av den bekräftelse från samhället som tillkommer män.

Det är troligen enklare att få barn att vilja läsa om det finns böcker där de kan känna igen sig själva i huvudperson och miljö. Förmedling av litteratur till barn kan därför bli komplicerat, eftersom det finns många olika typer av människor. Vilka faktorer ska barnbibliotekarien låta styra införskaffandet av litteratur? Det finns hos våra respondenter en konflikt mellan klient- och kundidealet. Även om synen på låntagaren som kund är den dominerande, finns det fortfarande ett behov av expertis. I synnerhet som barnbibliotekarien har ett mer uttalat uppdrag att utbilda barnen, än vad som är fallet med en vuxenbibliotekarie. Det blir en konflikt mellan önskan att tillhandahålla kvalitet och kundernas/låntagarnas efterfrågan av kvantitet. Möjligen rör det sig här om två olika kvalitetsbegrepp. Barnbibliotekarierna definierar kvalitet utifrån en mer traditionell litterär kanon, låntagarna utgår enbart från upplevelsens kvalitet. Vi ser dock inte dessa två kvalitetsbegrepp som helt oförenliga, vilket kan möjliggöra en lösning på konflikten.

6.5 Bemötande

Flera av respondenterna säger att de behandlar barnen olika på grund av hur barnen själva betar sig. Detta kan innebära att de ibland rekommenderar olika böcker beroende på barnets genus. Barn med stor läsvana uppvisar mindre skillnader och då blir bemötandet också mer likartat. Detta leder kanske till ytterligare minskning av skillnader mellan vilka böcker de läser.

Flickor, särskilt de yngre, tar ofta kontakt med bibliotekspersonalen enligt de flesta av våra respondenter. De vill gärna bara prata i allmänhet. Pojkar som tar kontakt är mest inriktade på böckerna, och vill diskutera dessa. Carina nämner att de läsvana pojkarna tar kontakt i lite större utsträckning. Att flickorna oftare tar kontakt tror Hanna kan bero på att hon är av samma kön som flickorna, och det ger möjlighet till en viss förtroelighet. Det här kan vara en förklaring på varför pojkarna inte kommer fram lika ofta; de känner inte samma kontakt med en kvinnlig bibliotekarie. Vad mera är, enligt Hirdman hör småprat inte till den maskulina sfären, framförallt inte prat med kvinnor. (2004, s. 65) Kan pojkarna då ange ett skäl till varför de tar kontakt, blir det mindre feminiserat. Att ha ett ärende att utföra är en maskulint kodad företeelse, eller åtminstone relativt neutral. Småprat som kontaktskapande tillhör det feminina område pojkarna inte vill beträda. Att flickorna oftare frågar kan möjligen också bero på att de är säkrare läsare än pojkarna och att det är därför att de i bibliotekssituationen känner sig säkrare att fråga efter hjälp. Är detta fallet skulle det troligen inte spela någon större roll ifall barnbibliotekarien är manlig eller kvinnlig.

En del av respondenterna känner sig säkra på att de inte behandlar barnen annorlunda beroende på genus. De andra tror att det kan inträffa att de behandlar barn olika beroende på om det är flickor eller pojkar, särskilt om barnen är stojiga. En del menar att de säger till pojkarna lite skarpare. Några av respondenterna tror att de möjligen är omedvetna om att de behandlar barnen olika, även om de försöker att behandla alla lika. Det här går inte att verifiera inom ramen för vår undersökning, för detta skulle vi behöva iaktta respondenterna i deras arbete. Det är dock troligt att de behandlar barnen olika. Hirdman menar att genussystemet genomsyrar allt, inget i samhället är opåverkat av genus. (Hirdman 1988, s. 57) Därigenom blir det mycket svårt att undvika att agera efter genussystemets förutsättningar. Till och med en person som är medveten om genussystemets mekanismer har stora svårigheter att undvika dem.

Det här är ett problem för respondenterna, de vill behandla barnen lika men det blir svårt då de uppför sig olika. Barnen är redan präglade av genusmönstren, och uppför sig därefter. En del av respondenterna tycker att pojkarna är stökigare och att de inte kan respektera att de hjälper flickorna. I situationer som dessa kan det vara svårt att undvika att förstärka mönstren genom sitt eget agerande. Självklarheten, det genuspräglade osynliga finns där hela tiden. (Hirdman 2004, s. 75f) Fia betonar att hon försöker behandla barnen lika, men att pojkarna är mer krävande och kan inte respektera att hon hjälper flickorna. Här ser vi återigen mannen som norm uppträda. Pojkarna anser att de har rätt att ta plats. (ibid., s. 59f) Pojkarna har troligtvis ofta fått företräde på flickors bekostnad och vant sig vid att så ska det vara.

Barnens utseende kan ha inverkan på bemötandet. Disa betonar att hon medvetet behandlar barn olika beroende på deras utseende, i och med att utseendet ger ledtrådar till barnets personlighet. Elin säger dessutom att hon till viss del gör detta medvetet, och

inte ger förslag på hockeyböcker till en flicka i ridkläder. Denna typ av indelning bygger på stereotyper, en förväntning på hur en person agerar utifrån ledtrådar i utseendet. Enligt Reynolds beskrivning av detta fenomen är det en effekt av hur människor hanterar information och är egentligen oundviklig. Utan denna typ av ”genvägar” skulle den mänskliga hjärnan inte vara kapabel att hantera tillräckliga mängder information. Det går att öka flexibiliteten i stereotyperna, men de kan inte fullständigt undvikas. (Reynolds 2006, s. 29f) Både goda och dåliga effekter kan uppstå genom denna typ av agerande. Det är bra om det leder till att barnet ses som en individ, men det kan bli ett problem om det leder till en anpassning till förväntat genus.

6.6 Läsning

Anna tror att orsaken till att flickor läser mer helt enkelt är att de får mer uppmuntran. Pojkarna får bara höra att de ska kunna läsa, inte att det är roligt att läsa. Det är möjligt att om de vuxna koncentrerade sig mer på att förmedla läsglädje till pojkarna och mindre på själva lästekniken att de skulle läsa mer. Enligt Hirdman kan allt ”genusifieras”. Tekniskt kunnande ses som tillhörande det manliga området och läsglädje räknas som feminint. (Hirdman 2004, s. 70-72) Det är kanske därför det betonas starkt att pojkar ska kunna det tekniska kring läsandet. En pojke som roas av läsning svävar farligt nära det feminina. Så länge det går att på något sätt hänvisa till teknik är det säkert.

En metod pojkar använder för att komma runt femininitetsstämpeln på läsning är att läsa facklitteratur. En del av respondenterna nämner att de pojkar som läser mycket lånar gärna facklitteratur, det är sällan de lånar enbart skönlitteratur. Undantaget här är väl fantasy och science fiction, som enligt flera av respondenterna i stor utsträckning läses av pojkar. Även flickor läser fantasy, skillnaden är att en del av pojkarna läser enbart just denna typ av böcker. Detta kan vara en genusstrategi för att pojkarna ska kunna känna sig manliga trots att de sysslar med något som går närmare det feminina än isärhållandets logik egentligen kräver. (Hirdman 2004, s. 65-68) Kanske är det ett sätt att höja statusen i deras arbete. Går det att hävda att det handlar om verkligheten, männens sfär, blir det inte lika feminiserat att läsa som om det vore rena fantasierna (dvs. romaner). Att många pojkar läser fantasy kan kanske bero på att det är fantasier som ofta handlar om äventyr, riddare, krig, och annat som klassas som manliga områden. På detta vis blir det säkert att läsa för pojkar, utan att de kan bli sedda som feminina.

Det finns storläsande barn av bägge könen; bokslukarna. Enligt våra respondenter varierar det år från år om det är fler flickor eller pojkar. Enligt Hanna försvinner en del av bokslukarna i femte klass, men det kan ha ett visst samband med att böckerna då börjar bli lite tjockare och mer krävande. Gunnel säger också att hon har sett en klar minskning av bokläsandet överhuvudtaget, inte ens storläsarna lånar mer än fyra-fem böcker i taget. När hon började arbeta kunde de låna en hel kasse åt gången. Hon tror att det här beror på att barn idag har mer andra aktiviteter på kvällarna. Troligen är detta kopplat till utvecklingen i samhället. Numera är biblioteket bara en av flera möjligheter för barnen. (Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen 2006, s. 48f) Får barnen inte det de vill ha från biblioteket söker de andra vägar. Genom de nya medier som finns har ett stort antal nya sätt att tillgodogöra sig information uppkommit. Barnen har större möjligheter, biblioteket är inte det enda sättet. Dessutom är det troligt att barnen har

mindre tid på fritiden, de kan ha många andra aktiviteter som upptar deras tid. Att barnens läsande har minskat skulle kunna bero på en allmän minskning av läsningens status. I och med att låntagaren ser sig som en kund som vill göra val som speglar självbilden är det troligt att de undviker sådant som kan ses som varande lägre status.

Böcker för pojkar nämns i ett par av intervjuerna, men det verkar som om respondenterna räknar med att om pojkarna bara kan lära sig att läsa böcker med flickor i huvudrollen blir allting bra. Vilken sorts förebilder som finns i de rena ”pojkböckerna” är inte lika väsentligt. Det här kan knytas till Hirdmans resonemang om ”mannen som norm”: mannen ses som idealmänniskan som är allas måttstock. Mannen blir synonym med människan: kvinnan är den underlägsna som ständigt är lite mindre värd, lite efter i utvecklingen. (Hirdman 2004, s. 59f) Då är det kanske inte underligt att våra respondenter inte tycker det är värt att leta efter bättre förebilder för pojkarna. Det som finns i böckerna är manliga ideal, således är de redan tillräckliga. Alternativt kan detta tolkas som om samhällets krav på jämställdhet krockar med mannen som ideal. Det krävs av pojkarna att de ska närma sig det feminina området eftersom det är syftet med jämställdheten. Då blir pojkböckerna en oas omöjlig att kränka, de måste få behålla något som är uttryckligen manligt för att inte bli feminiserade.

Respondenterna var tämligen överens om att pojkar inte vill läsa om flickor. Berit tycker dock att hon har sett en viss förändring, det förekommer att pojkar vill läsa om flickor, även om det är ovanligt. När hon började arbeta som bibliotekarie förekom det inte alls. Åldern är också central, ett par av respondenterna har sett att ibland är huvudpersonens ålder mer betydelsefull än könet, särskilt för tonårsflickor. Enligt Hanna är de pojkar som är bra läsare villiga att läsa det mesta, de sämre läsarna föredrar pojkar i huvudrollen. Återigen kan vi här se vad Hirdman kallar ”mannen som norm” i aktion: det är enkelt att läsa om andra som är som en själv. (Hirdman 2004, s. 59f) Att läsa om flickor kräver en ansträngning, en omställning för en pojke. Detta kanske också kan kopplas till uppdelningen i kvinnolitteratur och litteratur. Att flickor förväntas kunna läsa om pojkar är ytterligare ett uttryck för att mannen är norm i samhället. Böcker om pojkar handlar om människor; böcker om flickor handlar om flickor. Det finns kanske ett frö till en förändring, om man ser till det Berit tar upp; att det numera förekommer att pojkar läser ”flickböcker”. Det vi ser här skulle kunna vara ett tecken på att attityderna långsamt ändras, men vi kan inte utifrån vårt material dra några generella slutsatser om detta. Att ålder är viktigare än kön kanske kan höra ihop med att barnens behov av att känna igen både sig själva och sin omgivning i böckerna. Kanske är det också så att en del karaktärer är tillräckligt genusneutrala för att vara utbytbara, och då blir ålder den väsentligaste identifikationsfaktorn.

Disa har sett ett närliggande fenomen– hon har mött barn som kontrollerat vilket kön det varit på de personer som lånat boken tidigare, och ratat den om de varit av ”fel” kön. Hon har märkt det hos båda könen, men det är vanligare hos pojkarna. En konsekvens av isärhållandet som genusskapande är föraktet för det feminina. Det är skadligt för maskulinitetsprojektet att som pojke närma sig något som är feminint. (Hirdman 2004, s. 67f) Det är möjligt att fler av respondenterna hade sett detta fenomen, om det inte hade varit beroende av bibliotekets utlåningssystem. De flesta av respondenterna arbetar på folkbibliotek med datoriserade utlåningssystem, där det inte finns någon möjlighet för låntagarna att se vem den förra låntagaren var.

Hanna nämner att hon, oftast när hon deltar i föräldramöten, försöker att uppmuntra papporna att läsa för sina barn för att de ska se en manlig förebild läsa. Att barnen sällan ser män arbeta med böcker eller hör dem läsa högt gör troligen att de anser det vara en inte helt lämplig sysselsättning för en man. Återigen ser vi här isärhållandet i aktion; att inte göra som flickorna, dvs. läsa, gör pojken mer maskulin. (Hirdman 2004, s. 65) Att en pappa läser högt kan vara ett sätt att luckra upp genusgränserna och medverka till en ändring av i det här fallet maskulinitet. Mannen som norm är en kraftfull stereotyp, men den är inte oemottaglig för förändring. (ibid., s. 59f) Läsning skulle genom detta kunna bli en mer genusneutral aktivitet, ett mål som vi anser är värt att sträva efter.

6.7 Stereotyper

Det är flera av respondenterna som betonar att barnen behöver kunna känna igen sig, och tycker att stereotyperna är inte bara av ondo. De betonar att det är viktigt med en mångfald av stereotyper. Det här kan bli en svår balansgång. Barnbibliotekarierna vill inte begränsa barnen, men samtidigt går det inte att ta för stora steg i fråga om att skapa nya stereotyper. Reynolds poängterar att detta inte nödvändigtvis betyder att texter med stereotypa karaktärer ger en förenklad bild av världen. Hon menar istället att barnen använder stereotyperna för att känna igen sig. (Reynolds 2006, s. 36f) Hur mycket av det här beror på att barnen redan är influerade av genussystemet när de börjar välja böcker själva? Det kan vi knappast svara på, men det återkommer flera gånger att barnen vill fortsätta i de banor de lärt sig. Troligen beror detta på att barnen känner sig osäkra på hur världen fungerar, och vill inte bli av med det de vet. Alltså blir de osäkra när något bryter genusmallarna.

Barnen uppskattar böcker med stereotypa persongallerier. Flera av våra respondenter upprepar detta; barnen vill känna igen sig i böckerna. Stereotyperna ger en hög igenkänningsfaktor, vilket särskilt de yngre barnen uppskattar. Små barn handskas med nya företeelser hela tiden, och då kan det vara en nödvändighet att kunna känna igen sig i böckerna. Reynolds betraktar stereotyperna som en metod för att skapa ordning i kaos, och de är nödvändiga för att tankeprocesserna ska fungera. (2006, s. 35f) Detta kan kopplas till det intensiva arbete med könsgränser som yngre barn utför. De arbetar för att upprätta de gränser som isärhållandet av genus kräver. (Hirdman 2004, s. 65) Det kan bli en svår balansgång, eftersom barnen behöver klara tydliga bilder för att kunna tillgodogöra sig berättelsen.

Fia påpekar att författarna fastnar i mallarna, de är liksom alla andra en del av samhället och genussystemet. Berit tror att detta kommer att ske så länge det finns människor som uppfostrar sina pojkar att bli extremt manliga av rädsla för att de ska bli alltför feminina. Här har vi återigen ett konkret exempel på teorin om isärhållandet som grunden för genussystemet. (Hirdman 2004, s. 70-72.) Det är också ett tydligt exempel på hur hierarkin fungerar; pojkarna får för allt i världen inte bli feminina/underlägsna. (ibid., s. 67f) Det här kan troligen illustreras genom Reynolds diskussion om den goda stereotypen. Genom att rensa bort alla icke önskvärda egenskaper skapas den goda stereotypen, idealet som kan vara mycket svårt att leva upp till. (Reynolds 2006, s. 31) Det är möjligen på detta vis de författare och föräldrar (omedvetet) resonerar som strävar efter att överdriva maskuliniteten. För att inte hamna för långt ifrån idealet, måste allt feminint undvikas.

Disa är starkt emot stereotyperna, hon anser att de är något vi bör arbeta på att få bort ur böckerna. En bok som helt bygger på stereotyper kan knappast vara bra. Hon tror emellertid att det inte går att få bort dem helt, därför att de ofta ingår i för övrigt bra böcker. För övrigt uppskattar barnen böcker med tydliga intriger och stereotypa persongallerier. Det är tydligt att de goda stereotyperna blir osynliga här, det är bara de dåliga som syns. Enligt Reynolds är detta ett vanligt fenomen; bara de dåliga stereotyperna är de som märks. De goda stereotyperna är ofta mer osynliga och kan få en större inverkan. Särskilt på grund av att de omfattar det som anses vara bra blir de svårare att motstå. (Reynolds 2006, s. 30f) Barnen kan ha lättare för att känna igen sig i stereotypa bilder. Samtidigt kan de goda stereotyperna lika mycket bli en begränsning, vilket gör att det ändå kan bli problematiskt. Det finns ett behov av stereotyper i barnböcker, det gäller dock att se till att det finns variation för att inte fastna i gamla mönster.

En stor del av arbetet med jämställdhet i böckerna har syftat till att få fler starka flickor som huvudpersoner. De stilsamma pojkarna har inte fått lika stor uppmärksamhet. Våra respondenter är i de flesta fall mycket fokuserade på de ”starka flickorna”. De ser bristen på starka flickor som det största problemet. De som inte ser denna brist talar om hur det faktiskt har blivit bättre genom att det kommit fram fler böcker med bra förebilder för flickorna. Pojkarna får inte alls samma uppmärksamhet. Gunnel är den enda av respondenterna som överhuvudtaget nämner de svaga pojkarna i sammanhanget. Det har kommit en del böcker med sådana pojkar, och hon tycker att det är viktigt att dessa förs fram vid bokprat. Här kan Hirdmans modell för hur kvinnor uppfattas bli intressant. Den ”starka flickan” är tydligt en a-modell. Hon är den lilla mannen, kvinnan som en ofullkomlig man. (Hirdman 2004, s. 28-35) Hon tros ha en chans att bli accepterad, jämställd, genom att hon närmar sig det manliga idealet. Att de svaga pojkarna är så ointressanta är kanske för att betoningen på att pojkar inte får vara feminina begränsar dem, de får inte samma möjlighet att utforska det kvinnliga.

De här motsatsparen blir intressanta i diskussioner om litteratur. Bägge paren, stark-svag och mjuk-hård, har en positiv term och en negativ. Starka flickor är bra, men svaga pojkar blir förlorare. Mjuka pojkar är kanske den bättre termen, men hårda flickor låter inte som något att sträva efter. Detta kan kanske förklaras genom Hirdmans begrepp isärhållande; det är den centrala principen för upprätthållandet av genus, och i detta ingår att ord är genuskodade. (2004, s. 70-72) Att då använda ord som har ”fel” genus blir problematiskt. I synnerhet om det kopplar samman pojkarna med något som ses som kvinnligt. En del av det här är klart ett symptom på könsblindhet, ett resultat av en livstids indoktrinering i genussystemet.

7. Diskussion och slutsatser

I det här kapitlet kommer vi gå igenom resultatet från analysen genom att utgå ifrån de frågeställningar som bildat grund för uppsatsen. Vi kommer att ge svar på de frågor som vi ställt upp, och på det här sättet bilda oss en uppfattning om hur attityder till genusfrågor kan se ut hos ett urval barnbibliotekarier. För tydlighetens skull har vi använt våra frågeställningar som rubriker.

7.1 Hur reflekterar barnbibliotekarier kring jämställdhets- och genusfrågor i allmänhet?

Diskussioner om jämställdhet och genusfrågor är sällan förekommande hos de flesta av respondenterna, och om det någon gång inträffar är det informellt "fika-snack". Den här typen av diskussioner kan lika gärna bidra till bibehållandet av status quo som de ger impulser till ändring. I synnerhet som flera av respondenterna arbetar i enkönade miljöer, vilket tenderar att förstärka genus, inte medverka till ändring. Normaliteten är svår att bryta sig ut ur, och det kräver en hel del arbete. Även om det finns en viss vilja till förändring, utmynnar det sällan i några konkreta resultat. En aktiv insats för att ändra på genuspåbud skulle innebära att ett erkännande att det är något som är fel. Då det är en del av genussystemet att inte vilja kännas vid att det finns en snedfördelning, är detta nästan omöjligt. Svaleryd menar däremot att motståndet ofta beror på en rädsla för att inte duga, att inte kunna göra ett bra arbete. Konservatism eller motvilja mot en utveckling är mer sällan förekommande. (Svaleryd 2003, s. 42) Båda dessa fenomen skulle kunna leda till att de diskussioner som faktiskt förekommer hos våra respondenter sällan leder till att något påtagligt sker.

En "enkel" lösning på jämställdhetsproblemet är att få in fler män på biblioteken; det är det första som respondenterna nämner som svar på denna fråga. De är övertygande om att det skulle hjälpa, både i avseende på jämställdheten och för att höja yrkets status. Även Stiernstedt och Wassholm fann att bristen på män sågs som orsaken till bibliotekarierykets låga status och löneläge. De anser däremot att det kan vara tvärtom; det stora antalet kvinnor beror på yrkets låga status, det är inte orsaken till den. (Stiernstedt & Wassholm 2004, s. 76) Troligtvis har våra respondenter åtminstone delvis rätt; fler män skulle minska antalet homosociala situationer och därigenom öka flexibiliteten i genusskapandet. Betoningen på att en manlig närvaro skulle förbättra arbetssituationen kan vara lite för förhoppningsfull. Det är en förståelig inställning; mannen är enligt genussystemet idealet. Fler män kan bara leda till förbättring. Vi ställer oss lite frågande till detta; en för stor betoning på att det behövs fler män kan bidra till att skärpa gränserna. Det kan leda till ett särartstänkande där männen behövs för att bidra med det typiskt manliga, det kvinnor inte kan.

De flesta av de bibliotekarier vi talat med vill gärna påverka, i den mån de känner att de kan; de anser sig ha mindre möjlighet till detta än föräldrar och lärare. Hur de faktiskt väljer att genomföra detta är lite oklart. Det verkar i flera fall vara en god tanke som inte ger stort utslag i själva arbetssättet. Genus kan ses som en politisk fråga, det kan därför vara svårt för en barnbibliotekarie att gå in allt för mycket i frågan. Barnbibliotekarien kan ha en betydelsefull roll, men den är begränsad. Mycket beror emellertid på det egna

intresset och kunskaperna. Magnusson tar upp detta i sin uppsats; de gemensamma riktlinjerna för biblioteken ger inte besked om huruvida bibliotekarierna ska påverka samhällets värderingar, men de kan tolkas på detta vis. Då blir det klart att det är bibliotekariens eget intresse och värderingar som ger störst utslag, och att rollen som samhällspåverkare kan skilja sig åt mellan olika bibliotek. (Magnusson 2003, s. 59) Något som en av respondenterna tar upp är att frågor om genusperspektiv, t.ex. från lärare eller föräldrar, är betydelsefullt. Det ger lite större frihet för barnbibliotekarien att påverka.

Att jämställdhetsfrågan mest dyker upp i fråga om att det skulle vara bra om det skulle komma in fler män på arbetsplatsen visar på att respondenterna inte funderat mycket över denna fråga. De reflekterar oftast inte över sin roll i jämställdhetsfrågan. Den mest diskuterade punkten är att få in fler män på biblioteket, både för att biblioteksyrket ska få en högre status, och för att det kan ge en annan arbetsatmosfär och andra perspektiv. Detta anser vi kan vara ett tveeggat svärd; det kan leda till förbättring, eller innebära att bibliotekariernas uppgifter delas i manligt och kvinnligt, och därmed blir genuskillnaderna ännu tydligare. Det finns en problematik kring hur mycket en barnbibliotekarie kan verka för genusfrågor utan att gå utanför yrkesrollen. Det som spelar störst roll är barnbibliotekariens eget intresse i dessa frågor. Något annat som kan inverka är efterfrågan utifrån, t.ex. från lärare eller föräldrar. Jämställdhetsfrågan är kanske inte lika stor inom kvinnodominerade yrken, det är åtminstone det vi har sett hos våra respondenter. En omgivning som mest består av kvinnor leder troligen till att frågan hamnar i skymundan.

7.2 Hur ser barnbibliotekarierna på sin roll som förmedlare av litteratur till barn?

Respondenterna har ganska skilda uppfattningar om sin roll som förmedlare. Vissa grunddrag är gemensamma; att vilja uppmuntra till läsning, helst av böcker som utmanar barnen ifråga om läsnivå och till viss del innehåll. Ledin kom i sin uppsats fram till samma slutsats; de grundläggande komponenterna i yrkesrollen är förmedling av litteratur och läsfrämjande arbete. De två delarna är omöjliga att skilja åt, läsfrämjande kan inte ske utan förmedling, och förmedlingen bidrar till att främja läsning. Barnbibliotekarierna anser att de har en betydelsefull roll ifråga om barns läsutveckling, men att de ofta känner sig otillräckliga på grund av bristande tid och resurser. (Ledin 2005, s. 51) Denna viktiga roll betonar även Kåreland, då hon talar om det arbete som utförs i det tysta för att stimulera barns läslust. Bibliotekariernas insats behövs, i synnerhet som många barn lämnar grundskolan utan att kunna läsa och skriva ordentligt. (Kåreland 2001, s. 19)

Några av respondenterna tycker det är en självklarhet att de ska medverka till en uppluckring av genusgränserna, medan andra anser det vara något barnbibliotekarien inte ska lägga sig i. De som verkar utgå från att genusfrågan är en demokratifråga betraktar det som en självklarhet att det ska ingå i arbetet. De respondenter som ser genus som en politisk fråga i meningen att det är något som barnbibliotekarien bör förhålla sig neutral till, anser att det inte ingår i deras uppdrag. Barnbibliotekarien ska bara förmedla litteratur, utan att lägga sig i barnens uppfostran. Det blir här ganska tydligt att det finns en konflikt mellan det jämställdhetsarbete som anses vara en

betydelsefull fråga i ett demokratiskt samhälle, och de värderingar genussystemet föreskriver. Respondenterna är ovilliga, kanske oförmögna att se förbi den normalitet som genussystemet innebär. Det här är inte en kritik mot respondenterna, det är snarare något som förekommer i alla möjliga sammanhang. Genussystemet lägger gränser, och ingen kan helt ställa sig utanför dessa trots att ett medvetet tänkande ger lite större möjlighet att se de regler som ses som självklara. Vi som skriver detta har högst sannolikt också blinda fläckar, som kanske kan ses av någon med en annan inställning. Ledin skriver att vilka böcker som förmedlas är i allra högsta grad beroende av bibliotekariens egen smak och värderingar, i synnerhet som hennes respondenter ansåg att det är lättast att tala om böcker de själva har läst. De böcker de väljer bort kommer inte barnen till del i lika hög utsträckning. (Ledin 2005, s. 51) Att det är lättare att tala om böcker barnbibliotekarierna själva har läst, i kombination med att det är svårt att se sina egna omedvetna värderingar, har en klar inverkan på vilken litteratur som förmedlas. Med en bredare kunskap om litteratur kan det vara lättare att undvika denna fallgrop. Ett argument för ett medvetet tänkande kring förmedlingsrollen.

Den dominerande inställningen att låntagaren är en kund är inte helt internaliserad hos våra respondenter. De vill ge kunden/låntagaren vad de vill ha, men samtidigt är de en smula uppgivna och önskar att "kunderna" kunde lyssna på dem i deras egenskap av experter, och inte bara låna böcker av lägre kvalitet. Ingen av respondenterna uttrycker för den skull någon önskan att agera smakdomare, det är inte det de vill, utan de önskar att låntagarna kunde bredda sin smak. Det handlar snarast om att de inte vill att barnen ska fastna i ett ensidigt läsande; det är inte fel att läsa deckare, men att bara läsa deckare kan begränsa läsutvecklingen. Juncker skriver att biblioteken tidigare haft en instrumentell syn på kulturen som en väg till god bildning, genom att läsa goda böcker skulle låntagarna bli bättre människor. Hon anser att detta synsätt har överlevt sig själv. Den estetiska upplevelsen, njutningen i läsning, är för låntagarna en central, kanske den viktigaste, kvaliteten i deras förhållande till läsning. Då kan det inte vara något negativt för biblioteksinstitutionerna. (Juncker 2006, s. 101f) Vill inte barnbibliotekarierna agera smakdomare, utan låta barnen bestämma själva vad de vill ha, måste de också lära sig att acceptera att barnen ofta vill läsa sådant som anses "sämre". De går inte självmant och letar fram högklassig litteratur. I alla fall inte alltid, och den valfriheten måste de självklart få ha. I och med den starka betoningen på läsglädje som framkommer hos respondenterna tror vi ändå att de är mer positiva till den estetiska upplevelsen än vad Juncker hävdar är fallet med biblioteket som institution.

Bibliotekariens roll har förändrats under åren, men än större förändringar kan komma att krävas för den ska kunna behålla sin relevans i samhället. De barnbibliotekarier som tolkar genusfrågan som en politisk fråga anser att de inte kan göra så mycket, eftersom detta faller utanför deras yrkesroll. Det finns även de som hävdar att det är en fråga som det är ytterst betydelsefullt att barnbibliotekarien engagerar sig i. Barnbibliotekarierna vi har intervjuat menar att de har en angelägen roll för barnens läsutveckling. Det våra respondenter anser är det absolut väsentligaste i bibliotekarierollen är att förmedla läsglädje. Det är viktigt att tänka på vad barnen vill ha. Att barnen tycker om att läsa, betyder mer än att de ska läsa "rätt" böcker. Att inte tvinga på barnen böcker de inte vill läsa är grundläggande. Då är det bra att inse att barnbibliotekariens egen smak kan påverka förmedlingen, annars finns det risk att missa böcker som skulle kunna intressera barnen.

7.2.1 Vilka synsätt på låntagarna och vilka problem förekommer?

Att pressa på ett barn en bok kan förstöra barnets läsglädje för livet, det är våra respondenter överens om. Att se barnen som kunder vars önskemål bör respekteras kan då antas ge möjligheter att behålla fler läsare. Eller är det en parallell utveckling? Förr stannade låntagarna kvar, på grund av att de godtog att experterna skulle avgöra deras val, nu stannar de eftersom de i enlighet med kundparadigmet själva avgör vad de vill läsa?

En strategi för att komma runt problemet med att inte kunna vara experten med ”pekpinnen” är att presentera alternativ. Att inte säga att det är fel att läsa boken barnen vill ha, även om barnbibliotekarien egentligen tycker den är dålig. Genom att istället presentera andra böcker som kan tänkas fånga barnets intresse men ändå vara på något sätt högre kvalitet, kan barnbibliotekarien påverka mer. Respondenterna talar om detta i olika utsträckning. De vill gärna vara experten, och hålla en hög kvalitetsnivå på mediebeståndet. Emellertid anser de att en barnbibliotekarie behöver hålla sig till den förhärskande synen på låntagare för att inte förlora läsare. Därför arbetar de inom ”systemet” för att nå sina mål så gott som möjligt. Det gäller att väcka barnens intresse, samtidigt som det är vitalt att erbjuda barnen böcker av god kvalitet. Kåreland talar om detta i förhållande till skolans utbud av litteratur. (2005, s. 16) Det är än viktigare för barnbibliotekarierna, därav detta ständiga kompromissande.

Två av respondenterna använde möjligen en variant av detta när de medvetet provocerar sina låntagare med böcker som de vet kan vara svåra att acceptera. De vill påverka och genom detta hävda sina expertkunskaper, men gör det på ett sätt som accepterar kundens/låntagarens rätt att avstå, att hävda att de själva vet att detta inte är för dem. Samtidigt är detta att använda reklam; exponera det som sällan syns gör det mer accepterat och mer tillgängligt. Barnbibliotekarierna vill ge upphov till eftertanke och kanske nya idéer. Som vi tidigare har nämnt vill de inte förbjuda utan erbjuda alternativ. Det vill säga inte skrämja bort presumtiva kunder, utan locka dem med det de inte visste de ville ha. Det här är själva essensen av kundsamhället, att det ska vara lockande istället för uppfostrande.

I barnbibliotekariers arbete finns det ofta en omedveten baktanke, genom att det som är de viktigaste arbetsuppgifterna innebär påverkan på barnen vare sig barnbibliotekarien vill det eller inte. Även om läsglädje är syftet med förmedlingen, finns ofta en tanke att barnets läsförmåga ska påverkas i positiv riktning. Detta är dolt för barnen, eftersom en sådan tanke knappast skulle locka dem till läsning. Här finns också en tveksamhet angående hur mycket det är möjligt att göra. Klientmodellen förekommer fortfarande i barnbibliotekariernas synsätt, i synnerhet när de måste medla mellan lärare och barn för att hitta en bok som uppfyller kraven från båda sidor. Detta strider mot vad Jochumsen och Hvenegaard Rasmussen anser. De hävdar att klientidealet är fullständigt försvunnet ur biblioteksarbetet. (Jochumsen och Hvenegaard Rasmussen 2006, s. 51) Vad vi fann var att klientidealet för en tynande tillvaro, ingen vill egentligen ha det på det sättet, men det förekommer ändå i ett litet antal situationer. Det leder dock till problem när det krockar med barnens syn på sig själva som kunder. En möjlig utväg läggs fram av Jochumsen och Hvenegaard Rasmussen, när de föreslår en utvidgning av kundrollen till att inkludera medborgaren som ideal. (ibid., s. 51) Detta skulle leda till att kunden/låntagaren och barnbibliotekarien hamnar på jämställd fot, och skulle mycket

väl kunna vara en möjlig väg framåt även i barnbiblioteksarbete. Det här kan jämföras med Junckers tanke att det angelägnaste för att behålla bibliotekets relevans i framtiden är att utvidga demokratibegreppet, och föra in ett nytt bildningsideal på biblioteket. (2006, s. 101f) Båda dessa strävar efter att ge låntagaren rätt att få sin röst hörd, utan att för den skull frånta barnbibliotekarien alla möjligheter att påverka.

En låntagare som inte har någon som helst erfarenhet av genusteori kanske inte vill tänka i de banorna. Det är troligt att det krävs ett frö till en medvetenhet om genussystemet innan barnbibliotekarien kan göra något. Olofsson framhåller att barnens uppfattning om världen måste bemötas med respekt. Att vända på begreppen kan vara ett effektivt sätt att påverka, men om detta bryter alltför mycket mot den bild barnen har, kommer de inte att acceptera den, och inte ta den vuxne på allvar. Att istället möta barnen där de är och därigenom övertyga dem om fördelarna med att utvidga genusgränserna är en bättre metod. (Olofsson 2007, s. 63)

Bibliotekariernas största inflytande är genom böcker de har att erbjuda. Ett varierat utbud är ett av de mest centrala redskapen. Ett av de stora problemen är således att hitta balansen mellan vad låntagarna vill ha och vad barnbibliotekarien anser bör finnas. Ett varierat utbud ses dessutom som svaret på ett annat problem; genom att kunna erbjuda alternativ löses problemet med att barnen lånar enbart undermålig litteratur. Att inte förbjuda barnen att läsa är det absolut väsentligaste. Därigenom visar man också respekt för barnens syn på världen. Det förekommer trots allt att barnbibliotekarierna ser barnen som klienter, där de skall använda sin expertis för att avgöra vad som är bäst för dem. Det är dock i ett fåtal situationer.

7.2.2 I vilken utsträckning tänker de på genusfrågor vid inköp?

Respondenterna verkar inte fundera så mycket över detta, det är bara en av dem som säger sig tänka på det vid varje inköpstillfälle. Övriga respondenter ser böcker som omnämns som jämställda i recensioner som fördelaktigt att köpa in, men annars tänker de inte särskilt på det. Det är bara när något sticker ut genom att vara tydligt profilerat som något som utmanar genusgränserna som de reagerar och funderar lite extra. Ett alltför tydligt markerande av gränserna kan också ge upphov till funderingar, men det är kanske mindre troligt. En av respondenterna köper in allt som beskrivs som ”starka flickor”.

Kristiansson har i sin uppsats undersökt hur sambindningslistorna behandlar genusaspekter. Hon anser att dessa recensioner bidrar till ett ljumt intresse för genusfrågor, eftersom de behandlar dessa aspekter mycket slumpmässigt. Dessa listor är således inte ett lämpligt instrument för den intresserade barnbibliotekarien som strävar efter ett jämställt samhälle. För övrigt påpekar hon att barnbibliotekarierna ofta känner sig begränsade av det utbud som finns, och att det inte går att vara alltför kritisk. (Kristiansson 2003, s. 73)

Barnbibliotekarierna försöker köpa in så mycket de kan av det som efterfrågas. Att respektera barnens åsikter och önskemål framhålls som mycket angeläget. Inköp av böcker som är av lägre kvalitet ses som en kompromiss värd att göra, eftersom det kan locka barnen att återkomma och låna något annat. Förhoppningsvis då något barnbibliotekarierna anser vara lite bättre. Barnens rätt att välja, att vara kunder, ses

som viktigare än jämställdhetsfrågor. Det här verkar ha ändrats något i jämförelse med vad Kåreland skriver. I allmänhet strävar våra respondenter efter att hålla en hög kvalitetsnivå, precis som hon beskriver. Däremot menar hon att triviallitteratur inte alls förekommer på biblioteken. (Kåreland 2001, s. 20) Det är svårt att veta exakt vad Kåreland avser med triviallitteratur, men det verkar troligt att en del av det respondenterna beskriver som ”lättare” litteratur kan hamna i samma kategori. Således verkar det som om barnens önskemål värderas högre, i en strävan att öka deras läsning. Det går inte att dra generella slutsatser av detta, utan det är den skillnad vi har sett mellan vår undersökning och Kårelands.

En av respondenterna funderar över huruvida fler manliga bibliotekarier skulle ha inverkan på inköpen. De skulle, gissar hon, köpa in mer teknisk litteratur. Det här kan ses som ett utslag av ett särarts-tänkande, Hirdmans A-B-modell, där männen antas kunna bidra med som kvinnor inte kan. (2004, s. 35-37) Här kan vi kanske dra en parallell till manliga förskollärare, vars vara eller icke vara ger upphov till en likartad diskussion. Manliga förebilder anses essentiella, eftersom pojkarna bör få se hur en man uppträder. De kvinnliga förskollärarna ger tydliga signaler om vilka uppgifter som männen ska sköta i förskolan, de klassiska pojkaktiviteterna. (Olofsson 2007, s. 35f) Det blir allt mer tydligt att detta kan leda till ett bevarande av genusgränserna. Männen anses föra in manliga värden, så de ges en mycket stereotyp manlig roll att spela. Olofsson anser att de istället borde ha som uppgift att visa att det inte finns några absoluta skillnader. (ibid., s. 40f) Samma mekanismer kan verka i biblioteket, så att fler manliga bibliotekarier skulle kunna leda till en än striktare genusstruktur. Istället för att bidra till att luckra upp gränserna, blir de hårdare dragna eftersom de män som finns i verksamheten inte sysslar med de feminint kodade uppgifterna, utan istället gör det som män ”ska” göra. Kan männen däremot få möjlighet att arbeta med alla uppgifter, så att det inte finns några genuskodade skillnader i arbetet, bidrar det förhoppningsvis till mindre strikt upprätthållande av genusgränserna.

God kvalitet på böckerna är fortfarande något barnbibliotekarierna tycker är vitalt. Däremot har barnens egna önskemål fått allt större plats. Balansen mellan önskemål och kvalitet är det som upptar våra respondenters tankar vid inköp. Då kan genusaspekter ibland tappas bort. Förslag från låntagare kan också ha en positiv inverkan. Barnbibliotekariens egna erfarenheter influerar inköpen, så då kan inverkan från andra ge större variation i utbudet. Hur stor påverkan fler män i biblioteket skulle ha på inköpen är en öppen fråga; det ses i ett positivt ljus av respondenterna, men vi anser att det kan bli ett problem istället. Det beror på vilken roll de ges möjlighet att spela; männens närvaro kan förstärka eller luckra upp genusgränserna.

7.3 Anser barnbibliotekarierna att de förmedlar litteratur baserat på genusbilder?

Till en del ser respondenterna att det ibland är lämpligt att välja böcker utifrån genusbilder. Särskilt pojkar signalerar att de vill ha böcker som är genuskodade som läsning för pojkar. Detta är inte oväntat med tanke på att det verkar vara svårare för pojkar att bryta sina genusgränser. Bjerrum Nielsen och Rudberg beskriver den process som formar barns genus, däribland det att uppförande inom genusgränserna blir ett centralt sätt att stärka identiteten. (1991, s. 10f)

Brink tar upp ett annat fenomen som kan inverka i dessa situationer; läsaren som hjälte eller hjältinga. Begreppet kommer från litteraturforskaren Appleyards forskning, och betecknar ett stadium i barns läsning då de identifierar sig med bokens huvudperson. Enligt Brink leder detta till att ett av barnens kriterier är identifikation med huvudpersonen, vilket kan antas kräva överensstämmelse i genus. (Brink 2005a, s. 211) De slutsatser Brink dragit av sin undersökning är att vuxna, t.ex. barnbibliotekarier, bör acceptera att barn har ett behov av läsning för att förstärka genusgränser. I synnerhet gäller detta de små barnen och främst pojkarna. Får de möjlighet att göra detta i en positiv miljö visar de sedan möjligen större öppenhet för genusbrytande läsning. (ibid., s. 198-201) Dessa två fenomen i kombination kan ge en förklaring till varför pojkarna är så avogt inställda till kvinnliga huvudpersoner. Det finns ett tydligt behov hos barnen att få läsa om sitt eget kön, särskilt de minsta som är inne i en intensiv period av gränsdragning. Dessutom pekar detta mot att det är en nödvändig del i läsutvecklingen, så att pojkarna så småningom kan läsa även om flickor. När de väl fått en trygg egen identitet, är böcker avsedda för flickor inte längre ett lika stort orosmoment. Att barnen i en period begränsar sitt läsande är således ingen katastrof, det kan vara en nödvändighet för att de senare ska kunna läsa mer fritt.

Respondenterna instämmer i detta, att de äldre barnen är mer mottagliga för förslag. De har utvecklat sin förmåga att välja i högre grad än de yngre barnen, och är mer kräsna kunder. De lyssnar mer på förslag, och väljer från det barnbibliotekarien gör ”reklam” för. Svaleryd påpekar att ett medvetet genustänkande ger möjlighet att både stärka barnets identitet som pojke eller flicka, och ge dem förutsättningar att överskrida genusgränserna. (2003, s. 8) Då kan det, som vi tidigare nämnt, vara en nödvändighet att ge barnen läsning inom genusgränserna, för att stärka deras identitet. Bekräftelse kan ge barnen ett bättre självförtroende, och därigenom mod att bryta mot genusmönstren.

Att läsa inom de egna genusgränserna är inte ett problem, och det är heller inte vår avsikt att framställa det på det viset. Det viktigaste är snarast att inte begränsa barnen; vad det innebär att vara pojke är mer än det som finns i de typiska pojkböckerna. Likaså kan flickor vara intresserade av annat än glamour och prinsessor, bara de får chansen. Ett barn som enbart läser en viss typ av böcker får troligen färre intryck av att det finns andra levnadssätt, det innebär en begränsning av synfältet.

Våra respondenter anser att de ibland förmedlar litteratur i enlighet med genusmönstren, särskilt till pojkar. De verkar kräva detta i högre grad än flickorna. Det finns dock indikationer på att detta är en övergående fas, som har kopplingar till både identitets- och läsutveckling. I synnerhet som de äldre barnen visar en högre grad av variation i önskemålen. Därför kan barnbibliotekarien ofta få mer gehör för sina förslag hos de något äldre barnen. För övrigt kan det som vi har sett vara så att ett positivt förhållningssätt till genusstereotyp läsning i yngre år ge barnen större frihet i läsvalen senare.

7.3.1 Anser de att de bemöter flickor och pojkar olika?

De flesta av respondenterna tror att de behandlar flickor och pojkar olika, eftersom de uppför sig på olika sätt. Respondenterna besvarar de olika uppförandekoderna genom att modifiera sitt eget uppträdande. Vilket är fullständigt förståeligt, men medverkar till

att bevara genusgränserna. Ordval och mimik är betydelsefullt då språket är en aktiv komponent i genusskapandet. (Edlund, Erson & Milles 2007, s. 203f) Svaleryd skriver att det är vanligt att pedagoger använder sig av ett mjukare tonfall i samtal med flickor och yngre barn. Hon har även noterat detta hos sig själv; i inspelningar av samtal hon haft med flickor använde hon ett mjukt och gulligt tonfall. (Svaleryd 2003, s. 21)

Flera av respondenterna tycker att flickorna har lättare för att ta kontakt. Pojkarna gör det om de har ett definitivt ärende, en bok att fråga om eller dylikt, medan flickorna kan ta kontakt enbart för att samtala. Det här är troligen ett utslag av genussystemet. Flickor uppmuntras att vara vänliga och pratsamt intresserade av andra människor. Pojkar uppmuntras inte att småprata och definitivt inte med kvinnor. För övrigt kan pojkarna kanske se en kvinnlig bibliotekarie som inte riktigt värd deras uppmärksamhet.

Den feministiska språkforskningen har formulerat en frågeställning som vill ta reda på om det här handlar om faktiska beteenden eller om det bara speglar föreställningar om manligt och kvinnligt språkbruk. (Edlund, Erson & Milles 2007, s. 74-76) Föreställningarna om språket bidrar i hög grad till genusskapande. Frågan blir då huruvida dessa pojkar kanske i viss mån blir styrda av barnbibliotekarierna i riktning mot frågeorienterade samtal, i och med att de reagerar på pojkarnas kontaktförsök på det viset. Det här är fascinerande, men går inte att undersöka med den metod vi har valt. Kanske kan det vara en möjlig vidare forskning?

Kanske kan detta kopplas till praktikgemenskaperna i någon liten mån? Varje arbetsplats utvecklar denna typ av gemensamt förhållningssätt till språket, något som nyanställda skolas in i och som kan vara svårt att bryta mot. (Edlund, Erson & Milles 2007, s. 21f) I bibliotekariernas fall gäller detta kanske också ett visst språkligt förhållningssätt till låntagarna. Språkgemenskapen, hur arbetskamraterna bemöter låntagarna, kan vara problematiskt att avvika från. Detta är i så fall ytterligare en broms för en förändring.

Barnens beteende har inverkan på hur de bemöts, men bibliotekariernas egna erfarenheter och förväntningar på barnen påverkar hur de blir bemöta. Enligt våra respondenter försöker de bemöta barnen lika, men detta motverkas av att de redan är präglade av genusmönstren. Att de själva är lika präglade nämns inte, troligen av den orsaken att de inte tänker på det. Det är dock mycket troligt att kombinationen av förväntningar leder till ett återskapande av genusmönster.

7.4 Vad anser barnbibliotekarierna om genusstereotyper i böckerna?

Den starka flickan är det som barnbibliotekarierna talar mest om i fråga om stereotyper. Pojkflickan är mer accepterad än den flickaktige pojken, troligen på grund av att flickorna får högre status av att närma sig idealet, mannen. Pojkarna däremot blir mindre värda av att förknippas med det feminina. Olofsson skriver att föraktet för ”flickpojken” är mycket vanligt. Pojkar ses som mer styrda av sin sexualitet, och har större krav på sig att följa den heterosexuella normen. Kanske beror detta på att manliga värden anses vara grundläggande i samhället. (Olofsson 2007, s. 97f)

Att flickorna är de som omtalas mest kan dessutom bero på att de som flickor ses som mindre värda och därmed i behov av mer stöd än pojkarna. Det starka stöd för stereotypen ”den starka flickan” som framkommer kanske anses nödvändigt för att s.a.s. tippa vågen åt andra hållet. För att uppväga den övervikt mot traditionella kvinnoroller som funnits kanske denna punkt måste betonas, även på bekostnad av de goda stereotyperna om pojkar innan jämvikt kan uppnås. Dock kan det knappast bli en jämvikt mellan dessa samtidigt som samhället är genuskodat att uppvärdera det manliga. Den starka flickan är snarare undantaget som ger en illusion av jämställdhet. Därför ser vi detta som en möjligen lite snedriktad inställning.

Kollektiv huvudperson är vanligt förekommande i barnböcker; när det finns flera karaktärer av olika kön finns det fler möjligheter för barnen att hitta någon att identifiera sig med. (Nikolajeva 1998, s. 59f) Denna typ av böcker är enligt våra respondenter mycket populära bland både pojkar och flickor, sannolikt beroende på att det finns flera identifikationsobjekt.

Våra respondenter är överlag tveksamma till stereotyper, även om en del ställer sig mer accepterande till dem. Det mesta är en fråga om balans, ett ständigt pågående försök att nå det bästa. Barnbibliotekarierna anser att det är omöjligt att undvika alla stereotyper, de ger barnen en möjlighet att känna igen sig i böckerna. Kompromissen blir att försöka köpa in så stor andel böcker med olika goda stereotyper som möjligt, och genom detta försöka att undvika de dåliga.

7.5 Reflektioner som uppkommit under arbetets gång

Det mest slående resultatet, det som ständigt återkommer är styrkan i strukturerna. Ändring av genusmönster är en mycket långsam process. Trots många års arbete för jämställdhet i samhället är det ännu långt kvar. Det finns en seghet i systemet som omöjliggör snabb ändring utom i samhällseliga krissituationer, t.ex. de båda världskrigen som ändrade vad kvinnor ansågs kunna göra. Långsamt, långsiktigt arbete är det bästa, nästan det enda, sättet att åstadkomma varaktig förändring. Storslagna gester som ska utöva inflytande på många ger sämre effekt än småsaker som påverkar en person i taget. Här har barnbibliotekarierna en stor chans att influera; genom de böcker de förmedlar kan de förändra en persons åsikter.

I vår förståelse ingick att det var troligt att de yngre barnbibliotekarierna var mer intresserade av genusfrågor. Detta har vi dock inte alls sett hos våra respondenter. Det finns klart en vilja hos de mest nyutbildade att arbeta för genusfrågor, men den finns också hos några av dem som varit yrkesaktiva längst. Vi får konstatera att det är som vi tidigare sagt; det som har starkast inverkan är barnbibliotekariens eget intresse av dessa frågor.

Skolbibliotekarier som har skyldighet att följa skollagen kanske skulle vara mer intresserade av genus och jämställdhet, eftersom de faktiskt har krav på sig att de ska arbeta med detta. Vi kunde dock inte märka någon skillnad mellan skol- och barnbibliotekarier i intervju svaren, varför vi valde att inte markera denna skillnad i vår uppsats. Det är möjligt att det beror på att alla våra respondenter i någon mån har kontakt med skolan i sitt arbete. Även de som är barnbibliotekarier har ofta kontakt med lärare och skolbarn, och lärarna kommer ibland med önskemål om vad de vill att

barnen inte ska läsa. Denna typ av censur kanske är tydligare i skolbibliotek, men förekommer även på de folkbibliotek vi undersökt. Vi har inte kunnat märka någon utpräglad skillnad mellan barn- och skolbibliotekarierna i denna fråga. Kanske krävs det en större undersökning för detta, eller en annan typ av undersökning. Det skulle kunna vara en möjlighet till vidare forskning.

Ett område som skulle vara intressant att arbeta vidare med är vilka attityder till dessa ämnen manliga barnbibliotekarier har, och vad de upplever i sitt arbete. Ser det annorlunda ut ur deras synvinkel? Något annat vi funderat över är huruvida de pojkar som tar kontakt med barnbibliotekarierna styrs i riktning mot frågeorienterade samtal. Språket och föreställningar om språk har en stor effekt på genusskapande situationer. Det skulle kunna vara så att pojkarna styrs i den riktningen, eftersom barnbibliotekarierna förväntar sig att det är så pojkarna vill tala. Det här är fascinerande, men går utanför ämnet för denna uppsats. Dessa frågor skulle vara intressanta för vidare forskning.

Vi kan i denna uppsats inte dra några slutsatser om huruvida våra respondenter gör det de anser att de gör. Hur mycket av deras föresatser att behandla barnen lika ger utslag i deras praktiska arbete? Det skulle kräva en undersökning där man observerar mötet mellan barnbibliotekarien och låntagaren. Ytterligare en intressant idé för vidare forskning.

8. Sammanfattning

Syftet med uppsatsen har varit att undersöka ett antal barnbibliotekariers attityder till jämställdhetsarbete och genusfrågor. I sitt arbete kommer de i kontakt med barn som arbetar på att bygga upp sin självbild och sin uppfattning om världen omkring dem. Barnbibliotekariernas åsikter och attityder har en roll att spela i detta arbete, men är detta något som de själva inser och är intresserade av att arbeta med?

De frågeställningar som genomsyrat arbetet är:

Hur reflekterar barnbibliotekarier kring jämställdhets- och genusfrågor i allmänhet?

Hur ser barnbibliotekarierna på sin roll som förmedlare av litteratur till barn?

Vilka synsätt på låntagarna och vilka problem förekommer?

I vilken utsträckning tänker de på genusfrågor vid inköp?

Anser barnbibliotekarierna att de förmedlar litteratur baserat på genusmönster?

Anser de att de bemöter pojkar och flickor olika?

Vad anser barnbibliotekarierna om genusstereotyper i böckerna?

Den tidigare forskning vi har presenterat har valts för att vara relevant i förhållande till dessa frågeställningar, och den har utgjort grundmaterial för vårt fortsatta arbete.

Vår teoretiska utgångspunkt var främst Hirdmans teori om genussystemet. Enligt Hirdman är systemet byggt på två bärande logiker: isärhållande och hierarki. Isärhållandet syftar till särskiljandet av vad som är kvinnligt och vad som är manligt, och att de två aldrig får blandas. Hierarkin syftar på den rangordning som sker, där manligt alltid värderas högre än kvinnligt, och ses som samhällets norm. Denna teori har vi kompletterat med en teoretisk modell av hur förhållandet mellan bibliotekarierna och låntagarna sett ut historiskt och i nutid. Jochumsen och Hvenegaard Rasmussen har identifierat tre förhållningssätt till låntagarna, medborgaren, klienten och kunden. Medborgaren är jämställd med bibliotekarien, klienten står i en beroendeställning till bibliotekarien/experten. Kunden är den idag förhärskande typen, som själv väljer vad de anser vara rätt för dem. Ytterligare en teoretisk ansats har krävts, för att kunna analysera bibliotekariernas åsikter om stereotyper. Där har vi valt att använda Reynolds forskning kring stereotyper i barnböcker. Stereotyper är nödvändiga för att människor ska kunna förhålla sig till omvärlden. Dåliga stereotyper ger en negativ version av en viss grupp människor, goda stereotyper en idealiserad bild av gruppen.

Vårt eget material har erhållits genom kvalitativa intervjuer med åtta barnbibliotekarier. Respondenterna har haft skiftande ålder, utbildning och arbetsuppgifter, men med det gemensamt att de arbetar som barnbibliotekarie.

Materialet från intervjuerna har vi sedan sammanställt i en resultatredovisning, som vi använt som utgångspunkt för analysen. I analysen har vi kontrasterat vårt insamlade intervjumaterial mot ovan nämnda teorier för att om möjligt besvara våra frågeställningar.

De slutsatser vi kunde dra av vår undersökning var att våra respondenter inte anser jämställdhet vara den fråga som prioriteras högst. Deras främsta bekymmer var avsaknaden av manliga bibliotekarier. Fler män på arbetsplatsen skulle enligt oss både kunna leda till förbättring eller till en uppdelning i vad som är manliga och vad som är kvinnliga uppgifter, vilket skulle leda till tydligare genuskillnader. I sitt arbete anser de att de gör vad de kan för att främja jämställdhet, men att deras roll är begränsad. Bibliotekarierollen har förändrats under åren, och mer kan krävas för att biblioteket ska kunna behålla sin betydelse i samhället. Barnbibliotekarien har en central roll för barnens läsutveckling, och att förmedla läsglädje är deras mest betydande uppgift. För att inte förstöra barns läslust är det viktigt att inte tvinga på dem en bok, barnbibliotekarien ska lyssna efter vad barnet vill ha. Ett brett utbud är ett av barnbibliotekariernas väsentligaste redskap, de har störst inflytande genom böckerna de har att erbjuda. Bokinköpen är därmed av stor betydelse, och det som främst inverkar på valen är balansen mellan låntagarnas önskemål och barnbibliotekariernas strävan efter att hålla en hög kvalitet. Att erbjuda alternativ är mer effektivt än att pressa barnen att läsa det de inte vill läsa. Att hjälpa barnen att hitta de böcker de vill läsa kan få barnen att återkomma. I förmedling av böcker har respondenternas attityder vissa grunddrag gemensamma; de vill uppmuntra till läsning, och gärna böcker som utmanar barnens läskunskaper. Genusfrågan kan ses som politisk, och i dessa fall anser barnbibliotekarierna att den faller utanför yrkesrollen. Samtidigt finns det barnbibliotekarier som ser det som angeläget att medverka till en förändring. Vad vi såg var att respondenterna hävdar att de inte gör några skillnader mellan pojkar och flickor, annat än vad som krävs utifrån de genuskillnader barnen själva uppvisar. Det händer att de förmedlar litteratur utifrån genusmönster, men de hävdar att det beror på att det är vad barnen, i synnerhet pojkarna, kräver. Trots detta visar respondenternas svar på att de omedvetet gör skillnad, vilket troligen beror på att de själva är formade av genusmönstren. Ifråga om genuskillnader har de olika åsikter, som spänner från att inte vilja påverka, till att se det som en självklarhet att uppluckring av genusgränserna är något att sträva efter. I stort är våra respondenter överens om att jämställdhet är bra, men kanske är det en ganska ytlig hållning som inte alltid ger upphov till några åtgärder i arbetet. Böcker med stereotyper kommer det alltid att finnas, och de underlättar för barnen att känna igen sig i böckerna. Därför är respondenterna överlag tveksamma till stereotyperna även om några av dem är mer positiva än andra. Däremot anser barnbibliotekarierna att det är bra att undvika de allra värsta stereotyperna, och att försöka hitta en balans mellan goda och dåliga stereotyper.

Källförteckning

Otryckta källor

Intervjuer med 8 bibliotekarier genomförda under hösten 2006. Band och anteckningar finns i författarnas ägo.

Publicerade källor

Bjerrum Nielsen, Harriet och Rudberg, Monica (1991). *Historien om flickor och pojkar: Könssocialisation i ett utvecklingspsykologiskt perspektiv*. Lund : Studentlitteratur

Bratt, Anna-Klara och Lodalen, Mian (2007). *Könsbalans: Så jobbar du jämställt*. Stockholm : Bokförlaget DN

Brink, Lars (2005a). Boksamtal under mellanåren. Ingår i *Modig och stark – eller ligga lågt*. Stockholm: Natur och Kultur

Brink, Lars (2005b) Välja bok. Läspreferenser hos en grupp barn under år 1-3 och år 6. Ingår i *Modig och stark – eller ligga lågt*. Stockholm: Natur och Kultur

Edlund, Ann-Catrine, Erson, Eva och Milles, Karin (2007). *Språk och kön*. Falun: Norstedts akademiska förlag

Gemzöe, Lena (2002). *Feminism*. Stockholm: Bilda förlag

Genus, Nationalencyklopedins Internettjänst. [2008-11-04] www.ne.se

Gothlin, Eva (1999) *Kön eller genus?* Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning

Hirdman, Yvonne (2004). *Genus – om det stabila föränderliga former*. 2. uppl. Malmö: Liber AB

Hirdman, Yvonne (1988) Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr. 3, s. 49-63

Holme, Idar Magne och Solvang, Bernt Krohn (1997). *Forskningsmetodik: om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur

Jochumsen, Henrik och Hvenegaard Rasmussen, Casper (2006) Bibliotekets brugere – fra klienter til forandringsagenter. Ingår i *Folkebiblioteket som forvandlingsrum – Perspektiver på folkebiblioteket i kultur- og medielandskabet*. Danmarks Biblioteksforening

Juncker, Beth (2006) Det æstetiske – fanden eller frelsen?. Ingår i *Folkebiblioteket som förvandlingsrum – Perspektiver på folkebiblioteket i kultur- och medielandskapet*. Danmarks Biblioteksforening

Kalmteg, Lina (2007). Ombytta roller i nya barnböcker. *Svenska dagbladet*, 2007-05-14, Kultur, s. 7.

Kristiansson, Cecilia (2003). *Barnbiblioteksarbete ur ett genusperspektiv*. Borås: Högsk. i Borås, (Mag.upps. i biblioteks- och informationsvetenskap, 2003:47)

Kulturbarometern (2002). Stockholm: Kulturrådet
http://www.kulturradet.se/upload/kr/publikationer/2003/kulturbarometern_2002.pdf

Kåreland, Lena (2001). *Möte med barnboken: Linjer och utveckling i svensk barn- och ungdomslitteratur*. Stockholm: Natur och Kultur

Ledin, Maria (2005). *Barnbibliotekariers kompetens och kärnkunskaper på området litteraturförmedling och läsfrämjande arbete*. Borås: Högsk. i Borås, (Mag.upps. i biblioteks- och informationsvetenskap, 2005:82)

Lindell, Charlotta (2008). Så ska parveln bli en pojke. *Svenska Dagbladet*, 2008-06-29, Kultur, s. 4.

Magnusson, Linda (2003). *Skall barnbiblioteken påverka mönster i samhället? : en studie av jämställdhet i familjen och av fadersgestaltning i 2001 års bilderböcker*. Borås: Högsk. i Borås, (Mag.upps. i biblioteks- och informationsvetenskap, 2003:42)

Modig och stark- eller ligga lågt: skönlitteratur och genus i skola och förskola (2005). red. Lena Kåreland. Stockholm : Natur och Kultur

Nikolajeva, Maria (1998). *Barnbokens byggklossar*. Lund: Studentlitteratur

Nikolajeva, Maria (2000). *Bilderbokens pusselbitar*. Lund: Studentlitteratur

Olofsson, Britta (2007). *Modiga prinsessor och ömsinta killar: genusmedveten pedagogik i praktiken*. Stockholm: Lärarförbundets förlag

Qvarsell, Birgitta (1987). *Barn, kultur och inläring: om skolbarns utvecklingsuppgifter i ett "mediesamhälle"*. Stockholm: Centrum för barnkulturforskning

Reynolds, Kimberley (2006) Breaking the looking glass: The use and abuse of stereotypes in children's literature. *The journal of children's literature studies*, nr 2, s. 28-50.

Stereotyp, Nationalencyklopedins Internettjänst. [2008-11-04] www.ne.se

Stiernstedt, Cecilia och Wassholm, Johanna (2004) *Könsmärkning och statusrelevans i folkbiblioteksvärlden*. Borås: Högskolan i Borås (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, 2004:57)

Svaleryd, Kajsa (2003). *Genuspedagogik*. Stockholm: Liber AB

Thomsson, Helene (2002). *Reflexiva intervjuer*. Lund: Studentlitteratur

Toijer-Nilsson, Ying (1978). *Berättelser för fria barn: Könroller i barnboken*.

Falköping: Stegelands

Werkmäster, Barbro (1991) Kön, barn, bild. Ingår i *Flickor och pojkar: om verkliga och överkliga skillnader*. Stockholm: Centrum för barnkulturforskning

Bilaga 1

Intervjufrågor

Bakgrundsfrågor:

1. Kön, ålder, utbildning, titel/befattning, (civilstånd, egna barn)
2. Hur ser dina arbetsuppgifter ut?
 - a. Är barnbiblioteket din enda arbetsuppgift eller har du även andra ansvarsområden?
3. Hur länge har du arbetat som barnbibliotekarie?
 - a. Har arbetet förändrats under tiden?
 - (b. Om du har bytt arbetsplats; Kan du se några skillnader mellan dem?)
4. Hur ser det ut i det omgivande närsamhället?
 - a. Är det konservativt/modernt (liberalt)?

Undersökande frågor:

5. Finns det någon utarbetad (skriven) policy för jämställdhet på din arbetsplats?
 - a. Behandlar den jämställdhet i mötet med låntagaren?
 - b. Behandlar den genusfrågor, (och i så fall hur)?
 - c. Anser du att den är bra/välgjord?
 - (d. Om det inte finns en utarbetad policy; anser du att man bör ha en?)
6. Är jämställdhet en viktig (ofta diskuterad) fråga?
 - a. Anser du att man bör arbeta mer med detta på din arbetsplats?
7. Hur ser du på bibliotekariens uppgift när det gäller jämställdhet och genusfrågor?
 - a. Ska man som bibliotekarie försöka influera barnens val?

b. Ska man bejaka de önskingar barnen redan har, även om de i viss mån kan bygga på förutfattade meningar?
8. Vad anser du om genusstereotyper när det gäller barnböcker?
 - a. Är det något man bör undvika, helt eller delvis?

b. Är det något man måste acceptera att det finns?
 - c. Är det lätt att hitta böcker som har mer nyanserade bilder?
9. Hur gör du när du bedömer om ni ska köpa in en viss barnbok?
 - a. Är jämställdhetsfrågor något du funderar särskilt på, eller bedömer du boken mera utifrån ditt allmänna intryck av den?
10. Om en bok använder sig av ett genusstereotypt sätt att beskriva karaktärerna, men är bra i övrigt, skulle du använda dig av boken?

11. När ett barn frågar efter ”en bra bok”, hur går du tillväga?
a. Händer det att du rekommenderar olika böcker beroende på barnets kön?
b. Behandlar du barnen olika på grund av kön? (ex använder olika tonfall, ordval etc.)
12. Om du berättar om en viss bok för ett barn, beskriver du boken på olika sätt för barn av olika kön?
a. I så fall, på vilket sätt?
b. Finns det någon typ av böcker som läses av många, oavsett kön?
c. Någon/några typer som är väldigt könsspecifika?
13. Funderar du på om det är jämnt fördelat, finns lika mycket böcker för pojkar som för flickor?
14. Har huvudpersonens kön någon inverkan på vilka som vill läsa boken?
a. Föredrar barnen böcker med huvudpersoner av deras eget kön?
b. Har du märkt någon skillnad mellan flickor och pojkar?
15. Har du märkt någon skillnad mellan antalet flickor som besöker biblioteket, och antalet pojkar?
a. Kommer de oftast tillsammans med sina föräldrar?
b. Med sin skolklass?
c. Kommer de ensamma?
d. Tillsammans med kamrater?
16. Har du märkt någon skillnad på hur mycket böcker pojkar respektive flickor lånar?